

Una cobra africana

Cinta Mulet

Vaig descreuar les cames sense subtileses, fa temps que no m'insinuo. La posició dels meus malucs m'estirava massa la conjuntura nerviosa i muscular de la part lumbar i m'incomodava les hèrnies que no paraven d'avisar. Són moments íntims, aquests, en què el cos només es comunica amb tu i, tu, còmplice, li guardes el secret perquè ningú noti què hi ha entre vosaltres. Aguantar el dolor és un estigma d'enaltiment que la tradició ens ha anat fent creure sense que nosaltres ho sabéssim: l'aguant ens fa més adults, més nobles, més màrtirs, més valuosos. Aprenem amb els anys a no queixar-nos; així, de tant en tant, algú et diu que ets un malalt perfecte.

Portava mitges negres i faldilla negra i era una tarda que em sentia molt femenina: quants vessants i quantes carències, tan plena de multiètnies.

Ella em remirava de dalt a baix i després girava el coll com una cobra africana, com fent-se la despistada per no veure'm ni ensumar-me perquè m'odiava i, alhora, en el seu afany controlador no perdia punt sobre les ninetes del seu home, assegut enfront meu i amarrat als seus dissenys com un corder. Van ser moments densos que només nosaltres dos percebíem, ell aguantava el seient de braços del cafè i ensumava la frescor del taret, a la plaça, i, com un tòtila, anava alimentant-se del que les faldilles deixaven escapar. Simple com un garrí vestit de diumenge, sense paraules o dient paraules tortes, mal acimades.

La tarda corria i el pensament em volava i aguantava. Aquell escorpí agafava el got de tub com volent tenir classe, amb les puntetes dels dits, rabassuts com botifarres: un glopet de taronjada, finet com un rajolí que... si és o no és..., sense fer soroll, sense estrangular el got..., perquè entre gent havia d'aparentar el que tots sabíem que no era. Ell contava el grapat de milions que li havia costat el tractor nou i, de tant en tant, se li escapava un somris cínic, d'esvaniment imprecís, un somriure, més que de satisfacció pròpia, per fer gràcia als altres. La seva grandesa li venia donada per les quantitats de finques i de maquinària, i per poder-les explicar. La dona també s'engrandia i corroborava amb un filet incrèdul d'humilitat –xiquetes és que tot val tant!

Les mirades eren totes un acord de certeses que s'enllaçaven i s'enlluernaven i, mentrestant, passava la dona de l'alcalde. Mudada i cofoia com un cactus plantat al mig de la plaça.

La plaça, sí, a les set era tot un escenari –penso en les arenes dels amfiteatres–: el poble en ple que feia por i, si hi passaves, et retallaven. Les relacions socials consistien a trobar-se a hores fixes i ensivellar converses per destruir l'altre, però en aquests afers de controvèrsia hi havia especialistes. El govern era una de les principals víctimes, però la conversa s'animava i passava de la política estatal a la local, així com les certeses s'encimbellaven a les incerteses.

Ell reia i reia, banal com una crosta d'arbre morta, només revifat pels aldarulls del seu sexe que se li animava i, indiscret, apuntava, quan veia passar alguna joveneta cuixes enlaire. Aguantar un enze així durant tota una vida de casada havia cultivat, en les entranyes d'aquella dona, un caliu de sang revolta que havia de traure estupefacta, cada vegada que obria la boca o girava la mirada per a matar. Brutal, quan prenia la paraula que escopia i clausurava amb una somera pretor de llavis. Llavis que de tant prémer s'engolia. Ni pintallavis li cabien, si no es pintava les revores per marcar els límits d'allò tan sexual que ja no tenia.

A mi em divertia veure-la amb un enteniment tan alterat i que no acomplia, com ella volia, el seu afany de verduc dominador.

Feia per ser seductora i l'únic que aconseguia era mostrar-se atapeïda, de bijús i tratjos reajustats, classicons i de colors verdulers i poc encertats. Amb aquella vigilància constant de l'home que la convertia en una guardiana. I en veritat, tota la plaça era una guarderia, entre els crincs crincs distrets del vidre, i les culleretes, i el mormol ofuscat de les parladores.

I jo, amb aquell malestar de cames: creuo altre cop les mitges, veig bellugar algunes ninetes... El diumenge aguanta la tarda somorta i llavors vénen més parelles. Hem d'obrir una escletxa al rodal tancat que acorralla la taula, al mig, mig arraulida, carregada com una burra d'obreta per recollir, i es trenca la conversa.

Ni fa sol ni ombra, ni sobra el parasol que també aguanta.

Els meus moviments eren naturals i sé que li agradaven: com no li havien d'agradar després de dormir tantes nits amb una mula!

A mi m'agrada agradar. A qui no li agrada? I tampoc no calia que m'ho digués clar, aquestes coses se saben.

Jo ni hi jugava ni m'avorria, em deixava portar igual com l'ombra s'emportava la llum del sol a una altra vida. Mai m'havia atret un home així: tan poc verbal, –verbós de poca ànima– aspre i malastruc en expressar-se. Aquest era el primer examen que qualsevol pretendent havia de passar per tenir-me. I ella, tot això no ho sabia ni pensava dir-li: aquell batà que portava m'energia.

La medalla

Lluís Rajadell

A Lluís Llansana, que va morir lluny
de la seua casa per defensar el seu país,
que també és el meu.

L'Anna Llansà buscava el seu pare desaparegut al front d'Aragó la primavera de l'any 1938. Abans ho havia fet la seua mare, la Josepa, fins que els anys, la tristor i les penúries de la postguerra van esgotar les seues minvades forces. Va morir sense poder veure complit el seu desig més vehement des que van arribar a casa les notícies confoses de la mort del seu marit: recuperar el cadàver i enterrar-lo com calia. Francesc Llansà, practicant de professió, residia a Barcelona i era cap de l'organització d'Esquerra Republicana de Catalunya al seu barri. Oficial de la Columna Macià Companys, havia mort, segons les informacions facilitades per alguns companys, en el transcurs dels combats lliurats al voltant de la carretera Alcanyís–Vinaròs per intentar tancar el pas a les tropes feixistes que, empenyent des d'Aragó, volien arribar al Mediterrani. Allí, entre el Baix Aragó i els Ports de Morella, entre bombardeigs de l'aviació i aferrissats combats per terra, es va perdre la pista del militar republicà.

***

El paisatge era infernal: morts, clots oberts per les explosions, màquines de guerra avariades o semidestruïdes, fum, olor de pólvora i destrucció. Una colla de sagals famolencs, vestits amb robes esgarrades i apedaçades, regira els cadàvers i palpeja les seues robes estripades i brutes. Busca qualsevol cosa de valor que ajude a mitigar la fam. De tant en tant fan alguna troballa entre els cossos desfets o dessagnats.

Van trobar un soldat agonitzant. No els agradava topar amb ferits perquè els distreien de la seua tasca. Encara que estaven acostumats a quasi totes les misèries de la guerra, no

podien evitar un sentiment de compassió per aquells hòmens queixosos condemnats a una dolorosa mort. Aquell soldat renegava, maleïa i cridava amb les poques forces que li restaven. Estava malferit i es caragolava de dolor, un dolor que li naixia d'unes entranyes rebentades per la dura metralla. Tenia una ferida sangosa a la panxa que se subjectava, neguitós, amb les dues mans. Un dels rebuscadors es va atansar per observar-lo de prop i va percebre una olor repulsiva però familiar, semblant a la que percebia a l'escorxador quan el matador li obria la panxa al corder o al porc. Budells. El militar maleïa la seua sort, esbufegava, cridava i demanava ajut a brams. Però els seus ulls inexpressius no podien veure el sagal que l'observava de ben prop, espaordit però expectant, com un voltor famolenc davant d'un animal moribund. No hi havia ningú que poguera mitigar el dolor que li mossegava les entranyes.

El saquejador adolescent va optar per allunyar-se. No podia fer res per ajudar aquell desgraciat. Va estimar-se més escorcollar les despulles dels altres soldats morts i deixar el ferit per a més avant, per a quan aquella esgarrifosa ferida haguera complit la seua tasca aniquiladora. El va deixar de costat, però no el va oblidar. Per acabar el rebuscament, s'hi va atansar una altra vegada. Ja havia mort. El seu rostre estava desencaixat, la boca oberta i una ganyota de dolor havia tancat aquella tràgica escena fúnebre. El va regirar de dalt a baix. Va trobar una medalla de plata oculta entre la roba, fregant-li la pell, i se la va guardar a la borxaca.

***

Havien passat setanta anys des de la desaparició del Cesc, un dels molts soldats mobilitzats per l'Esquerra que van ser destinats al front d'Aragó, que des de llavors havia quedat marcat en la memòria de la família Llansà amb el record esgarrifós de la mort. Calia trobar la resposta a les preguntes sobre el destí de Francesc, el pare que l'Anna no recordava més que per algunes fotos rebregades, però que la seua mare no podia traure's del cap, ni del cor.

La Josepa i l'Anna creien tindre la clau per resoldre l'enigma de la identificació. Abans de marxar a la guerra, la mare li havia regalat al pare una medalla de la Mare de Déu de Montserrat gravada pel revers: «Pepa que t'estima i t'espera». Josepa n'estava convençuda, que aquella medalla d'argent protegia el seu marit de les bales enemigues. Però el Cesc no hi creia en estes coses. «Pepa –li deia entre comprensiu i enfotedor–, estàs carregada de romanços». Però ella no es va donar per vençuda i li va cosir una borxaqueta per la part de dins de la camisa per a posar-hi aquella petita imatge sagrada. Allí feia més falta que a cap altre lloc. Protegint el cor del seu marit. Li va fer prometre que no se la trauria mai. Ell va respectar la seua promesa.

I la guerra va acabar. Van seguir quaranta anys de por i de falsa indiferència per la sort que havia corregut aquell home.

***

Feia massa temps des de l'arribada d'aquella darrera carta del front, la que la Pepa guardava sempre prop d'ella, estiguera on estiguera. Esgroguèida i desgastada de tant llegir-la. L'Anna no volia deixar-ho córrer. Deixar passar els anys només servia per amagar sota una crosta d'oblit cada vegada més grossa la resposta a les preguntes que la mare sempre s'havia fet. Quin hauria sigut el destí del seu espòs? Com havia acabat, on, en quina companyia? I, sobretot, havia patit en aquell darrer moment?

Cansada de callar, i animada pels vents que reviscolaven la memòria dels perdedors d'aquella maleïda guerra, va contar la història de son pare desaparegut a tots els que la van voler escoltar, sobretot en aquella llunyana terra aragonesa on el suposava enterrat. Va insistir molt en la medalla gravada.

Estava segura que si, com tot apuntava, el pare havia mort al front, la medalla havia d'acompanyar el seu cadàver fins a la tomba. Seria la prova definitiva per identificar-lo.

Pot ser que trobar el cos, a més de resoldre la pregunta de l'on, ajudaria també a conèixer les altres respostes: com, quan... I la més inquietant: havia patit el pare una lenta i mortificadora agonia? La Pepa no podia suportar la incertesa que el seu home hagués sofert lluny dels seus sers estimats, i l'Anna, tampoc.

***

Veure la foto d'aquell soldat desaparegut pels voltants del poble a la portada de la revista va arruïnar la vida del pare. Francesc Llansà apareixia retratat, el juliol de 1936, amb un somriure satisfet, vestit amb l'impecable uniforme d'Esquerra Republicana de Catalunya. El pare no m'havia volgut comptat mai com havia aconseguit sobreviure en aquells temps tan durs, quan només era un xiquet que vivia en un poble destrossat per la guerra. «Ho vam passar molt malament», era l'única resposta. La seua ànima va esclatar en vore aquella imatge del passat. Es va tancar dins de la seua habitació i, després de regirar pels caixons on guardava els seus objectes més preuats, va fer un paquetet que em va donar per a que portara al correu. L'adreça era la que la revista donava per a posar-se en contacte amb la família del militar republicà. «Ara podré pagar un deute que arrossego des de fa massa anys», va dir en entregar-me el fardellet envoltat de cinta adhesiva. Poc després, la malaltia que patia es va agreujar, i va morir.

***

Al poc de publicar-se la història del pare en aquella revista, va arribar un misteriós paquet a casa. No hi havia remitent i anava adreçat a la mare, encara que ella feia molts d'anys que era morta. Vaig obrir aquell embalatge rudimentari amb mans tremoloses, amb por de descobrir la resposta que la mare i jo tant de temps havíem buscat. En obrir el paquet va aparèixer, embolicada amb un tros de roba militar, la medalla de la Mare de Déu de Montserrat amb les paraules que li va gravar la mare al darrere. Vaig rompre a plorar commoguda per un sentiment irracional que em naixia del més fondo del pit. Sanglotava i em costava respirar. Entre els plecs del cartó, va sortir també una nota escrita amb lletra tremolosa. No portava firma. «Com a company d'armes –deia l'escrit– vaig estar present a la mort de Francesc Llansà. Li demano perdó per no haver-li escrit abans, però no sabia on era la família del Cesc. No passi pena, no va patir, va ser tot molt ràpid». Vaig deixar de plorar.

L'home del pontó

Josep Igual

La muntura de les ulleres era d'acer, la roba ben enfarinada. Hi havia un pontó que creuava el riu, on carros, camions, homes, dones i xicalla el travessaven sense encantar-se massa. Els soldats ajudaven en la maniobra, tot empenyent els radis de les rodes. La urgència de la fugida era evident a primer cop d'ull. Però l'ancià estava assegut, sense moure's. Semblava massa cansat per continuar en la fugida. Havia abaixat els braços. La veu narradora li pregunta d'on ve. «De Sant Carles», li respon amb una ganyota semblant a un somriure. El narrador notà certa llambregada d'orgull en la resposta. El vell digué: «Jo tenia cura dels animals. Vaig ser el darrer a sortir de Sant Carles». El narrador s'adonà que no tenia pinta ni de pastor ni de ramader. Li preguntà: «Quins animals eren?». «Diversos, vaig haver d'abandonar-los», respongué l'home amb la roba negra arrebossada de pols.

El narrador insistí en la classe d'animals als quals es referia: «dues cabres, un gat i quatre parelles de coloms». Els havia deixat, segons deia, queixós, per causa del foc

d'artilleria. No havia tingut més remei. Aquelles bestioles, alienes a la tragèdia incivil, eren tota la companyia, tot l'escalf que li quedava a la vida.

El narrador esguardà alternativament el pont amb el tràfec humà i l'aspecte, que li recordà l'africà, del Delta ebrenc. Li preguntà al vell en quin bàndol estava. L'home li digué que no tenia bàndol. El narrador li digué que allà tan prop del pont no era un bon lloc per estar-s'hi. I que hi havia camions d'evacuació al desviament de Tortosa. El camions que travessaven el riu anaven a Barcelona. El vell agrafà la informació però no tenia esma de moure's. Només patia pels animalons que havia hagut d'abandonar a sa casa. Pensava que el gat se'n sortiria. Els gats sempre se'n surten. Deixà obert el colomar i el narrador opinà que també se'n sortirien. Les cabres ho tenien més complicat. El narrador insistí que, si havia descansat, el millor era anar-se'n d'aquell punt estratègic. Però l'ancià es quedà quiet sobre la pols.

Era diumenge de Pasqua. Els feixistes avançaven sobre l'Ebre. Era un dia gris, de núvols baixos que impedien enlairar-se l'aviació. Aquest detall climàtic, i que els gats saben cuidar-se sols, eren tots els naips de la sort que l'ancià rapitenc tenia a la mà fatigada. El contista es deia Ernest Hemingway.

L'escriptor manobre

Albert Guiu

Les mans que teclegen aquest relat, biografia o el que sigui, no són les de qui signarà la història, almenys no des d'un punt de vista diguem-ne emotiu, inspirador o èpic, els tres epítets pertanyen a la gesta del protagonista cantat, per a res al cantador, vol ser una mirada de modest trobador, que vol fotografiar un escriptor amb les armes d'aquest, les paraules, un home de paraules radiografiat des del verb, esculpir un home amb la pedra que l'ha fet, aquest voldria ser el propòsit del text que ara prova de nàixer aclucant els ulls i volant com una papallona un estiu colgat sota la pell d'un calendari esgrogueït a qualsevol esgorfa de Flix.

Vaig conèixer l'escriptor ebrenc quan la meua vida duia pretensions agosarades i inconscients empegades a la pell adolescent dels quinze anys; per aquells temps, ell exercia de manobre a la construcció de la carretera de Maials, era, i és, el cunyat d'un dels meu millors amics d'aquells anys de genolls pelats i futurs inexistents per excessiva consciència i set de present, recordo que ens contava coses però no recordo quines, com totes les persones que tenen paraules molt serioses, profundes i belles per dir, fins que no va començar a escriure no me'l vaig prendre molt seriosament, penso que malauradament aquest error no va ser sols una malaltia endèmica meua, malauradament molta gent necessita fets febaents i no arsenals bells d'esperit, en el seu cas la història seria generosa, i aviat els ulls orientals d'aquell cabalós esperit de tarannà inquiet, gairebé de volcà en erupció de tinta constant, permutarien idees per llibres, amb diferents temàtiques, personatges, contextos, imaginaris... un a un, a poc a poc, per tant la societat emmirallada d'un tros d'Ebre aniria assimilant el seu nom a la mòbil llibreta de les aigües canviants del riu, després l'ombra allargada de talent dels seus dits anirien més enllà i els Països Catalans en ple escoltarien la remor constant, neguitosa i febril dels seus dits viciats de literatura.

Els Països, les espanyes i Europa, quan les petjades d'un interior són plenes d'encant, encant del bo vull dir, desa-pareixen les idees de mapes, fronteres i qualsevol sinònim de limitació.

De petit esponjava els carrerons d'Ascó, els gestos de les persones i la força del riu amb un deliri de pantalons curts i de boca de riuada, tot es posava al marxapeu de l'ànima, i tot s'emmagatzemava al bagul dels dies per venir, i així, uns anys després sargiria el sorgiment d'un món llaurat amb la cura d'un jardiner foll de roses, per això a la vora de l'Ebre creuen com papallones estàtiques les pàgines dels seus volums, aquella sentor d'infant que flairava el que després serien estols de mots guarnits de profunda bellesa. Fill d'un sastre idealista, aprengué la lliçó de tallar bé els patrons, i no deixar-se endur per les àligues capitalistes i els seus mirars depredadors de tot en el nom del benestar caduc, i saber contemplar la riulla d'un estornell guarit per mans de nen o la transparència d'un cel primaverall envaït d'orenetes, no sempre allò més poderós té més poder, semblava dir-se des de l'aprenentatge d'aquell idil·li de la seva nissaga amb la primigènia idea de la terra i l'amor per ella.

Tot i que el temps va instal·lar nous paisatges per als ulls que creixien, no va renunciar a somiar i d'aquests viatge oníric aparegué la literatura, la seva literatura i amb ella els reconeixements, l'èpica d'una escalada continuada, la lírica d'un nom que cada cop rimava més amb biblioteca, la dramaturgia d'algú que començava a ser considerat al gran teatre de l'art com una peça fonamental de l'engranatge humanístic de l'Ebre i els seus voltants, dels Països Catalans i les seves mil·lenàries lletres.

Rere el camí hi ha l'home, les debilitats de saber-se temps, la idea del final, la gràcia irònica de la conversa que tan bé sap desplegar sobre qualsevol tema, des del més domèstic al més transcendent, com els pensaments de Plató sap ser vianant dels móns de les idees, com els d'Aristòtil sap ser caminant de la vida de terrós, carn i suor.

Les seves feines pròpies d'un autodidacta així ho constaten i mentre amb l'art majestàtic donava llum a històries envaïdes de literatura, amb necessitat de felix pare de família feia de benziner, venedor de roba de nens, operari de fàbrica, aturat preocupat, conserge i tot un batibull de feines, batibull laboral, batibull d'obres capitals de la literatura.

Al fons del paisatge de la seva existència, canta el riu tonades i tonades de fa segles, segur que el cabalós Ebre coneix l'obra del mestre de les paraules, i segur que dins els seus silencis de nit estelades, matins gebrats o tardes amb colors de cireres hi ha una bona part d'aquelles paraules que Andreu Carranza ha fet eternes com la part del riu que mai canvia, i belles com aquells contrastos que sols pot oferir la pell d'un riu, l'esperit d'un talent abocat a les lletres.

Abd-al-azia
Jesús M. Tibau

La boira d'aquest matí, aliant-se amb les forces cristianes, s'abraça als cingles de Siurana, embolcant-t'ho tot, mentre el silenci que abans hi regnava mor agonitzant sota els crits dels guerrers: sabedors de la victòria els uns i de la traïció els altres. Després de la caiguda de Tortosa i Lleida, tothom sabia que només era qüestió de temps; però, ara que ha arribat el moment, sembla que els segles hagin passat massa de pressa i que tot el pes de la història caigui sobre les seves espatlles, cansades d'un llarg setge.

De lluny, una silueta es dibuixa en forma de genet i cavall, i llur moviment esfereïx la boira, sotmetent-la a la seva reialesa. En atansar-se, es descobreix la blancor de la

muntura i la bellesa de l'amazona, que al seu pas s'obre camí entre les desorientades tropes sarraïnes. Un soldat musulmà treu valor de la impotència que li resta i se li atansa amb llàgrimes als ulls:

—Majestat, els cristians ens estan rodejant! Apareixen per tot arreu a centenars i res no poden contra ells els nostres cansats braços. Que Al·là maleeixi el traïdor!

Però els seus ulls no mostren cap rastre de desesperació ni de fúria, com si la boira li hagués gelat la mirada. Quasi sense moure's, agafa fort les brides i dirigeix el cavall al punt més alt del seu moribund regne. Des d'allí pot entreveure el Montsant, alçant-se sobri entre un llac de núvols i, més enllà del seu rocallós rostre, recorda la nena que podia plorar als genolls de son pare quan tenia por.

—Per què plores així, Abd-al-Azia?

—La Moraima diu que si no sóc una bona nena els cristians se m'emportaran, i em tancaran en un quarto fosc, brut i fred, i em...

—No ploris, filleta, que no permetré tal cosa, reineta. Sempre vetllaré per tu, i quan un dia jo hi falti, els cingles seran els teus amics, i els núvols besaran el teu rostre.

Però ja se sent aprop l'alè d'espases cristianes, i la boira se n'anirà aviat, obrint pas al sol que il·luminarà un món nou i al riu que corre estrany a tot el que l'envolta, enmig dels cingles. Després de llençar l'espasa al terra, dona un cop al cavall que, encegat pels núvols que l'abracen, avança i renilla inútilment en el buit.

* * *

La temporada de la taronja és a punt d'acabar i les flors que donaran pas a una nova collita inunden l'aire amb la seva aroma. No puc deixar de passejar per Tortosa sense que la seva olor em recordi constantment el nostre poble, on ara també es deu gaudir d'aquesta festa dels sentits. Llàstima que aquest perfum m'anuncii que hauré de buscar una altra feina, però no pateixis, mare, ja em sortirà alguna cosa. Enyoro algunes petites coses de la meua vida diària al Marroc, especialment a l'hora de menjar els meus plats preferits que tan bé em saps preparar, però, a poc a poc, em vaig trobant més a gust. La majoria de la gent és amable amb nosaltres, encara que sempre hi hagi excepcions, i lentament ens anem acostumant els uns als altres. He fet uns quants amics i ens hem instal·lat en una petita casa a la part vella de la ciutat. No té moltes comoditats, però no ens falta res d'imprescindible. Des d'una finestra quasi es pot tocar el castell de la Suda on, qui sap si fa molts anys, un avantpassat nostre hi devia fer guàrdia alguna nit, mirant com una lluna minvant s'amagava rere les muntanyes dels Ports. Totes les nits em ve a la memòria la cara del pobre Yusuf. Tenia tantes ganes de trobar un món nou, que amb les seves esperances em va convèncer de venir fins aquí. Però tota la seva vida futura va ofegar-se inútilment quan intentava passar l'estret. No podré oblidar el cos estès sobre una platja ingrata, que no l'esperava amb braços oberts com als seus somnis.

Precisament d'això et volia parlar, de somnis. Recordes quan era petit? Molts cops em despertava excitat després d'un somni que se'm repetia una i altra vegada. Em trobava en un lloc elevat, rodejat d'una estranya boira que m'acaronava dolçament quan, de sobte, els peus perdien contacte amb el terra i començava a caure sense caure, a planejar sobre les pedres vermelles d'un cingle, sobre un paisatge que, tot i desconèixer-lo, em semblava proper. Feia molt de temps que no recordava aquest somni, fins fa dues setmanes. De casualitat, va caure a les meves mans un llibre vell de fotografies sobre les comarques tarragonines. Quan vaig passar una pàgina, va aparèixer, com vinguda d'un altre món, la imatge d'un petit poble anomenat Siurana. El cor em batejava amb força i necessitava respirar més de pressa. No havia vist mai aquella foto, ni havia sentit parlar mai d'aquest poble; però, no sé ben bé com, sabia que alguna cosa el lligava amb els meus vells somnis.

Vaig preguntar a tothom si en sabia alguna cosa però, curiosament, tot i estar relativament a prop de Tortosa, poca gent el coneixia. Vaig esbrinar que va ser l'últim poble de Catalunya que els cristians van reconquerir als musulmans cap allà al seu segle XII, i vaig decidir que havia d'anar-hi, amb una urgència que em venia del fons dels anys.

El poble cavalca sobre un llit de pedra, en un racó elevat del Priorat, de camins tortuosos i pobles petits i vells, esbargits entre turons de pedra pissarra on, amb tossuderia, la seva gent hi ha plantat avellaners i vinya. Res no em semblava desconegut ni estrany en aquell paisatge. Cada detall del relleu em mirava com a un amic i la vista que des d'allí es contempla m'entendria fins fer-me plorar. Caminava vora els seus penya-segats amb un vertigen que m'era familiar i, malgrat el vent que llavors feia, un estrany instint m'incitava a mirar cap a baix, on uns escaladors desafiaven les altures arrapats a la pedra com l'heura.

No sé quan vaig perdre el control, ni com els peus perderen el tacte de la roca. Sols recordo la sensació de cavalcar en el buit i el no-so del trot d'un cavall, allunyant de mi l'amazona. Ella, alliberada, s'acomiadava amb un somriure, i els seus ulls s'anaren fent petits en la distància, fins perdre's rere un núvol per sempre.

Miolet

Laura Mur

A cada ocasió que tenia, Marta, la mare de Biel, li deixava molt clar que no volia que anés al riu. «No hi tens cap feina», li havia dit aquell dia com moltes altres vegades. Ell només li havia demanat d'anar-hi amb els de la seua colla, però ja sabia quina seria la resposta de la seua mare.

—Amb la boira que hi ha no es veu res, podria caure algú al riu i els altres ni se n'adonarien —va dir Marta tal com el seu fill esperava.

Sempre que el Biel anomenava el riu, la seua mare es posava molt nerviosa. Fins i tot a l'estiu, quan baixava menys aigua pel riu i apetia anar-hi a fer un bany o a pescar, a la seua mare li sabia greu que hi anés i sempre li demanava que parés molt de compte i que hi anés amb algú, mai tot sol, que no es fiés de ningú desconegut, i una llarga llista de precaucions més.

—Estigues tranquil·la que només hi volem anar a buscar canyes —li va dir Biel—, hi anirem i tornarem de seguida. No tinc por, jo.

—Doncs de por n'has de tenir! La por és prou bona perquè et protegeix. No gosis desafiar-la mai. I d'anar al riu, res, encara us posareu dins l'aigua mentre les trieu, sense adonar-vos-en, i la feineda que tindreu per sortir de l'aigua. Si voleu canyes les hi demanes al teu padrí que segur que en té una bona pila a l'hort.

Era una discussió perduda i ell ho sabia, els arguments de la seua mare no s'acabarien mai i ell ho sabia, així que li va fer un petó i va sortir. Tan bon punt va haver sortit per la porta, Marta va mirar per la finestra. Era un acte reflex i fins que el seu fill tornés, fes el que fes, Marta no perdria de vista aquella finestra. D'allí estant podia veure perfectament bé el camí que baixava fins al riu.

Uns nois passaven per baix tirant-se una pilota. Estaven engrescats. Reien i no paraven de fer broma mentre jugaven tot caminant. N'hi havia un que anava una mica més endarrerit. Era el Miolet. Marta el coneixia bé.

Miolet sempre anava darrere dels de la seua edat. Havia nascut més petit del compte i mai va arribar a assolir la mida dels seus coetanis. La seua mare havia predicat durant anys que el pediatre de pago li assegurava que el seu Miolet seria més alt que molts de la seua quinta, però això no passava mai i la senyora Vicenteta, que era veïna seua i no tenia pèls a la llengua, li va recomanar un dia que anés a vore un altre metge.

—Val més que no hi tornes més, a n'este metge que vas, filla —li va dir la dona com qui no diu més que el que resulta evident—; el teu Miolet està a mig coure. Ja saps el que vull dir —va fer un respir breu—, és més bo que el pa, però mai no serà com los altres.

La mare del noi no va reaccionar de cap manera. Primer va fer com que no havia sentit res estrany, però aquelles paraules li van costar moltes llàgrimes de pair perquè estava clar que Miolet no seria mai com els altres: però li havia dit «lo teu Miolet està a mig coure, és molt bon xiquet, però no serà mai com los altres. Així que este metge t'està fotent lo pèl i els quartos». Aquelles paraules eren tan certes com cruels i li van costar d'empassar; tot i això, li van obrir els ulls a una evidència que sabia tothom, i a partir d'allí ja no va parlar més del metge, ni va tornar a fer cap més comparació del seu fill amb els de la seva edat. Això sí, a partir d'aquell dia la senyora Vicenteta va passar a ser anomenada, a casa seua, la Bruixa del Costat.

Miolet va anar pujant més petit i més prim que els altres. Cada cop es feia més evident que a ell li costava més que als altres entendre les coses i que parlava amb més dificultat que els seus companys; tot i això, aquell noi d'aspecte nerviós que semblava caminar de puntetes perquè no acabava de posar mai el peu sencer a terra, era conegut per tots. Al poble hi havia molts altres nois que es deien Miol igual que ell. Hi havia el Miol Ferrer, Miol de la Seu, Miolet el Tap de Bassa i algun més, però quan algú parlava de Miolet no calia que digués res més, es referia a ell, que en realitat era el Miol de la Maria de les Mantes. Miol era bo, més bo que un tros de pa, era simpàtic, divertit i sempre estava disposat a fer qualsevol cosa que li demanessen i, per aquestes coses, a més de ser conegut de tots, era estimat per tots. Maria i Andreu, els seus pares, van passar anys mirant d'acceptar que el seu fill mai seria igual que els altres. Mentrestant, Miolet va anar fent la vida que feien els seus companys i va trobar el seu lloc entre ells. Des de petit havia jugat amb tots, havia anat a la mateixa escola i jugat pels mateixos carrers. Quan finalment els seus pares van acceptar que Miolet era diferent, els altres ja feia temps que ho havien acceptat i el noi formava part de la diversitat de nois i noies del poble; no va fer falta canviar res.

Als seus pares els agradava veure que jugava amb tots els nens, que l'anessin a buscar per jugar amb ells. De vegades s'adonaven preocupats que el seu fill sempre anava el darrer de la colla, que era el que tenia les notes més dolentes; els dolia veure com alguna vegada havia estat víctima de les bromes d'alguns d'ells, però sempre acabaven donant més valor al fet que es moguéss amb els companys, que fes una vida normal i que semblés molt feliç com estava.

Als tretze anys, Miolet acostumava a trobar els seus companys a la plaça. Al migdia hi anaven fent cap tots i s'hi quedaven, especialment els dies de boira, que no s'hi veia res. No sabien on anar i allí estaven tranquils i no molestaven ningú. Com que la plaça era dura i prou gran, la majoria dels dies acabaven fent un partit de futbol entre tots els que hi havien fet cap. Inclús amb boira, el futbol era una bona solució. Algunes vegades, quan estaven cansats de jugar a futbol, feien una altra de les activitats que els divertia: una batalla. Per fer una batalla la boira era imprescindible. Recollien tots un grapat de

boles dels xiprers del parc, les tintaven amb una pols blava que els donava el senyor Galindo per dibuixar el camp de futbol i triaven un lloc per a l'enfrontament. A l'hora convinguda hi feien cap tots, i un cop allí feien una mena de guerra entre dos bàndols, els clars i es foscos (segons el color de la jaqueta). El que rebia cop de bola se n'havia d'anar a la presó i si algú aconseguia immobilitzar un enemic, també l'hi portava. Podien ser alliberats de la presó per algun del seu bàndol, però també corria el risc de caure en mans de l'enemic. La boira era l'element imprescindible, feia que aquell joc tingués un punt de misteri que els agradava. Quan no hi havia boira no hi jugaven, no era el mateix.

A Miolet acostumaven a empresonar-lo de seguida perquè no tenia picardia i era fàcil d'atrapar; després, els seus no tenien massa interès a arriscar-se per treure'l de la presó, així que s'hi solia passar la major part de batalla, però mai s'havia queixat i aguantava mirant de no fer soroll i movent-se per no quedar-se gelat de fred. Quan passava una estona sense veure ningú tenia por, però no deia res i aguantava fins al final. Després estava satisfet d'haver fet el cor fort.

Feia molts dies que tenien ganes d'anar a fer la batalla vora el riu, però eren molts els que ho tenien prohibit i sabien que si els enxampaven rebrien càstigs severos. Ho havien estat parlant molts cops i sempre ho acabaven deixant. Els havien sentit alguna vegada els de la colla més gran que també estaven a la plaça. El fet que els asseguressin que ells ho havien fet molts cops i que els reptessin a fer-ho va ser el que va decantar la balança i va fer que finalment guanyessin els partidaris de fer la batalla al riu. Aleshores els altres s'hi van haver d'afegir per no quedar malament, però van decidir canviar algunes coses: en lloc de fer-la durant el dia, que era fàcil que algú se'ls trobés, la farien al tard, que la gent ja era a casa. A més era més prometedor.

—Però si les batalles sempre es feien de dia —havia dit algun noi.

El dia escollit, van anar tots cap al riu. El cel era tant fosc que costava d'acostumar-hi la vista. Feia aire i els núvols avançaven amb pressa fent que la silueta de la lluna, un anell gris indefinit, semblés jugar a la pluca d'amagar. Del llit del riu sortia una boira que més que boira semblava fum i que avançava empesa per aquell aïret suau, però fred com el més virulent, i que en passar pel mig de les canyes omplia l'ambient d'uns cruixits que semblaven crits i que glaçaven més que l'aire gèlid mateix. Era un escenari propi de la pel·lícula de terror més esgarrifosa. Tot cruixia, només faltava una volada de rats penats xisclant i quan hi van arribar, tots van sentir un calfred i la majoria se n'hauria tornat, però van esforçar-se i van fer el cor fort; ningú volia ser «el que es va cagar als pantalons» i ningú no va gosar dir res fins al cap d'uns minuts. El Carles Peris va ser el primer a parlar i ho va fer fluix; després s'hi van anar afegint tots els altres amb veus vacil·lants.

Estaven a l'embarcador repassant els detalls d'aquella batalla. Ja ho havien parlat el dia abans i ho havien repassat bé abans de sortir, però calia que tots ho tinguessin clar. Tots miraven cap a un costat, a uns vint metres de l'embarcador, al lloc on hi havia la Roca de la Figuereta, una roca plana que sortia cap al riu i que a l'estiu els servia de trampolí. El nom de la roca venia donat perquè al costat mateix hi havia una figuera que faria de presó. No es veia res, però tots van mirar en aquella direcció i van assentir amb el cap. La resta de normes, com sempre. La guerra acabaria quan tots els d'un bàndol fossin a la presó. Aleshores Martí faria cantar la puput i tots tornarien a l'embarcador. Si algú tenia algun problema podia cridar fort els altres, la batalla s'acabaria i la perdrien els del seu bàndol.

No havien passat cinc minuts de l'inici de la lluita quan Miolet va provar de canviar de lloc i el van eliminar. El van portar a la presó i ell s'hi va quedar sense dir res. La batalla va continuar. La foscor, el fred i els cruixits feien que aquell joc els semblés un

altre i que els tremolins dels joves es confonguessin amb els cruixits de tot el que els envoltava. Abans de començar ja volien que s'hagués acabat, però ningú estava disposat a dir res. Tots estaven amagats i no gosaven sortir, tots tenien por i esperaven que el joc s'acabés al més aviat possible. Va passar força estona sense que se sentís cap soroll, però allò ja no tenia gràcia i després d'una estona encara més llarga sense sentir cap soroll, Martí es va arriscar i amb les mans estratègicament col·locades davant la boca, va fer el so del puput, el senyal d'acabament. Segurament que més d'un dels que devia estar amagat i cagat de por se n'hi fotria una bona temporada, va pensar, però tant li feia. Van fer cap tots a l'embarcador i després de l'enrenou inicial, es van adonar que Miolet no hi era. Podia ser que no els hagués sentit i el van tornar a cridar, però no van sentir res. Feia estona que era a la presó. En grup no els va costar gens arribar fins a la roca de la Figuereta, Miolet estava estirat a terra amb una expressió de pànic a rostre que feia que no semblés ell. Tots van sentir un calfred profund quan el van veure, molt més profund del que mai havien sentit. Van trigar uns minuts tots a poder parlar. Com podia haver passat? Mentre uns van córrer al poble a buscar ajuda, els altres van mirar d'assegurar-se que no respirava i quan es van acostar al lloc on era, van notar una mà ossuda que semblava que els barrés el pas. No van poder reprimir un crit de pànic que els va paraitzar. Amb la llanterna que els ballava entre les mans tremoloses, van comprovar que aquella mà ossuda no era més que una de les moltes branques de la figuera, de la figuereta que hi havia al costat de la roca i que li donava nom. Aleshores van lligar caps i van entendre el que devia haver passat: «Si mos hagués cridat haguéssim fet cap tots. Per què no ens va cridar?», es lamentaven alguns nois el dia de l'enterrament de Miolet.

—Perquè el meu germà petit era molt valent —va dir Marta mentre recordava aquella tragèdia familiar que després de vint anys encara recordava com si acabés de passar—; si el Miolet hagués tingut por, segurament s'hauria salvat —deia Marta, apartant-se amb la mà les llàgrimes que li feien perdre de vista la finestra—, però no li va fer cas i ella, la por, el va matar.

Paco el Catalán **Vicent Sanz**

Engrunes de memòria emergeixen lentament de la foscor del segle xx i s'escolen pel carrer Major, pels fulls setinats d'alguna publicació local que temps enrere, quan allò que en van dir la transició els qui se la van inventar, va tornar a fer esment dels capellans assassinats durant la revolució (dos: Carlos Llombart i Andrés Cervera), un destí deslligat d'unes vides normals i corrents per a l'època en què van ser viscudes, unes morts absurdes saldades amb els honors del reconeixement del règim.

I ara són les engrunes de la memòria de Pedro Sanz Prades, una vida igualment aturada en les foscúries reculades de la nit de la postguerra. Fill del poble i de l'Argentina on va criar-se. Ah, Argentina de fa cent anys, la dels vaixells transatlàntics i les famílies que

no cabien a les cases i se n'anaven del poble a viure a l'altra banda de l'oceà... Jaume del Torro anant i venint, com un ambaixador dels vincles familiars. I la vida a l'Argentina, la criança d'una generació lluny de les sagristies i els altars, al peu de les màquines de les fàbriques i la prosperitat del treball, la rectitud de la disciplina obrera per eixir endavant a la vida per mitjans propis.

Emigrants retornats a casa amb aquella altra mentalitat de la llibertat i la responsabilitat, com Pedro i son germà José, militars a Barcelona, homes del seu temps modern de la república, a les ordres del nou ordre. José, a la 33a divisió quan la batalla de l'Ebre, on va deixar-hi la pell. Pedro va acabar la guerra amb la graduació de tinent coronel i devia passar a França amb la retirada de l'exèrcit de Catalunya. Res no se'n sap del cert, perquè, els arxius, se'ls fot la pols i el temps.

Només que en acabar-se la guerra a Europa, Pedro reapareix a Madrid, al capdavant de la guerrilla urbana organitzada pel PCE, a l'agrupació del centre. És l'any 1945 i el nazisme, Hitler i Mussolini són morts, però els combatents republicans, els mateixos que havien entrat a l'avantguarda en l'alliberament de París, continuen la seua lluita particular contra els elements. Uns elements ineluctables. A Madrid, a la resistència armada antifranquista, Pedro Sanz és Paco el Catalán, un militant comunista de primera línia, cap de l'estat major del maquis urbà, i les rares imatges que es conserven d'aquesta època li confereixen un posat de gàngster, d'hampa de pel·lícula americana dels anys quaranta, d'espia de lladres i serenos, amb una expressió com atònita, sense una brífola de la petulància de la seua imatge de joventut, anys enrere, quan era moda l'americana creuada amb el mocador mig caient de la butxaca, corbata i el cabell pentinat enrere amb l'ajuda de la brillantina. Paco el Catalán és un enemic públic viatjat, que fa cara d'haver-ne vist de tots els colors i no haver acabat encara, amb aquell barret d'ala ampla a què obligava aquell lema comercial del Madrid falangista: «Los rojos no llevaban sombrero».

La sort va ser curta per a la guerrilla urbana de l'agrupació del centre. El 1947, després d'un atemptat contra una seu de la Falange, tot l'entramat guerriller comandat per Pedro Sanz va caure i 52 persones van ser detingudes. A les urpes del règim, la sort estava tirada. El tràmit del consell de guerra i l'afusellament al cementeri de Cuatro Vientos juntament amb cinc companys arrestats. Silenci i invisibilitat. Els ossos encara hi són però no se sap on. Morts sense tomba.

Quan sa mare hi va anar des de Traiguera, a la presó, només li'n van tornar els efectes personals. La maquinària de la mort actuava d'aquesta manera. Eliminava les persones i en deixava un forat, un esgarro familiar, com un vessament intern, que s'havia de tancar, d'engolir, de digerir com un verí, com una gotera per sempre més.

Pedro Sanz Prades mort afusellat en un cementeri de Madrid com a Paco el Catalán, lluny de Traiguera, lluny del carrer Major i del record. Només engrunes de memòria, com una pols de memòria apegant-se a les voreres i fent camí cap a l'oblit, cap al no-res.

Quan va morir-se el general i tota la seua casta d'aprofitats va córrer a autoamnistiar-se i canviar de jaqueta, el comentari d'història oral sobre l'experiència viscuda va esdevenir un gènere literari de consum popular a casa dels qui havien callat persistentment. Hi havia hagut un home del poble a Madrid, un aventurer, un boig, un que se la va jugar sense importar-li les conseqüències, que havia posat Franco en escac. Que havia anat a per ell. Que hi havia estat a punt. I era motiu de conversa entre la canalla que tot just començava a desvetllar-se de la morfina nacionalcatòlica de cartonnet segellat amb el segell de la Parroquia de la Ascensión (Traiguera), que s'havia hagut de portar a escola el dilluns per donar fe de l'assistència a missa de diumenge.

I en realitat res no sabíem qui en sentíem parlar i qui en començava a parlar entre dents, com rosegant, per dir sense dir, deixant-ho anar prou fluix perquè no transcendís, perquè en una democràcia formal el més important és la formalitat. I en realitat encara avui no se sap on portar un ram de flors a un afusellat de tants desapareguts ni, ben mirat, se sabrà mai. Perquè una cosa és la formalitat i una altra ben diferent les vergonyes dels marmessors, i al capdavall els vencedors mai no demanen perdó. I així és que avui el consell de guerra que va portar uns lluitadors de la llibertat a la fossa comuna continua sent legal, i aquests lluitadors no són tal, ni ho seran mai, sinó gent perversa. Engrunes de memòria, una immensa polseguera d'oblit.

**De gent que anomenen
classes subalternes
Tomàs Camacho**

Quan vaig estar de mestre als Reguers hi havia un projecte: fer un llibre sobre els Reguers. No va ser fàcil recopilar algunes dades, no abundaven el que estem acostumats a considerar personatges per personalitats, jo preferixo el terme persones, perquè crec que personatge, aplicat fora de l'ambient teatral, té unes connotacions clarament negatives. I si no, quan diuen "és tot un personatge", no es referixen a que es tracta d'una persona una mica estrambòtica, estrofolària?

Bé, les nostres perquisicions (les vam fer Adrián Grau i jo; això sí, ajudats per moltes persones) ens van portar a Pedro Cugat Royo, més conegut com Peret de Màquina; a Manuel Franch Sabaté i a Josep Benaiges Cortiella.

Acotarem l'escena: Peret de Màquina naix el 1871 i va morir el 1955. Per tant, viu a cavall (o més probablement a peu) entre dos segles. No cal ser un expert en història per a comprendre que va viure moltes bastonades, massa bastonades. El cas és que era un home de grans iniciatives, autodidacta i experimentador. Avui en diríem emprenedor, però em sembla que no va traure grans beneficis dels seus projectes i experiments. Va viure aquell gran moment d'optimisme que va ser l'albor del segle xx. Els que hem viscut el traspàs del segle xx al xxi ja sabem, per experiència pròpia, que el món davant del canvi de segle s'omple de pessimistes que creuen que l'apocalipsi està a prop, i d'optimistes que pensen que es descobrirà el remei per a totes les malalties, que la felicitat serà completa, que Catalunya aconseguirà la independència, que el Barça farà un triplet i, per sort, encerten la seua predicció. Us recordeu del famós efecte dos mil? Vam tindre l'oportunitat de viure dos canvis de mil·lenni. Hi pot haver felicitat més completa? Però... a allò que anàvem... a Peret (no el confongueu amb el del ruquet) el malnom li venia de la seua afició per inventar màquines. Un d'estos invents va ser una màquina per a plegar olives, però no li va sortir bé.

Les investigacions les portava amb molt de secret, potser per este motiu no hem tingut accés als papers o pergamins on dissenyava els seus enginys. Qui sap què passa darrere de la porta d'un taller o laboratori? Sabem, per declaracions fidedignes, que va confegir un calendari perpetu en fusta d'olivera, ningú sap si se'l van cruspitar els corcons o va fer

cap a la llar de foc (calia escalfar un temps –el de post-guerra– tan gèlid que semblava la bestreta de l'era glacial). Tot i això vam poder vore dos documents interessants, dos temptatives de calendari perpetu. Una va ser feta a la presó de Cuéllar (Segòvia), on va fer cap com a víctima de la repressió franquista.

Era un enciclopedista, la seua enciclopèdia de referència –ho sabem pels seus escrits– va ser la de Félix Martí Alpera (1875-1946), personalitat que té carrer a Barcelona i Cartagena, importantíssim en la renovació pedagògica del país, depurat pel franquisme, amb més de 140 obres publicades. Una simple cerca per Internet us pot donar una idea de la magnitud d'esta persona.

Als papers de Peret també trobem especulacions matemàtiques sobre volums de diferents cossos i sobre els càlculs que cal fer per saber la quantitat de macadam de la base d'una carretera.

Peret de Màquina va ser una espècie de mestre que va educar més d'una generació de reguerencs. Era liberal, molt aficionat a la ràdio. Escoltava Ràdio Nacional, i als anys cinquanta, de nit, i suposem que d'amagat, escoltava la Ràdio Pirenaica. M'informo que esta emissora estava vinculada al PCE i que la seua primera transmissió es va fer des de Moscou el 22 de juliol de 1941, i la seua darrera producció, des de Madrid, el 14 de juliol de 1977. Peret també llegia La Vanguardia. Com que tots els convilatans el veien tan pluralment informat li preguntaven: «I qui, de tots, diu la veritat?» A la qual cosa ell responia amb contundència: «La notícia has de fer-te-la tu!». Sàvies paraules d'esta persona singular. Hi ha persones que no siguen singulars?

Era republicà, però en l'ambient repressiu i tens del franquisme es guardava ben bé de difondre el seu pensament polític.

Adrián Grau tenia en aquella època deu anys, ens ha retratat una persona atraient i estrofolària que devia constituir un entreteniment en l'ambient rural dels Reguers del seu temps. Una persona semblant al que podia ser Batiste d'Ascata, a Alcanar, que es presentava com a expert en sexologia, republicà declarat i pertinaç, i que era la romiguera més perillosa que et podies trobar pel carrer, molt amable amb els xiquets, criador de bèsties de ploma en un pati entre el Rocall i la Bassa, i..., ho saben molt pocs, autor del poema visual «Els catalans també tenim ous», dirigit contra Cañete, els seus i el PHN.

Passem del mestre Peret al poeta Manuel Franch Sabaté, poeta construït sota l'influx de la nova pedagogia, amb una llengua castellana amb interferències del català i trets del castellà d'Amèrica, ja que va fer cap als Reguers des de Xile, tot i que pervenia dels Reguers. L'escassa formació acadèmica era superada per la voluntat i el sentiment. Notem en els seus poemes un substrat de jota tortosina i també ritmes de milonga i tango. No és bonica i rica, la diversitat?

El seu sentimentalisme era exagerat, la passió amorosa el va portar al suïcidi. No és potser un gran poeta, però sí un cronista de la seua tragèdia i un cantant exaltat dels Reguers, poble al qual, sense dubte, va estimar en un moment en què les ideologies estaven en expansió i en lluita, una demostració que, si l'escriuen, fins i tot les classes subalternes poden tindre també la seua història. Podeu llegir algun dels seus poemes al llibre que Adrián Grau i jo vam escriure sobre els Reguers. També allà trobareu una anècdota de la immediata postguerra, de Joan Benaiges Cortiella, una altra persona que, tot i que de classe subalterna, va tindre una preocupació pel coneixement, per la cultura, per la societat, per la política, que va escriure tot el que va poder i més, que sabia fer gaiatos i recordar, que es va esforçar per escriure els seus records, per recuperar històries que van haver de ser amagades en el silenci de la llarga nit.

Heroïna a peu canviat

Núria Menasanch

Amunt i avall... amunt i avall... Lo fanal anava projectant ombres grotesques a mida que anava rebotant violentament d'una banda a l'altra, com una marioneta dansant al ritme de la música del vent glaçat d'aquell hivern de principis de l'any 1930. Lo ganxo del qual penjava, massa a prop de la paret per a aconseguir que no rebotés contra ella. Lo seu nyigo-nyigo constant provocat pel rovell salabrós de la mar no aconseguia fer-se sentir a través de l'udolar de les punyents ràfegues de vent que rodejaven tot lo mas. Gambosins imaginarijs bufaven aquell misteriós vent produint xiulits estridents i esgarrafosos. Clar que el soroll de les onades estavellant-se contra el tall de roques situat als peus mateix de la casa tampoc no hi ajudava gaire.

Finalment va caure. Just al moment en què un dels ratolins de camp del senyorial mas hi passava per sota mateix, esverat per la virulència de la tempesta. I allí es va quedar.

Amb lo soroll no l'havia sentit caure i el va enxampar just al mig. Encara no estava mort quan un gran gat tigrat, a l'aguait, se'l va endur cap a dins entre les dents.

A dins s'hi estava una mica millor. Les gruixudes parets de la quadra amb olor de resclosit paraven l'aire. Va deixar mig mort el desventurat ratolí al damunt de la palla i es va passar la següent mitja hora torturant-lo amb les seues ungles afilades, fins que finalment se'l va acabar menjant.

Més tard, va deixar el matxo allí i se'n va anar cap a dins la casa. Un cop hi va ser, es va estirar tan llarg com era al damunt de l'estora del davant de la llar de foc i va tancar els ulls mentre les mans de la seua ama l'acariciaven despreocupadament. Melosament, es va arrambar encara més als seus peus...

Tuies, que havia deixat per un moment la labor per a acariciar Tigrat, de seguida s'hi va tornar a posar. Volia acabar aquell jersei ans que s'acabés l'hivern.

Era una dona jove, robusta, i per l'època, extremadament alta. Forta, molt més que alguns hòmens, Tuies se sabia diferent a les demés dones. Seria per això, o no, però per dins era tot lo contrari del que aparentava per fora. Tímida, retreta, no es feia amb quasi ningú del poble del Perelló. La gent no la comprenia i ella no comprenia la gent. I així ho havia deixat.

Avui s'havia quedat sola. Mal moment havia triat son pare, carrabiner, per a fer la volta. Però és clar, amb l'aigua que queia a fora, no li havia quedat altre remei. Havia de vigilar la costa i procurar que els contrabandistes no aprofitessen per a entrar feto amagats pel mal temps. Temor no en tenia, ja hi estava acostumada de ben menuda. Sa mare es va morir en nàixer ella i son pare se l'havia de deixar sola sovint. La solitud li agradava, encara que amb lo vendaval que feia a fora, de silenci ben poc.

Va sentir lladrar el gos. Se devia estar mullant. L'hauria de fer entrar. Quan va sortir va veure que s'havia posat a ploure a bots i barrals. Encara que hi va anar corrents, l'espessa cortina d'aigua la va deixar ben xopa en un tres i no res, abans no va aconseguir deslligar-lo de la cadena. Però allavons va passar una cosa molt estranya. Lo gos va sortir disparat en direcció contrària a la casa, cap a la mar.

—Pelut! A on vas? Torna cap aquí! Torna! —Res. Lo gos corria com si l'acacés lo dimoni en direcció contrària a ella—. Pos ja t'apanyaràs! —va dir, pegant mitja volta i tornant-se'n cap a dins—. Desgraciat de gos! Per culpa seua he acabat tota mullada. Una altra volta hi anirà Rita la Cantadora a deslligar-lo... pos sí que...

No va parar de remugar i dir pestes del gos mentre es dirigia a la seua habitació per a canviar-se de roba. Tot just acabava d'obrir l'armari que va tornar a sentir el gos. Havia tornat i esgarrapava amb ànsia la porta d'entrada.

—No, si avui les tindrem... —va dir mentre tornava corrents cap a la porta. Quan va obrir, un llamp i un tro, tot alhora, la va deixar descol·locada per un instant—. Pelut! No, Pelut! —Lo gos, histèric, se li havia llançat a sobre. Va perdre l'equilibri i va estar a punt de caure, però va aconseguir agafar-se al pom de la porta a l'últim instant—. Però es pot saber què t'ha agafat? Toca cap a dins! Però vols deixar-me la falda tranquil·la? Deixa-ho, Pelut! —lo gos s'havia posat a estirar-li amb les dents les llargues faldes. Pareixia que volia que tornés a sortir a fora—. No, Pelut. No penso tornar a sortir a fora. Ja estic xopa de dalt a baix i ha sigut per culpa teua.

Però el gos no la soltava, sinó tot al contrari, cada vegada estirava amb més força. Tuies va haver de cedir i va tornar a sotmetre's a la pluja. I allavons va pegar un bot...

Un gran terrabastall va travessar la densa cortina de pluja per arribar fins on era ella, inundant-li les orelles. Amb la mà com a visera perquè l'aigua no li dificultés la visió, va escodrinjar espantada cap a dins la mar. Des d'aquell tall de roca on se trobava la visió era espantosa.

—Déu meu! Però què és això?

De cop, retallant-se en l'horitzó, a la contrallum d'un llampec, la negra silueta d'una gran barca va aparèixer als seus ulls, que es van obrir com unes taronges. Ho va comprendre a l'instant. Lo gos la volia fer anar cap allà. Aquella barca tenia problemes. Durant un instant, Tuies va considerar la possibilitat de sortir corrents en busca d'ajuda, però tan prompte es va girar per a marxar, es va adonar que no sabia per on feia la ronda son pare, i a més, amb l'aigua que queia, tardaria segles a trobar algú que l'ajudés. Va parar l'orella mentre tornava a sentir espantada com la fusta de la barca cruixia en un gemec impressionant davant de la descomunal força de l'aigua. Els crits dels hòmens li van arribar a través del rugit de les onades. Tuies es va posar a tremolar quan es va adonar que estaven a punt de naufragar.

Sense pensar-s'ho va començar a córrer cap a baix. Corria tant, que va estar a punt de caure de nassos al damunt de les roques punxegudes de la vora de la mar. Va obrir d'un cop la porta del tancat a on guardaven els palangres, los ralls, i tot d'aïnes per a pescar i, posant-se al darrere del bot, va espentejar-lo per la rampa cap a baix mentre es feia palanca amb les cames i repenjava tot lo seu cos al damunt del bot. La forta olor de peix va desaparèixer tan bon punt va sortir del tancat i l'aire va tornar a bufetejar-li la cara. Massa a poc a poc per al seu gust, el bot va anar relliscant suaument fins que es va posar al damunt de l'aigua. Tuies va saltar a dintre i es va llançar al damunt dels remes. Va provar la corrent. Com no podia ser d'altra manera amb aquella tempesta, la corrent venia de Morro de Gos, a la dreta, i la portava cap a l'Alia, a l'esquerra. Va començar a remar amb força cap a la barca que cada vegada tenia la carena més enfonsada i es balancejava perillosament.

Allò ho havia fet mil vegades. Se sabia de memòria totes les roques de l'aigua i per on havia de sortir de la cala per arribar a mar obert. Va agrair mentalment els reflexos adquirits durant anys. Esbufegava a cada braçada lluitant contra la força del mar. Si passava aquella barrera, ja tindria molt de guanyat...

I la va passar. Però ara tenia un altre problema, el corrent l'arrossegava cap a l'esquerra i si passava la línia de la barca Tuies sabia que ja no podria arribar-hi. Va encarar el bot

a sobrevent completament i va començar a remar cap a la dreta. El corrent era tan fort que, tot i els esforços de Tuies, el bot avançava tan lentament que pareixia que no es movia del lloc. Els músculs els tenia engarrotats però sabia que no podia parar de remar. Els hòmens de la barca se n'havien hagut d'adonar perquè Tuies va començar a sentir crits ofegats que es dirigien cap a ella. A poc a poc, les veus van anar definint-se. Per fi estava arribant. Però allavons va ser quan va parar compte en un fet del qual no havia estat conscient quan havia sortit esperitada amb el bot: com s'ho faria, una vegada hi fos a tocar?

—Xiqueta! —va cridar un dels mariners des de dalt la barca—. Abarloa't i agafa el cap!

—D'acord —va esbufegar Tuies amb la cara deformada per l'esforç que havia de fer per subjectar els remes i mantenir el bot arran de la barca.

La corda li va caure just al damunt i amb un moviment ràpid va soltar el rem i la va subjectar amb força. Però la corda li relliscava entre les mans i Tuies no tenia prou força per a mantenir-se amarrada a ella. La va fer passar per sota els bancs del bot i li va fer un nus mariner. Immediata-ment, va tornar a agafar els remes.

Ara la faenada era intentar que el bot es mantingués prou a la vora de la barca perquè els mariners poguessen pujar a bord, però mantenint-lo prou lluny perquè els cops de la mar no el fessen colpejar bruscament les parets de l'embarcació, que ja començava a inclinar-se perillosament per la banda d'estribord, just on se trobava ella.

Però la barca encara resistia desafiant les altes onades, el patró havia fet bé la seua faena, amb l'escota ben cassada a la proa, justa, tibant...

—Aguanta que baixo! —un dels mariners, va baixar cap al bot—. Ja sóc aquí, vine que t'ajudo amb los remes. —De seguida en va baixar un altre que sense dir res es va posar a subjectar el cap i ha ajudar al seu company.

Tan bon punt els mariners es van fer càrrec de la situació, Tuies, que estava exhausta, es va deixar anar. Els músculs li feien un mal impressionant. El patró, que fins a l'últim moment havia estat lluitant contra la tempesta aferrat a la roda de timó mentre intentava que el car no se li posés a sotavent, va ser l'últim a abandonar l'embarcació. Tan bon punt van ser-hi tots a dintre, van començar a remar cap a la costa. Tuies, que ja no podia moure ni un sol dit, va observar esgarrifada com l'embarcació es precipitava contra les roques i, plegant-se com si fos una fulla de paper, s'enfonsava sota les aigües.

Van tardar molt poc a tornar a terra ferma en comparació del que li havia costat a ella arribar fins a la barca. Tan prompte els seus peus van xafar les pedres arrodonides de la cala, el Pelut se li va tirar a sobre donant-li la benvinguda. S'havien salvat!

Al cap d'uns dies, Tuies, ja restablerta, va tindre una altra sorpresa. Els periòdics s'havien fet ressò del rescat, i el seu nom anava per totes les boques dels veïns. Sense pensar-s'ho, s'havia convertit en una heroïna per a molts perellonencs. I a partir d'allavons, la tímida i retreta Tuies ja no va ser mai més aquella dona marginada i incompresa que tothom defugia. A partir d'allavons, tothom al poble la rebia invariablement amb aquell somriure d'orella a orella que la feia sentir com una dona excepcional.

Tres segons...

Joan Pijoan

Quan l'Emigdi entrà al Matadero, el Joan l'esperava impacient. Havia arribat el dia assenyalat i cap dels dos no volia deixar el més mínim marge a la improvisació. El campredonenc féu una darrera lectura de les instruccions, repassà el material i després

sortí del bar i es dirigí cap a l'escullera on el Jesús feia veure que pescava al costat d'una barca rudimentària. Com aquelles que, sota Miravet, el 25 de juliol de 1938, posaren rumb a la llibertat i naufragaren lamentablement.

Una vegada allà, l'Emigdi descarregà la motxilla dins l'embarcació.

La nit anterior, ell i el Joan s'havien llançat a l'Ebre i, després de nedar una bona estona per sota l'aigua, havien voltat el Monument amb la corda que ara lligava la barca. Així, aquella nit podrien acostar-se al símbol franquista sense remar, amb l'ajuda del Jesús, que aniria estirant la corda i apropiaria l'embarcació fins a tocar de l'objectiu amb els dos amics dins la barca amagats sota un farcell de roba.

Ja només faltava que es fongués la claror del dia.

Asseguts l'un al costat de l'altre i amb els peus a tocar de l'aigua, l'Emigdi no es pogué estar d'expressar l'emoció que sentia en aquells moments.

—Avui és un gran dia, Jesús! Si tot va bé, aquesta nit tornarà a ser històrica i la capital del Baix Ebre es desempallegarà d'una vegada per totes d'aquest munt de ferralla que put a franquisme!

—El que no entendré mai —va respondre-li el Jesús— és que, tantes dècades després, Tortosa encara preservi un monument de tan ingrata memòria. Segur que a Cornudella no passaria! Mira't aquesta àliga! No la trobes fastigosa?

—Les àligues es van fer per volar! Avui li tocarà a aquesta!

—Que voli, sí, i que no torni mai més a fer niu ni en aquestes terres ni en tot el país... Que se la quedin els espanyols, si la volen!

—Calla, calla! —va interrompre'l l'Emigdi—. Que es quedin l'àliga, sí, però que ens tornin l'avi del Joan. No em diguis que no és gros el que li van fer.

—Grossíssim! —va exclamar el Jesús.

L'Emigdi no ho deia perquè sí. Tant ell com el Jesús un dia van saber que a l'avi del Joan, pocs dies abans de la fi de la guerra, l'exèrcit de Franco el va fer presoner i el va tancar a la Seu Vella de Lleida, on va patir una reclusió inhumana que li va causar la mort per infecció general. Però això no era tot. Tal com els va explicar l'amic anoienc, després de la seva mort el pare de la seva mare va ser enterrat a la fossa comuna del cementiri de la capital del Segrià en contra dels desitjos de la seva àvia, que no el va poder recuperar. I vint-i-sis anys després de la seva inhumació, aquella tomba compartida fou profanada i l'avi del Joan va ser traslladat, com a botí de guerra, amb nocturnitat i traïdoria i sense que ho sabessin mai els seus familiars, cap a la cripta del Valle de los Caídos. Just on ara tristament reposa al costat del seu botxí, dins un monument que, com el que l'Emigdi i el Jesús tenien aleshores davant, perpetua els designis d'aquella cosa baixeta i grassoneta que durant dècades tingué el país sota el seu braç alçat.

El dia que el Joan, en una sobretaula de lletraferits en plena edició de la Fira Literària de l'EMD de Jesús, els detallà aquesta trista història, van començar a posar fil a l'agulla de l'acte de sabotatge que estaven a punt de realitzar.

Aleshores van patir un imprevist.

—Quina us n'empesqueu? —va deixar-los anar la Dolors, regidora de Cultura de l'EMD de Jesús, mentre es dirigia al seu cotxe.

—Lo riu és vida! —va exclamar l'Emigdi—, i aquí la passem...

—Vaja, aquests escriptors teniu cada sortida!... —va respondre ella abans d'acomiar-se amb un somriure.

El Jesús no les tenia totes. Reconeixia que si la Dolors els havia descobert allí, ja res no podria exculpar-los mai del que anaven a fer. Per això va provar de convèncer l'Emigdi que el millor era deixar córrer l'operació.

—No diguis bajanades! —va exclamar l’Emigdi—. Amb el que ens ha costat arribar fins aquí... A més, que aquesta ferralla franquista encara estigui dempeus no vol dir que sigui gaire estimada pels representants de l’Ajuntament de Tortosa. Bé, per a alguns ja sabem que sí, perquè hi ha herències que perduren, però no pas per a tots. Creu-me, si fem saltar pels aires el monument, segur que més d’un polític ho celebrarà.. I això a banda, que tu i jo estiguem ara aquí no té per què implicar-nos en l’explosió nocturna. Com tu bé saps, aquesta escullera la freqüenten molts tortosins.

Així que el reflex dels fanals va precipitar-se a l’Ebre, el Joan aparegué i entrà directe a la barca. Havia arribat el moment.

Amb l’Emigdi també sota el farcell de roba, el Jesús estirà la corda fins que l’embarcació tocà el monument.

—Vist des d’aquí sota, encara és més lleig, no trobes? —va xiuxiuejar l’Emigdi al Joan.
—Per poc temps...

Una vegada col·locats els explosius, la barca els retornà a l’escullera, sempre amb la més estricta cautela, i aleshores els tres amics es dirigiren cap a un dels costats de la catedral tortosina. Des d’allí, i a petició de l’Emigdi, el Joan accionà el dispositiu després d’exclamar un «Per a tu, avi!» i, en tres segons, una detonació seca trencà el son de tota la ciutat. Després, els tres marxaren en diferents direccions, però amb una idèntica satisfacció.

L’endemà, la notícia correu com la pólvora i mentre milers de curiosos observaven el que quedava d’un monument alçat pel règim de Franco en record dels seus caiguts a la Batalla de l’Ebre, un tros del cap del que havia estat la seva àliga desafiant cavalcava damunt una onada de llibertat al seu pas per Deltebre, poc abans de fondre’s per sempre a la mar.

El visitant **Susana Antolí**

Acudie puntual. Cada any per la Puríssima, la vida de la vila es veie trastocada per la seua presència, presència que no commovia a tots de la mateixa manera: xiquets espaordits que donaven voltes i revoltes pel poble per evitar el carrer on apareixie; xiquets que venien des dels barris més apartats només per mirar-lo encara que fore a tres metres de distància; joves que el saludaven amb nostàlgies; grans que de cop recordaven los deures que comportave aquella visita; vells que s’arrimaven fins a n’ell en va intent de recuperar l’esbalotrec al cor que els havie causat en altres temps; i després estava jo. Amb l’arribada de la il·lustre persona corria tocant-me els talonets al cul per fer-li la reverència i donar-li la benvinguda amb aquella mescla de respecte i estimació.

Se quedave al carrer de Vilanova, voreta la tenda del tio Domingo. Tenie el tio Domingo una tenda de roba de casa que es podie comprar a metres, o ja feta. Tot ordenat amb una precisió exquisida darrere del taulell, tan alt que no arribava a mirar pel damunt; tot ere de fusta antiga, fusta fosca, amb una olor característica; les escales de la tenda sempre agranades, los vidres dels aparadors sempre nets, el gènere exposat amb deliciosa harmonia. Alt, prim, amb bigot, unes ulleres rares, i molt pà·lid; recordo especialment les seues mans, amb los dits llargs i ossuts, que plegaven les peces de manera impecable, com si al mateix temps les planxés.

Però fins los lleugers moviments del tio Domingo, el silenci de la tenda, i l'ordre dels aparadors, mudaven vençuts a causa del conegut visitant. L'amo anave atrafegat amb los treballs que li donaven les dones que durant la jornada no deixaven d'entrar i eixir; lo drapet de netejar tampoc parave quiet, los sagals deixàvem la marca del baf als aparadors, perquè eren los aparadors los que mostraven lo canvi més radical. Los mocadors, les corbates, les bates... es veien sobtadament reemplaçats per desenes de joguines. A l'esquerra, los de xiqueta: cuinetes, obreta, nines... a la dreta, los de xiquet: trens, cotxes, pistoles...

Anava jo a parlar amb lo responsable de tota aquella agitació, que encara que ningú sabia amb exactitud quin Rei ere, bé sabia jo que no ere d'altre que Gaspar. Amb veu baixeta li confessava les meues males accions, los mals pensaments, les paraules mal dites... i sabia jo que em perdonave perquè així ho llegia als seus ulls.

A vegades plovie, a vegades nevave, allavons lo tio Domingo tapave el Rei amb papers de periòdic, quina humiliació per a tan alta Majestat! Me preguntava per què no el cobrie amb una d'eixes boniques teles que tenie, més digna i d'acord amb lo il·lustre visitant, i se m'ocorrie que arribada la nit de Reis, l'amo de la tenda contarie carbó en lloc de diners.

Avisave la mare que s'havie d'escriure carta als Reis d'Orient, ajudava jo el germà menut, i els germans grans m'ajudaven a mi.

—No demaneu més de dos joguets, si els Reis volen, ja en rebreu un tercer.

Corriem a portar-li la carta a Gaspar, mon germà menut esglaiat a la vegada que emocionat; jo amb gran serenor, no sabia ma mare de la complicitat que tenia amb lo Rei, ignorant ella dels nostres secrets lligams; arribat lo moment me posava de puntetes i llançava la carta al cofre que el Rei sostenie, i en fer-ho, sentia com ell no es quedave només l'escrit, sinó que s'apropiave també dels meus sentiments; alçava després el germanet fins l'arca, però tant ere el tremolor que quasi no encertave amb l'obertura. En ser el demà, acudíem als aparadors i podia comprovar com les dues joguines que havia demanat a la carta tenien posat un cartellet —Reservado—, i com aquell tercer regal desitjat també el tenie. Anava fins a Gaspar i, amb senyalet d'ull, li deia:

—Gràcies, Majestat!

La nit de Reis, los meus germans sorpresos pel tercer regal; jo, no; quan me preguntaven, contestava que ja ho sabia, que me'l portarien.

Al dia següent anava a acomiadar-me del Rei, només allavons gosava tocar-li lleument, amb los dits, les mans, la barba, los plecs de la capa...

—Adéu!

I encara que havie de ser aquella una jornada de goig, hi quedave dins de mi una estranya enyorança, i un feix de dubtes: podrà tornar el Rei un altra vegada? Ja es fa vell... Se'n recordarà, de mi? Hi ha tants xiquets... I la pregunta que em faria durant anys: què farie amb les cartes?

Quan vaig créixer pensava que el tio Domingo es quedave els escrits per esbrinar què desitjaven los xiquets i d'eixa manera tenir la venda assegurada, i després les aviave al

guano. Però ara me l'imagino amb aquells dits llargs i ossuts obrint los sobres, llegint los escrits amb aquelles ulleres tan peculiars, assegut darrere del taulell, amb aquella quasi penombra de la tenda, i no sé...

Es cert que va morir el tio Domingo, la tenda ja no hi està, però la imatge de les cartes escrites amb llapis als fulls d'una llibreta, plenes de faltes d'ortografia, taques de xocolata, groguenques pel pas del temps, carregades dels desitjos d'aquells xiquets que vam ser un dia... M'agrada pensar que algú les guardi a un raconet, lligades amb cordells; m'agrada pensar que Gaspar ha hagut de protegir-les d'alguna manera, ho ha hagut de fer per mi, perquè em recorde, i perquè sap que jo encara necessito creure en la màgia.

PD: Es busque una bellíssima talla d'una fusta misteriosa que té per propietat semellar un realisme excepcional, dita talla refereix al Rei Gaspar. D'un metro noranta, o més, d'alçada, el Rei porte a les mans un preciós cofre amb pedres precioses; vesteix una magnífica capa de vellut blava, per joies un anell de valor incalculable i una valuosíssima corona d'or. O almenys, així és com jo la recordo.

El trabuc de Panxampla

Cinta Arasa

A Joan Arasa

Poble de Jesús, anys trenta. Mossèn Antoni passa per davant del Sant Crist que hi ha a la porta de la rectoria i se senya sentint els xiquets que l'esperen fent batibull al carrer. Els veu suats, bruts de jugar als camps, i s'encomana a Déu perquè li doni forces i pugui fer-los aprendre alguna cosa durant la sessió de catequesi que els ha de donar al llarg de les properes dues hores. Els ha promès una visita al museu de Tortosa. Els explicarà la història del Cristianisme a la ciutat. Cal que els jóvens coneguen les bones tradicions de la terra.

La presència de Mossèn Antoni fa callar de cop les criatures. Sense que cap paraula sigui necessària, es posen en fila i el saluden. Mossèn Antoni encara ha pogut veure com, mentre obria la porta de la rectoria, uns quants descamisats es posaven bé la roba, i dos que duïen les espartenyas penjades del coll amb els cordons es calçaven.

Enfilen cap a Tortosa per un camí vorejat de mandariners florits mentre van repassant en veu alta la lliçó de la setmana passada: l'anunciació a la Mare de Déu. Mossèn Antoni veu de reüll que alguns xiquets, amb els dits i els braços estirats, fan veure que s'apunten i es desapareixen. Sent clarament, a més, com Joan i Lluç, en lloc de recitar el discurs de l'arcàngel Gabriel, no sé què xiuxiuegen del trabuc d'un bandoler i que segur, segur que el voran. Mossèn Antoni, però, no té ganes d'esgargamellar-se, se sent cansat i els deixa fer.

En arribar al museu els xiquets comencen a empenyar-se. S'assenyalen amb el dit i es tapen la boca amb les mans intentant dissimular el riure. Joan, al final, gosa parlar en veu alta.

—Mossèn, mon iaio m'ha dit que aquí es guarda el trabuc de Panxampla, i natros lo voldríem vore.

Mossèn Antoni escridassa el noi: al museu hi han anat a veure els textos relacionats amb la tradició cristiana de Tortosa. De trabucs de bandolers, ell no en vol saber res i bé faria son iaio si no li expliqués aquelles històries, per l'amor de Déu.

I havent dit això, amb les galtes encara roges com una tomata madura –pensa Joan, capcot– comença a explicar-los que, després de segles de persecució, el Cristianisme es va poder convertir en la religió oficial de l'Imperi Romà. Els apòstols, però, ja havien viatjat arreu del món molt abans, per fer-hi sentir la paraula de Déu. També a Tortosa havia arribat la bona nova.

Els xiquets de seguida deixen d'escoltar-lo. Joan mira per la finestra i veu un trosset de cel i s'imagina les muntanyes, no gaire lluny. Sap que Panxampla hi va viure amagat. Son iaio li ha explicat que Panxampla era un mosso d'Alfara de Carles que va caure en desgràcia per voler salvar un amic. Aquell amic, una nit que anava begut, havia matat un home. Com que era casat i tenia fills, Panxampla, solter i fort, va autoinculpar-se per protegir-lo. Valent, se'n va anar a les muntanyes dels voltants del poble, fugint de la Guàrdia Civil.

Joan ha tingut una decepció perquè no els han ensenyat el trabuc de Panxampla però, en realitat, no el necessita veure. Ho sap tot, del bandoler. Son iaio li n'ha explicat la història. Li ha contat que, fins i tot, una nit gelada de desembre, els va acudir a la casa que tenien més amunt dels Reguers i els va demanar una mica de pa. El iaio de Joan era menut però el recorda perfectament. Barba i cabells negres, i la pell fosca dels que viuen

a la intempèrie. Només duia una manta, un punyal i el trabuc penjat a l'esquena. El iaio de Joan sempre ha dit que era tan alt com ell, aquell trabuc.

Mentre menjava, Panxampla els va explicar que ja feia dos anys que fugia de la Guàrdia Civil i que no podia tornar a casa. Els va jurar que sempre demanava menjar a les persones de bona voluntat que el volien ajudar i només havia robat una gallina un dia que no havia pogut trobar res per menjar. Això sí, es veu que va afegir, vagant per les muntanyes he vist que hi ha moltes injustícies i he intentat ajudar els necessitats. Un dia vaig vore un amo apallissant una xiqueta que treballava a les seues terres. La sang me va pujar al cap. Me li vaig abraonar per l'esquena i, amb lo meu punyal, li vaig tallar el coll allà mateix.

Ja havien començat a degustar els pastissos de les postres quan tots van sentir crits de la Guàrdia Civil i trets molt prop de la casa. Algun veí havia vist Panxampla i havia alertat els guàrdies. Tots van pensar que Panxampla no tenia escapatòria i el iaio de Joan va patir pel bandoler. Tot i això, sense que ningú no sabés com, Panxampla va sortir de la casa i quan la Guàrdia Civil hi va entrar no en va trobar ni rastre, del fugitiu.

Al cap d'uns moments, però, tres trets de trabuc, la manera que el bandoler tenia de donar les gràcies als qui l'ajudaven, van despertar el veïnat. El iaio de Joan va sortir fora però només va sentir olor de pólvora. De lluny, això sí, encara va veure un núvol de fum que semblava que volgués arribar a tocar les estrelles.

Mai no van tornar a veure Panxampla i anys més tard van sentir que se n'havia pogut anar a França. Només la traïció d'un malànima va fer que la Guàrdia Civil el capturés. El van afusellar a Tarragona, lluny de les seues muntanyes. A Joan, com sempre que pensa en la fi del bandoler, se li escapa una llàgrima. De seguida, però, s'anima quan la visita al museu s'acaba i surten al carrer. Mira les muntanyes blaves dels Ports i, fins i tot, li sembla sentir una mica d'olor de pólvora.

Anivellant la balança

M. Lluïsa Gascón

El Salvador va entrar a casa sense fer soroll, els altres ja dormien. A fora, les estrelles brillaven en un cel d'estiu sense lluna. Les pedres, encara calentes, retenien la calor del sol com un tresor. Abans d'entrar, havia apagat el cresol. Se sabia el recorregut de memòria de tantes nits d'haver-lo fet a les fosques. Amb els braços estesos per no xocar i amb els peu cautelosos, avançava sense por: la taula amb l'hule, les cadires, una baixadeta, una cortina de roba i ja havia arribat. Aleshores encara havia d'anar més amb compte perquè allà, sobre els matalassos de llana, hi dormien els seus tres germans i la seva iaia. Els pares també estaven allí però els separava una altra cortina, era el privilegi dels casats. Va tocar els cossos per provar de trobar un foradet, aleshores es va estirar. Estava tan cansat! Era el gran, encara que només tenia onze anys, i havia d'ajudar. El pare feia temps que estava malalt, sempre estossegant. La mare feia el que podia però

tornava a estar prenyada: què en farien d'un altre petit? La iaia estava molt velleta, quasi no s'alçava del llit i només plorava. I els seus germans de set, quatre i dos anys, corrien amunt i avall i deien que tenien gana...

El soroll de les seves tripes va trencar el silenci, es va prémer l'estómac provant de silenciar-ho però res: rac, rac, rac... Va tancar els ulls i va començar a comptar ovelles. La iaia, quan era petit, sempre li deia que ho fes per adormir-se de pressa. I sí, li havia funcionat. Però ara, últimament, quan visualitzava les ovelles les veia cuites i amb una salsa per llepar-se'n els dits. Abans d'entrar s'havia begut un vas d'aigua ben ple, potser era per això que grinyolaven les tripes! Va tancar els ulls i es digué que s'havia d'adormir ara mateix, que demà s'hauria d'alçar a trenc d'alba i que havia de tenir forces. El pare tossia, la iaia roncava i un dels seus germans, li semblava que el del mig, gemegava com si li fes mal alguna cosa. No podia dormir...

Encara no havia tancat els ulls que la seva mare li tocà l'espatlla.

—Espavila't, xiquet! S'ha de munyir la cabra!

El sol començava a esborrar la nit. Els camps estaven silenciosos; els colors, apagats; res destorbava la pau del seu paisatge. Va munyir la cabra, però tenia molt poca llet. Es va acostar al pou i va treure una galleda d'aigua. Es va rentar la cara amb compte de no gastar-ne massa i va acabar d'omplir la gerra de llet. Era l'únic que se li acudia. Més tard aniria pels camps i arplegaria el que podria, però poca cosa seria perquè tothom feia el mateix: quatre figues, quatre ametlles, móres verdes o madures... Ells tenien una mica d'hort, alguna olivera i quatre ceps, però eren moltes boques i ell, encara que s'esforçava, només era un nen. Volia fer-se gran i fort, aleshores tot seria diferent. Va donar de menjar a les gallines, que cada cop semblaven més primes, i se'n va anar a treballar l'hort i a buscar allò que bonament pogués trobar. Quan hi havia mercat s'acostava fins al poble, Vall-de-roures. Sempre tornava amb alguna cosa... Era un bon comerciant, però no li ho donaven a canvi de res: ajudava a carregar i a descarregar carros, portava a abeurar les mules, vigilava les parades mentre els amos feien algun encàrrec... Era espavilat i treballador, no calia dir res més.

I no ho sabia, però feia dies que un home que es movia de nit i s'amagava de dia no deixava d'observar-lo. Havia fet parada als voltants del seu poble, cosa molt arriscada, perquè la melangia el consumia. Sabia que havia de marxar i no deixar-se veure per allí, els civils l'estaven buscant i havien posat preu al seu cap. Però ho havia de fer una vegada més. D'ell, els uns explicaven unes coses; els altres, unes altres. Algunes eren veritat; les altres, mentida. Però el que sí que era cert era que s'estimava la gent i que no podia suportar el patiment i la misèria. Ell també havia estat nen!

Aquella nit, l'home, el que estava amagat, va sortir sigil·losament i va anar a trobar el molí que hi havia darrere del poble. Duia una mula que va deixar lligada a una carrasca, era vella i es cansava molt, aleshores panteixava i se sentia des de molt lluny... Quatre núvols van esmorteir la lluentor de les estrelles i tot es va enfosquir més. Va caminar amagant-se aquí i allà, no feia soroll, hi estava acostumat. Aleshores va arribar.

Agafaria un sac de farina, o dos, si la seva esquena els podia carregar... No els venia d'un sac... En canvi, aquella família tindria un respir. I mig doblegat pel pes va refer el camí de tornada. A estones s'aturava a respirar i a eixugar-se la suor que li regalimava front avall. A estones li semblava que el seguien i es deia que tot estava perdut. Però no, havia tingut sort, si més no aquella vegada.

En Salvador va sentir un soroll a fora, a l'entrada de casa, com si algú hagués tirat alguna cosa. O eren imaginacions seves? Es va alçar i va sortir amb compte de no trepitjar ningú. Al costat de la porta, apilats, descansaven dos sacs de farina. Va obrir els ulls tant com va poder i es va posar la mà a la boca, havia d'ofegar el crit que hauria fet si hagués pogut. Va buscar en la llunyania alguna cosa, algú... Però no va veure res.

Sabia qui havia estat, ho deien pel poble. Els vells no paraven de parlar-ne. El Floro es preocupava de la gent humil, era un bandoler dels bons. I va arrossegar els sacs cap al corral, demà ja ho diria a sa mare. Quan fos gran volia ser com ell! Sabia que l'estaria observant, aleshores el va saludar amb la mà.

I ara? **Carles Gil**

S'havia vestit amb tanta cura com li va ser possible, molt a poc a poc. Al cap i a la fi era la primera vegada que s'havia encarregat de tot: triar la roba, deixar-la estirada, donar lluentor a les sabates... Mentre s'acomodava el nus de la corbata es va somriure a si mateix davant el mirall: «Com canviaran les coses!», —va pensar.

No havia dormit malament, tot i les circumstàncies. El va sorprendre la tranquil·litat que sentia. Hauria d'estar nerviós, espantat? No, afligit sí que ho estava, però sobretot tranquil. A més, anava a rebre el suport de molta gent. Sabia que comptava amb d'altres que no l'hi oferirien; potser era el més sincer.

Va sortir del dormitori, va anar a la cuina. Es va asseure un moment a la calor del sol que entrava per la finestra, des d'allà va mirar cap al castell i la torre de l'església de Santa Maria, de nou restaurada. La seua mirada va recórrer lentament tota l'habitació i un calfred el va fer sentir incòmode i avergonyit. Era un intrús. Sí, era la seua casa, però aquella cuina havia sigut territori d'una altra persona durant més de cinquanta anys.

Havia agraït ell les hores que li havien dedicat en ella? Havia correspost? Se li va gargotejar la vista i li va pessigollejar el nas. No podia esfondrar-se en aquell moment, no en aquest lloc. Tenia les mans fredes. Es va aixecar a poc a poc i va sortir de casa, sol. No era la primera vegada, però sí que era la primera que ho feia conscient que mai no tornaria a acompanyar-lo la seua esposa. No es va permetre el luxe de parar-se a pensar en ell quan, baixant lentament les escales, es va dirigir al funeral de Pilar. La seua Pilar.

Va tornar a casa ja de nit. Els seus passos el van portar de nou a la cuina, potser era on més sentia la presència de Pilar, la seua abraçada. A les fosques i sumit en el silenci, va recordar un viatge que havien fet a Fontdespatla, el poble dels dos. Va haver de ser a la tardor, a la tardor de... quants anys enrere? Cinc. Van anar de passeig a un lloc apartat, l'ermita de Santa Bàrbara, com quan festejaven. Van regressar al capvespre, no va succeir gens extraordinari, però se'n recordava molt bé: el color del cel, l'olor dels pins, el cant dels moixons... i la companyia de la seua Pilar. Va romandre assegut en una cadira mentre afloraven els records de tota una vida. Per alguna estranya raó, el temor al buit després del retorn a casa estava sent vençut per escenes del passat que no solia recordar, normalment. Algunes eren un poc tristes; d'altres, alegres. Va tornar a somriure-li a Pilar quan la va recordar, de joves, desitjant tenir fills, quatre res menys. Fills que no havien arribat, però a ella no li va suposar una amargor.

Va decidir preparar-se un cafè. Va agafar una tassa, que ella havia deixat al seu lloc; una cullereta, que ella havia deixat al seu lloc; un tovalló... i una altra vegada aquesta sensació d'intrús, de profanador, aquest ofec al coll. La presència de Pilar ho impregnava tot. Ja no va poder contenir les llàgrimes.

***

Feia temps que la malaltia li havia robat la parla, a Pilar, a més de tantes coses. La tarda era xafogosa, així que va decidir no treure-la al balcó a prendre l'aire, com feien des que ell no s'atrevia a baixar-la al carrer. Estava asseguda en una butaca del menjador, ell la mirava, sense pensar en res. Per passar l'estona va decidir llegir. Va triar Seda, d'Alessandro Baricco. I va llegir en veu alta, va llegir per als dos. Tant de bo Pilar estigués gaudint del moment com ell. Potser la malaltia no hauria esborrat del seu cap aquesta capacitat. De sobte, un tro va fer tremolar cada objecte de la cambra. Ell es va sobresaltar i Pilar va començar a plorar. Pilar sempre havia tingut una païra irracional cap a les tempestes.

—No passa res, no passa res —li va dir a la seua esposa—, tranquil·la. —I va maleir una malaltia que semblava haver-se portat tots els records però que havia deixat aquest temor que ara la torturava.

Va col·locar la palma de la seua mà dreta sobre la galta de Pilar i amb el tou del dit gros va intentar assecar-li les llàgrimes. Ella li va regalar un somriure i ell durant un moment va pensar que potser la seua malaltia no era tan cruel i li deixava assaborir aquella carícia. Un nou tro va tornar a fer-la plorar: «He de ser fort», va pensar, i va continuar llegint per a tots dos, en veu alta.

***

Tot va començar fa tan sols un any. Ella oblidava coses, sense importància. Repetia el que havia dit uns minuts abans... Després se li va oblidar cuinar fins i tot les coses més senzilles, no recordava com es posava la rentadora... Ell la disculpava, s'estaven fent grans. Però un dia, el 28 de maig, ella va oblidar felicitar-lo pel seu aniversari. Llavors, ell va saber que era greu.

Batolles cremades **José Miguel Gràcia**

Exactament on avui se situa la Llibreria Serret, a Vall-de-roures, hi havia un estret marge on malvivien tres o quatre velles oliveres, mal esporgades i pitjor conreades. Una paret de pedra seca de quatre o cinc pams d'alçària retenia la terra i marcava el camí de la Freixneda, més ample després de la confluència amb el camí de Fondespatla. Era l'any 1909, primers de febrer, i la gent encara no havia acabat de collir les olives.

En Joan Caldú batia l'olivera més gran amb una llarga batolla de savina. Amb una repassada n'hi hauria prou perquè la collita era magra aquell any. Dos genets, cavalcant dos cavalls blancs, davant d'una tartana luxosa i ben pintada, venien de la Freixneda, la qual cosa cridà l'atenció d'en Joan Caldú, que va deixar de batollar i apostat darrere la soca va posar l'ull, quan els tenia enfront, sobre la persona que ocupava el seient interior de la tartana. Era un home que vestia elegantment, tern negre i barret de copa alta. Els lliberals —en Joan n'era un d'ells— esperaven la visita d'aquell personatge. No en podia ser un altre: era el Marqués de Lema que venia a oferir un míting a Vall-de-roures per a renovar el seu càrrec de diputat a les Corts de Madrid. En Joan deixà la batolla dreta entre les rames de l'olivera i va marxar a la fusteria de l'Abesa, cap dels

liberals, a comunicar-li l'arribada de l'important personatge conservador. Després li ho va dir a la dona de l'Arrufat i a la del Casalduc i a deu o quinze més. Al cap d'una hora, en arribar a la vila la majoria dels collidors i plegadores de les olives, a totes les cases de Vall-de-roures havia arribat la notícia. Més tard, el pregoner de l'Ajuntament quasi cantava per totes les cantonades de la vila, que a les vuit, lo Marqués de Lema parlaria a la Plaça.

Tot i que el Marqués hagués pogut fer el míting des de la balconada de l'Ajuntament – tenia comprat l'Alcalde– per a fer-se més proper al poble, va pensar que tal vegada fos millor parlar-los des d'un petit taulat col·locat en un angle de la Plaça, just a la porta de l'Antonio Muner, cap dels conservadors de Vall-de-roures, gran terratinent i propietari del millor molí d'oli de la vila.

Quan tocava la campana mitjana de l'església de Santa Maria, els dos quarts de les vuit, a la Plaça hi havia tres o quatre rotllanes d'hòmens parlant i gesticulant ostentosa­ment. No pas com era habitual: alguns no havien deixat les batolles a casa, potser acabaven d'arribar del camp. Passà un quart d' hora i les rotllanes s'havien duplicat, i quan les vuit eren a punt de sonar, la Plaça era plena d'hòmens amb batolles i també alguns grups de dones joves i cridaneres. En tocar les vuit, totes les persones reunides van dirigir les mirades cap a la tarima. Tot de cop començaren a colpejar les batolles contra els còdols de la Plaça enmig d'una gran escridassada. Malgrat el soroll, encara es podia escoltar Que marxo lo Marqués. No el volem per estes terres. Estem molt farts dels conservadors. Era evident: els lliberals volien rebentar el míting del Marqués de Lema. I qui sap el que hauria pogut passar si el Marqués hagués gosat sortir de casa del Muner en aquells moments...

Vet aquí que, amb un cop de peu des de dins, un home obre la porta violentament. Duu a cada mà una gran pistolota. Era en Pasqual Andreu, conegut com lo Floro, del qual en conten i no paren, d'accions violentes pròpies o atribuïdes. Disparà al cel la pistolota que portava a la mà esquerra i cridà esgarrifosament:

—Feu un pas endarrere tots, o dispararé al pit del primer que agarro! Deixeu les batolles a terra i aparteu-vos, malparits lliberals!

Callats els lliberals, van donar un pas enrere i després un altre i un altre més. I lo Floro, mirant la porta, va dir, esta vegada suament i harmoniosament:

—Ixque, senyor Marqués, que esta gent vol marxar a casa!

Uns quants conservadors calen foc al munt de batolles. La foguera il·lumina la Plaça i el Marqués de Lema parla als pocs que resten al voltant del foc, gairebé tots conservadors. No els calia encendre els cresols ni el cremaller, en tenien prou, de llum. Amb la calor de la foguera i embolcallats fins a les orelles amb les bufandes, no passarien fred. La por dels lliberals i una flaire de fusta de savina cremada ascendien pels carrers i carrerons de Vall-de-roures.

Aquell mes de febrer, Salvador Castro O'Lawlor, Marqués de Lema, va fer pel Matarranya tots els mítings que va voler. Lo Floro i lo Calderer, escuders ben remunerats, arribaven unes hores abans a tots els pobles. El Marqués de Lema va sortir novament diputat, malgrat que els lliberals eren més nombrosos per aquelles contrades. No sabem què en va ser, de la batolla que va deixar en Joan Caldú just on ara és la Llibreria Serret. Quan va tornar el dia següent per acabar de batre l'olivera gran, allí no hi era. La cremarien també a la Plaça? Es faria un bastó, lo Floro? La batolla era prima, fina i molt lluenta. El van veure voltar pel Matarranya amb un bastó rellent i de fusta de savina. Tal vegada ho trobareu escrit en algun llibre, perquè de contalles del Floro se n'han escrit tantes... Un poeta que conec molt bé en té un munt de pendants de publicar encara, tot i que de batolles crec que no en parla.

El camí de la retirada

Carles Sancho

recreant un passatge de les memòries
de Manel Dómine Sendrós
(Barcelona 1920-Alcanyís 1995),
artiller de la 9a bateria de l'11a Divisió de Líster

Va ésser després d'un contraatac de nit quan els avions observadors italians ens van localitzar. A punta de sol vam sentir el primer cop de canó que venia del front, de seguida el xiulet de l'anunci de l'arribada d'un obús –un 14,90. Era la primera salutació de l'exèrcit enemic. Va caure a la dreta, sobre una casa de la població del Mas del Llaurador. Afortunadament, preveient l'imminent atac del front, la gent havia pogut fugir espavorida per la violència dels combats i la presència amenaçant dels avions. La deserta població matarranyenca va rebre una pluja d'obusos, però per sort molts d'ells es quedaven curts o passaven de llarg. Nosaltres vam evitar les cases, i continuàvem posicionats a un centenar de metres de la carretera, prop del camí que baixa cap a la Font del Molí, al fons de la vall. Impotents, des de l'improvisat amagatall que havíem habilitat, vèiem com els italians destruïen inútilment el Mas del Llaurador, on no hi havia cap objectiu, ni militar ni civil. Després van allargar més els trets i ara les víctimes eren una vegada més les inofensives oliveres centenàries.

A la nit vam tenir una gran sorpresa. Per primera volta els avions van passar molt baixos, a ras dels arbres. Segurament serien avions de reconeixement que vigilaven els nostres moviments. A pesar del nostre amagatall, ens deuriem haver vist. Eren molts els dies que els ranxeros no s'atrevien a portar-nos el menjar perquè teníem els avions a sobre. Nosaltres compreníem bé el motiu, però els nostres estòmacs, no, i hi havia sovint protestes de la tropa per aquest afer. Sense menjar, poc es podia defensar. Un dia que hi havia un xic de calma em vaig escapar al Mas del Llaurador. Totes les cases tenien les portes obertes. La gent s'havia emportat les coses de més valor i n'havia abandonat la resta. Tenia gana i vaig entrar a una casa que devia de ser de les primeres del carrer principal de la població. En arribar al Cara-sol vaig tenir molta sort, en un racó hi havia un sac de figues seques ben enfarinades, uns cinc o sis quilos; allà mateix em vaig asseure a menjar-ne. Les vaig trobar delicioses. Una vegada ben fart em vaig emportar les que van quedar. Aquell botí per a mi era un tresor que repartiria amb els meus companys: els dos carregadors valencians, els cosins Martorell i algun altre. El dia 30 d'abril del 1938, l'11a Divisió de Líster, on jo prestava servei com a artiller, es va retirar ordenadament ocupant una línia que anava de la Freixneda a Massalió, la denominada línia del Matarranya.

En el nostre sector havia perdut l'observatori militar del Mirablanc, al terme de Valljunquera. El 4t Grup va haver de recular. Vam deixar el Mas del Llaurador i la 9a bateria es va instal·lar al quilòmetre 410 de la carretera de Gandesa, dos quilòmetres més enllà de la Vall del Tormo, just a la corba on es troba el riu Matarranya, paral·lela a ella. El lloc era ideal. Un petit racó on just cabien les quatre peces d'artilleria ben

amagades de la vista de l'aviació enemiga gràcies a l'espès bosc de ribera al costat del riu: xops i altres espècies de llocs humits. La nacional 420 la teníem a només a cinquanta metres més enllà del riu Matarranya.

Nosaltres estàvem tirant. Recordo que d'una manera enfurismada perquè els italians s'havien adonat de la maniobra i cercaven tallar el front, però no ho aconseguien. Tot d'una, en el precís moment que jo disparava el canó, un avió de reconeixement que nosaltres anomenàvem xivato va passar per la mateixa línia que dibuixava el projectil. Vaig veure com l'obús li passava sota la panxa, va ésser un miracle que no l'impactés l'aparell enemic. Quan es dispara el canó, des de la posició de qui ha disparat es veu perfectament el camí que traça el projectil des de la sortida i que és seguit per la vista dels artillers durant unes fraccions de segon.

Devia ésser mitja tarda quan ens vam adonar que, per la carretera, una munió de camions i ambulàncies baixaven sense interrupció, a ple dia. Ens va sobtar perquè era un suïcidi anunciat, vam notar una certa precipitació, com un desordre inhabitual en aquell comboi. Nosaltres vam continuar tirant a l'enemic. La cua de cotxes no parava. Els homes van començar a posar-se nerviosos. Allò no els agradava. De soldats a peu, per protegir el seguici, ni un. Per fortuna, en aquell moment no hi havia cap avió enemic. Vam relacionar, no obstant això, la visita del xivato italià amb el moviment per la carretera.

De sobte, una ordre ens va caure com una galleda d'aigua freda. Havíem de sortir de la nostra posició de seguida! En un obrir i tancar d'ulls van arribar els petits camions russos. Ràpidament fou recollit tot el material; els canons enganxats al darrere. Tots tremolàvem en sortir de l'amagatall, com les aus nocturnes quan han de fugir a la llum del sol.

A penes havíem fet un centenar de metres quan van aparèixer una esquadreta de sis o set avions Fiat. Aquells italians que rebien cada dia una pallissa, ara tenien l'ocasió de passar-nos comptes. Primerament van començar per atacar impunement les ambulàncies. Els conductors dels vehicles acceleraven per escapolir-se com podien de l'enemic. Era un espectacle inhumà, covard i repugnant veure aquells assassins amb quina ràbia metrallaven els pobres soldats malferits que es rebolcaven damunt les camil·les. No podien pas dir que no sabien el que feien perquè les ambulàncies portaven pintades als costats, al sostre i als capots ben visible la creu roja. Era lamentable veure amb quina impunitat se saltaven a la torera el dret internacional de guerra. El que feien era un assassinat.

Indignats serràvem les dents de ràbia quan vèiem com els desemparats conductors de les ambulàncies sortien de la carretera donant tombarelles i escopint els cossos dels pobres ferits, la majoria morts o moribunds. Els aviadors, com a voltors afamats de carronya, es llançaven tirant rabiosament amb les metralladores i llançant, abans d'enlairar-se, bombes antipersones.

Una de les ambulàncies es va parar al mig de la carretera, bloquejant el pas. El conductor, emportat pel pànic, va abandonar els ferits i es va refugiar a la cuneta. Tots vam saltar a terra. Jo em vaig refugiar darrere la paret d'una petita caseta que devia ser un aixopluc per al llaurador en cas de mal temps o per descansar a l'ombra quan arriben les grans calors de l'estiu.

Els avions feien la sínia i jo donava voltes a la caseta. Veia, perquè volaven baixos, les cares dels pilots. Tota la carretera estava plena de cotxes i camions sense poder-se moure per culpa del xofer de l'ambulància. Quan els caces se'n van anar perquè havien acabat les municions, un tinent va anar cap a l'ambulància pistola en mà, on no hi havia més que morts. El conductor va sortir de la cuneta i allí mateix l'oficial republicà el va matar. Poble infeliç!

La nostra bateria no va tenir cap pèrdua però la 10a va tenir dos morts i diversos ferits. Alguns camions estaven foradats com coladors, però amb la sort que no els havia tocat cap part vital per reprendre el desplaçament. Tots vam sortir dels amagatalls, vam reagrupar-nos a la carretera i vam pujar als nostres vehicles. La circulació va continuar en direcció a Calaceit. Aquella retirada a ple dia fou terrible. Els italians ens van fer pagar el preu de la derrota amb sang. Jo aquell dia ignorava que dos mesos més tard els podria passar la factura en el pla que hi ha a les portes de la Puebla de Valverde, al sud de Terol, durant la sagnant Batalla de Llevant. Casualitats de la guerra!

Biografies del guinyot

Xavier Garcia

La sagrada hòstia solar deia a reveure al món occidental des del turó humanitzat de Calaceit, allà entre els fulls de les fronteres, en dir de Perucho. Els vells jugadors de cartes de la ruralitat estepària circumdant també s'havien dit, tot i ser occidentals, a reveure, amb aquella fatiga crònica del gest repetit cada dia.

L'endemà, havent dinat (dinen d'hora), com monjos acudint al res de Maitines, quan la sagrada hòstia solar petava més que mai, anaven entrant al presbiteri on protagonitzarien una polifonia renegaire al voltant de les cartes, dels rots d'havent dinat, dels cafès fumejants, dels licors ardents i del parte televisiu, al qual ningú no feia cas. Ja hi podia haver guerres i altres desastres a quatre passos de casa.

Els ja les i els havien passat i devien pensar, amb una certa lògica contributiva i compensatòria: «ara que s'arromangon uns altres».

Les biografies jubilades dels homes d'aquesta ruralitat estepària, que s'apleguen havent dinat als bars arcaics a jugar al guinyot, tenen, sota l'aparença del gest fatigat i el reneç repetit de cada dia, una vivacitat que me'ls fa eterns, una estètica fruit de moltes llaurades, i acumulen una història personal compartida i compartimentada.

Són els protagonistes silenciosos d'una història oblidada, però que va ser real, tan real, dura i sovint amarga que els mateixos protagonistes no tenen cap interès a recordar, a no ser que hi hagi a la vora algun ventador de cròniques que els faci parlar. A vegades fan un gest displicent, d'altres se sorprenden i, quan menys t'ho esperes, et sobten amb un revolt dialèctic que ni el més gran filòleg hauria pogut somiar mai.

Quan veig aquests biògrafs del guinyot en els seus concilis em fa l'efecte d'una d'aquelles societats secretes medievals, que tanquen el seu secret sense necessitat de posar-se d'acord per tancar-lo. Els qui ronden les partides, més jovençans, no deuen ni poden tenir idea del que aquells homes estan callant, del que haurien volgut dir al seu moment, si l'estrèpit de la ferralla no els hagués negat la veu, del que secretament han sofert.

Al voltant de les cartes, fan un sol color, un sol cap, un sol clatell –aquests clatells envermellits de la sagrada hòstia solar dels camps d'espiga bíblica–, una sola paraula i una sola mà, que s'agita com quan segaven.

Els tinc una simpatia infinita, una devoció assegurada. Són pocs, són grans, no tenen cap poder sobre ningú (tot i haver-los patits tots), ningú els diu gran cosa i la poca que potser els diuen potser tampoc els interessa gaire, són passadors de la russinyolesca vida

que passa, després d'haver-la passada amb més fel que mel. Però tenen una alegria innata, que és el que més m'impessiona i que els salva de la derrota que van haver d'engolir. Aquesta alegria de la vida austera (Pere Coromines), del guanyapà entre boscos, fent carreteres, traginant fato agrari de pa ca aquí pa ca allà, fent mil oficis de subsistència, estalviant i sense subsidis europeus, havent de conviure amb els vivalavirgen de les Hermandades de Labradores y Ganaderos, dels Sin-dicatos Verticales i de tota la requincalla que es va aprofitar de la bona fe radical, cooperativa i republicana dels temps anteriors.

Aquests jugadors de cartes –com els pintats per Cézanne, com Marcel Duchamp a Cadaqués– són la quinta essència de la pintura metafísica, la que va més enllà de l'estricta, dolorosa i histèrica realitat. S'ho agafen com una religió, com allò que els relliga al món que van perdre, del que no volen –i potser no poden– parlar i del que no volen que se'ls parli, perquè si en parlen o en senten parlar se'ls desfaria el misteri que, com una promesa fallida, porten ben endins del cor.

Benaurats biògrafs del guinyot que, mentre el món espetega de solitud, de multituds famolenques i de bombes –les mateixes que vosaltres vau tastar–, seguiu, mentre la sagrada hòstia solar va declinant, el vostre ritual de joc i de rialles, de mans que sembla que seguen i de veus que s'alcen contra qualsevol fotesa que us depara la partida que cada tarda recomenceu com si fos la primera que comencéssiu a jugar.

La Seso **Francesca Aliern**

Quan una noia jove és essencialment vital, es mou amb molta soltesa, practica algun esport, corre pels carrers, vesteix de manera informal, pedaleja amb força al damunt de la bicicleta, fuma i xiula posant-se quasi tots els dits a la boca, el nostre somriure s'omple de complicitat plena al moment d'assegurar sense tallar-nos un pèl:

—Aquesta xiqueta, sembla la Seso.

—Què vol dir, això? —pregunta la noia que sense entendre l'observació se sent al·ludida.

—Tu no ho saps. No vas conèixer la Seso. Amb ella no hi va poder mai ningú.

Amaguem un somriure i la nostàlgia ens envaeix. La Seso va marcar una gran empremta al poble amb el seu comportament natural, el caràcter alegre i el saber resguardar-se de la incomprensió d'un temps en què la permissibilitat, encara que fóra molt natural, no tenia cabuda en una societat marcada per la repressió i la intolerància.

Sempre n'havia sentit parlar, de la Seso; és més, tinc un record molt difós de la seua persona. Jo era molt jove quan ella va deixar la vila. Una nit, en un sopar d'amics, algú la va anomenar amb un èmfasi especial. Quan ja era a casa em va venir a la memòria aquella figura esvelta i flexible. Els records d'altres temps en van envair. On seria, després de tants anys, la Seso? En fer-me a mi mateixa la pregunta em vaig prometre

localitzar-la algun dia. Mentre, recopilava vivències d'aquella dona tan peculiar sense cap mena de pressa, tenia la seguretat que la nostra cita no es faria esperar.

Quasi tots els testimonis van coincidir en la seua descripció sobre la noia. Tenia una força física extraordinària. Aparentment semblava ruda, de gestos impetuosos, però en el fons, molt fràgil i tendra. Era essencialment genuïna i tenia una mena de filosofia especial per entendre la vida i gaudir-la. Potser per equivocació va néixer en una època terrible, marcada per la misèria i la manca de treball, però el que més la va fer patir fou la seua mentalitat quaranta anys avançada a aquell temps ple de grisors. Va ser l'únic motiu per guanyar-se l'hostilitat i a la vegada l'admiració del veïnatge de la vila.

Buensuceso Bel Monsec, nascuda en una de les comarques més empobrides de Terol, va arribar al poble recent nascuda. Els seus pares van voler cercar un lloc més adient per criar els seus cinc fills. Algú els havia assegurat que la via Val de Zafán, a punt d'engegar els treballs, necessitava peons.

La família, a Xerta, no va tenir més possibilitats que al Maestrat. Com quasi tothom, van treballar molt per malviure després de la Guerra Civil. Com la majoria de veïns, varen començar alçant enderrocs, sofrint la mossegada de la misèria i buscant feina, del que fóra, per poder pal·liar la fam i vestir-se, almenys, amb certa dignitat. L'any 1944, la Seso (abreviatura del seu nom) tenia a penes dinou anys i una força física portentosa, que contrastava amb el seu cos esquàlid, diminut i fràgil. El dia 15 de novembre del mateix any, va morir el seu pare, a conseqüència d'una bronquitis aguda. Els seus germans, que ja s'havien casat, varen abandonar la llar i la Seso es va quedar sola amb la mare. Una dona molt delicada i que feia el que podia per guanyar-se unes pessetes. Rentava roba per a altres famílies. Però tot era poc. La noia, veient la feblesa de la mare, va decidir acceptar qualsevol tasca, la majoria només apta per homes.

Era tant el seu cabdal físic, que podia amb tot. I això escandalitzava tothom. Ella llaurava la garriga, fixant amb força l'arada a la terra i fustigant el mul, per fer més feina que el millor llaurador. La Seso va treballar llargues temporades com a manobre, fins que va formar part de la plantilla de treballadors d'un magatzem de draps i ferralles, única empresa que donava feina a les dones. La tasca era dura i bruta, però molt pitjor era esperar matxos i preparar morter.

La Seso, feia tot el més insòlit, el que cap dona s'atrevia a fer encara que en tingués moltes ganes. Creuava el riu nedant com un peix, anar i tornar sense cansar-se gens. Dels arbres de l'Era, de les rames més altes, es tirava al mig del canal i en sortia victoriosa de la seua proesa, que feia posar en evidència els mateixos nois, que, en el fons, no deixaven d'admirar-la. La Seso, portava a terme els treballs més durs de la draperia. Anava al damunt d'una bicicleta sense frens ni timbre, com un llamp. Com que no tenia avisador acústic, xiulava posant-se a la boca un grapat de dits, fent un xiulet tant poderós i estrident que qui el sentia fugia espantat.

A la nit, en aplegar-se a casa, la Seso veia la mare encara més cansada que ella mateixa i li feia mal el cor en veure's incapaç de poder donar-li millor vida.

—Mare, asseguí's aquí, a la voreta del foc... —li deia mentre deixava unes taronges al damunt de la taula—. Vingue...

La dona, s'asseia sobre una vella cadira de bova. Era menuda, molt flaca, amb els cabells blancs i la veu una mica tremolosa.

—Podríem sopar, Seso. Ja el tinc preparat...

—Què ha fet, aquesta nit?

—Ai, filla! Mira, he rentat roba a ca la Torrera i m'ha donat un plat de bròquil cuit i unes baldanetes... Només m'ha calgut fregir-ho. Quan tu vulgues, ja podem sopar.

Sopaven. El foc caldejava la petita cuina i elles s'arrupien dins els seients atrotinats, fins quedar-se quasi adormides. Llavors, la mare, fent un esforç, s'aixecava i sense mirar la filla, li deia:

—Va, Seso, a dormir al llit. Demà tens de llevar-te d'hora.

Aquesta era la seva vida. No obstant, la Seso era força feliç. Se sentia com un animal lliure i poderós, perquè feia el que volia sense cap mena d'impediments. I això mateix era el que no podia sofrir la gent, que fóra tan espontània i natural. Ella no veia res de dolent en les seves accions, perquè, realment, no ho era, de dolent. Eren el altres que tenien un comportament insòlit. Eren persones estranyes, atemorides, de paraula feridora i que deien el que no pensaven. Com podien ser d'aquella mena? Tot els feia por. I ella sabia que les noies de la seua edat, quan es banyava al mig del riu, haurien donat qualsevol cosa per acompanyar-la.

Quan veien que llaurava, encara que sabien que ho feia perquè no tenia res més per guanyar-se la vida, les llengües viperines animaven els rogles estiuencs.

—Mira, pareix un homenet —deien mirant-la de reüll—. No hi ha vergonya...

—Té més força que un bou. En fa més ella que el mul. Quin exemple!

La Seso estirava les cordes del matxo i quasi el feia volar per sobre dels solcs. Ho feia expressament. I les dones que la criticaven, fugien receloses i escandalitzades.

Quan es tirava des del més alt dels arbres de l'Era a l'aigua del canal, tots s'apartaven de cop per deixar-li espai. Els nois no gosaven imitar-la.

—Aparteu-vos, collons. Es llença la Seso!

Ella es clavava al mig del canal per emergir al moment, movent-se amb una sinuositat delicada, nedant contra corrent i creuant un cop i deu més la corrent amb les ribes plantades de moreres i baladre, sense cansar-se.

—És la Seso —deien.

—Sembla un xicot.

Ella se'n reia i, encara que ho feia sense cap mena de malícia, anava fins al riu i el creuava per la part més ampla. Semblava que portés un motoret als peus. Allò era prou perquè els seus detractors es quedessin muts. Era una mena de revenja per fer-los callar. Ningú li podia fer ombra en aquest camp, ella ho sabia i buscava refugiar-s'hi. Allí es parapetava. Allí se la temia i era respectada.

Les noies parlotejaven molt, però se l'estimaven força i li tenien una gran admiració, malgrat que no li donaven el seu suport. Era un gran mirall en el qual podien reflectir-s'hi, però tenien por de fer-ho perquè volent ser com era ella temien la reacció negativa de la pròpia família.

Mentre la Seso es banyava plàcidament al riu o al canal, si li venia de gust, es llençava del més alt del pont de l'Assut, eclipsant a tothom que ho veia, però les noies de Xerta no gosaven desobeir la mare. Quan la calor repartia xafogor de veres, elles, sempre en grup, amb alguna dona major custodiant-les, s'apropaven al riu, a la partida de la Barca. Allí, deixaven la roba entre les rames dels tamarits i sortien amb viso per banyar-se. La missió de la dona major era vigilar que no s'apropés ningú. Al més mínim soroll, xisclava com si estès guillada. Les noies sortien del riu a pressa feta i es vestien de qualsevol manera per por que algú les pogués veure amb poca roba. Si resultava un esverament fals, es tornaven a desvestir per rebre les carícies de l'Ebre, però amb molt de recel.

El temps, inexorable, va anar passant sense que minvés la llibertat interior de la noia.

Les altres xicotes, no eren altra cosa que la collita d'un temps ensopit que les havia marcat. La Seso tenia molts amics perquè era una noia força generosa. Era respectada en l'àmbit laboral perquè, a més de complidora, la seua companyonia no tenia límits.

Durant els anys que va continuar vivint a Xerta, les crítiques no varen poder ni danyar la seua fortalesa interior ni reprimir el seu temperament.

—Sembla un xicot —murmurava la gent al seu pas.

—Sa mare, quan la veu al canal enmig de tots els xicots, no sé com no es fereix...

—Porta pantalons, com un noi.

—Xiula com un homenet.

—Llaura per a Tomaset de la Buyola...

—I corre en bicicleta com un llamp!

Els comentaris no cessaven. Ella ho sabia, ja ho he dit, però es quedava tan ampla.

Estava al lloc que li corresponia. Eren els altres que havien d'emprendre el vol i evolucionar.

La Seso, el dia que realment es va afectar, quan per primer cop va tenir por al món, a la gent i a les coses que per a ella havien estat sempre com envoltades de teranyines, va ser en el moment de morir la mare. Ella, que havia estat tan feliç vivint al seu aire, de sobte el món idíl·lic se li va enfonsar. Renunciant al seu lloc de treball va decidir anar-se'n a viure a Barcelona amb la germana gran que li va buscar una col·locació a una parada del mercat de Collblanc.

Quan a la fi es va produir la nostra trobada i mentre preniem un cafè, em va confessar que feia molts anys que no anava a Xerta; concretament, trenta. Ho havia intentat moltes vegades, per portar flors a les tombes sons pares, però sempre li va faltar coratge. Des de Tortosa, anava a Xerta amb un taxi. Quan veia el poble des dels estrets, amb llàgrimes als ulls, li deia al conductor que fes la volta per tornar a l'estació de RENFE. No podia resistir l'emoció de la tornada. Ni enfrontar-se amb els records. En donar-li el llibre que jo havia escrit dedicant-li a ella un dels millors capítols, els ulls se li van omplir de llàgrimes. Mentre em retornava l'exemplar, la seua mirada trista em va commoure. El seu somriure era tendre, amorós, quasi infantil.

—Mira, noia —em va anar dient quasi en un murmuri—, en la vida vaig treballar tant que no em va quedar temps per aprendre a llegir ni escriure. Però m'ha agradat molt el teu detall. Mentre ens prenem un altre cafè amb un raget d'anís, tu em llegiràs totes les coses bones que has escrit sobre mi. Perquè són bones, oi? Tens cara de bona persona i hauràs fet el treball com cal.

Vagi llegir i rellegir, fins que ella, esgotades les llàgrimes, va voler tornar a casa, amb el desig que ens tornéssim a trobar. No va ser possible. Tres mesos després, sa germana la va trobar morta al llit. De segur que la mort la va sorprendre entre la boira dels somnis. La Seso va marcar una fita al poble de Xerta, però en un temps que no era el més adient. Portava quasi quaranta anys d'avantatge a la resta dels habitants del poble. Les seves mires eren molt amples i les dels altres, força més estretes.

Encara avui, quan veiem una noia que es mou amb soltesa, que practica esport, que xiula, que talla l'aire anant en bicicleta, que creua riu i canal nedant, que té força, viu amb plena llibertat i porta el cabell llarg al vent o curt amb exageració, sempre se'ns escapa el comentari:

—Sembla la Seso.

—Què és això? —ens pregunta la xica sense comprendre.

—Una noia...

Ho volem explicar, però no podem. La Seso va ser molta Seso. La meua generació, que també va ser força criticada per iniciar una obertura social i estètica que ho demanava a crits, ho comprenem molt i molt bé.

Ningú no pot dir res dolent de la Seso, perquè mai no va actuar de mala fe.

El seu mal va ser haver nascut amb quaranta anys d'antelació.

Mon iaio Pepe

Maria-Josep Margalef

Mon iaio Pepe era palauista. Qui és d'Amposta sap què vol dir això: ser de l'alcalde Palau. Va ser membre del consistori ampostí amb Palau i fins i tot va anar a Madrid allà per l'any 1900 i escaig quan allò del pont. Pot semblar estrany això que us explico, però, veureu, mon iaio Pepe havia nascut el 1864. Crec que era la segona generació dels margalefs que provenien del Pinell nascuts a Amposta, per això eren coneguts al poble com els del Pinell, tot i que sembla que els margalefs provenen originàriament de Miravet. Va ser a la Segona Guerra Carlina que hi hagué un moviment de gent que propicià que un Margalef del Pinell, Josep de nom, es casés a Amposta.

Mon iaio va ser fill únic de dos vidus, tenia una germana de mare, la tia Masa, que va ser sa padrina, i de son pare molts germans als quals no els tenia la relació i l'estima que li tenia a la tia Masa. A Amposta, alguna gent del poble tenia una sorteta als Xiribechs, que era on feien les verdures, i quan allò dels carlistes, a l'última guerra, el pare de mon iaio s'emportava de nit a dormir el xiquet en una figuera molt pomposa, que tenia tres colls, a la sorteta dels Xiribechs i a la qual havia buidat de dins i posat un somier i unes mantes perquè era perillós dormir al poble a les nits.

Mon iaio era d'estatura mitjana, blanc de pell i de cabells castanys, i era un jove molt eixerit i ocurrent, sempre tenia la paraula exacta, i de gran els seus fets van traduir sense excepció un tarannà d'home recte i just. Quan era jove i anava en carro amb sa germana Masa i els saludaven, ell deia «Ep! Com pot ser això que saludeu a dos si en som quatre!». Això ho deia perquè sa germana li era també cunyada i padrina. Al poble hi hagué una epidèmia i va morir molta gent i molts joves, i hi havia un grup de dones grans que es lamentaven que el bo i millor del poble hagués mort i ell que els deia «No ho digueu això, dones, que el bo i millor del poble ho teniu davant vostre!». En aquell temps Amposta encara no era ciutat, ho va ser el 1908. Ell anava a comprar cacauets i tramussos a l'estiu, i a l'hivern moniatos i castanyes, a una dona que els venia prop dels quatre cantons una mica més amunt, on comença el carrer del Grau i on llavors encara hi havia la muralla, i aquesta dona començà a dir-li Sèneca per la gràcia dels seus raonaments.

Mon iaio va ser pagès tota la vida i tota la vida vestí amb la roba tradicional dels pagesos ampostins. Va quedar orfe molt jove i es va casar que no tenia els dinou anys amb una jove d'Amposta que ben just en tenia disset; aquesta jove era de la família dels alcaldessos i van viure molt feliços vint-i-cinc anys, van tenir un fill i van criar també dos nebots que s'havien quedat orfes. Va ser el sogre qui li va dir de comprar una ramera de bous i allà que se'n va anar mon iaio amb vint anys i dos mules, una per al recapte i l'altra per fer el camí, a Navarra. Va comprar animals de procedència carriquirri i els va baixar resseguint tot l'Ebre des de Roncesvalles.

Mon iaio va quedar vidu i, després d'alguns anys, allà pel començament del segle xx, li van arreglar el casament amb la filla gran de l'alcalde de Catí, i ell que va pujar a Catí, però li va agradar la filla menuda i amb ella es va casar. Mons iaios es portaven de vint-i-cinc anys i van tenir tres fills, mon pare va ser el menut que va nàixer quan son pare en

tenia seixanta. Una part de la família de Catí eren Prats i provenien de Morella, on eren teixidors. Van marxar en una de les guerres carlines quan Morella va caure en mans lliberals per una traïció, així m'ho explicava mon pare. Mon pare m'explicava que sa iaia Josepeta, la mare de sa mare, a ell li deia Gilopo i sempre cantava: «los carlistes són d'or, los lliberals són de plata i la monarquia és calderilla que no passa». Quan va esclatar la Guerra Civil mon iaio tenia setanta-dos any i molta vida a les esquenes. La memòria del tarannà i la vida de mon iaio, de la qual solament n'he fet dos pinzellades, m'ha arribat a través de la memòria de mon pare que em deia que son pare li va ensenyar tot el que sabia i que, de xiquet, el portava agafat de la mà i li deia: «Veus, fill meu, d'este home no te n'has de fiar i, veus, d'este sí que te'n pots fiar». També mon pare em va explicar la mort de mon iaio que passava dels noranta anys, em va dir que, quan son pare es moria, un veí del carrer el va anar a buscar a l'hort i que, quan va arribar, son pare encara alenava, i que quan ell li va agafar la mà i li va dir pare, va morir. Crec que una de les persones més importants en la vida de mon pare, si no la més important, va ser son pare, mon iaio Pepe.

Per dos morts de la guerra **Jordi Pijoan-López**

—Ha sigut un dels moros nous qui els ha trobat.

—I vols dir que són morts?

—Home, quan anava a estudi era dolent en ciències naturals, però un parell de calaveres humanes les sé reconèixer.

Quan els dos homes arriben al clot efectivament les veuen allà. I no només el crani, sinó que majorment ben articulats tot l'esquelet. Fins i tot sembla que es pugui distingir la postura amb què van caure al terra; un panxa enlaire, amb els braços en creu i el cap caigut cap a una banda; l'altre, d'esquena bocaterrosa, arraulit un xic sobre si mateix i amb els braços pegats al cos, com si la mort l'hagués sorprès fent una dormida.

—Els ossos estan revellits —observa dels dos homes el qui sembla que talla el bacallà—. I no hi ha restes de la roba que els cobrís. Deuen ser morts de la Guerra.

Foteu-li i aquí no s'ha vist res.

—Però... no hauríem de donar avís que els hem trobat?

—Mira, noi, només estaria disposat a paraitzar les obres si els morts que em trobés fossin d'un assassinat recent, però per dos morts de la Guerra... —sense caler especificar el final de la frase, l'home s'allunya tal com ha arribat, amb la carpeta sota el braç i impertèrrit.

L'encarregat dedica una darrera mirada als dos esquelets abans de donar l'ordre de continuar treballant, precisament als dos magrebins que han trobat les restes, que no diuen ni si ase ni si bèstia.

«També és veritat... Per les restes de dos morts de la Guerra no fotrem un ciri...», coincideix a opinar l'encarregat, mentre encén un Ducados i s'allunya,

***

Efectivament, ells són dos morts de la Guerra.

Finalment, les tropes es disposaven sobre el camp de batalla, després d'haver-se passat cinc dies fent escaramusses. La sang ja estava prou calenta en les venes dels soldats d'un i altre bàndol; i entre tots dos bàndols sumaven molta gent, quasi setanta mil ànimes, prestes totes a abandonar els cossos que usufructuaven per a glòria d'imperis que suposadament els representaven.

Sobre el terra, també feia prou calor. La primavera ja és una estació prou calorosa en aquestes contrades; xafogosa vora els vapors de les aigües del riu que precisament fa de frontera entre totes dues nacions que avui s'enfronten... Dues nacions? En tot cas dos estats, dos imperis; però les nacions són moltes més: tribus itàliques, núbies, líbies, africanes... de desenes de països més i, com no podia ser d'altra manera, iberes. I entre les iberes, la tribu autòctona que hauria de dominar aquestes terres: els ilercavons. Però els ilercavons, per comptes de ser amos del seu propi destí, formen part de les tropes mercenàries d'un i altre bàndol. Amb els qui s'autodenominen romans els d'Iltirca –rebatejada com Dertusa pels insolents sicaris de Publi Corneli Escipió, molt crescuts des de la victòria de Cissa ara fa tres anys–. Amb aquells qui tenen la pell més fosca i procedeixen de la Gran Cartago els d'Ibera –fundada per la família Barca, la del mateix Asdrúbal Barca que avui comanda les tropes cartagineses.

Si en tota aquesta guerra els ilercavons no han tingut cap poder de decisió, avui no serà l'excepció. Els ilercavons a un i altre bàndol no són més que una petita part del contingent de tropes iberes –pobles diversos que entre ells no es reconeixen com a nació, ans al contrari– que tant Asdrúbal com Publi Corneli presumeixen en les seves files, fruit dels pactes diplomàtics aconseguits per les potències que representen. I els pactes s'han aconseguit fent que els caps tribals venguessin la seva gent per xavalla i espillets. Un cop al líder l'havien ensarronat, la devotio obligava els guerrers a la fidelitat extrema i inqüestionable.

En aquesta tessitura es van trobar Anartumar i Ekarkaisur, un d'Ibera i l'altre de la veïna Iltirka. A Anartumar l'Asdrúbal li havia fet bona quan va decidir que ell i tots els qui denominava com ibers ocuparien el cos central de les tropes disposades per a la batalla; tres simples línies de soldats d'infanteria que s'havien d'enfrontar a un ferm bloc de disciplinats legionaris romans. Anartumar i la resta de milícia ibera serien l'esquer que havia de fer que les tropes comandades per Publi Corneli s'encegessin i es llencessin a l'atac ingènument. Quan el millor de les tropes romanes estigués degollant les tropes auxiliars iberes, Asdrúbal tenia pensat assaltar pels flancs com si de les pinces d'un cranc es tractés.

Per contra, Publi Corneli no va voler donar tant de pes a les tropes auxiliars iberes, ubicant-les més aviat en una posició lateral: l'orgull marcial -i racial- romà era així i per a ells es quedaven la major responsabilitat del combat. Ekarkiasur va quedar decebut perquè, amb aquesta decisió del seu general, no podria enfrontar-se amb els guerrers d'Ibera que es trobessin a la batalla. Però la decepció va transmutar en paor quan comprovà que amb qui s'hauria de confrontar en primera línia era amb aquelles immenses bèsties amb ullals d'ivori; el més semblant que havia vist en les seves terres eren els bous, però aquests eren molt més petits i tenien els ullals sobre el cap i no

sorgint de la boca, sota un llarguíssim i robust nas que balancejant prometia engegar trompades que trencarien ossos.

En aquestes pensades, la batalla va començar. Tots dos exèrcits situaren les seves cavalleries als laterals i val a dir que les forces estaven prou compensades. El centre del cos d'exèrcit era on la diferència era més significativa. El valor dels ibers que lluitaven per als cartaginesos no fou suficient per aguantar l'investida de la disciplinada infanteria romana. Les lleves iberes d'Asdrúbal fugiren a la carrera. Les pinces del cranc d'Asdrúbal van quedar sense cos que les guiés, aïllades l'una de l'altra. Els elefants no foren decisius; els romans, tret de les primeres batalles en què no encertaren a com reaccionar davant les seves investides, ara ja els havien agafat el truquet i sabien com enfrontar-s'hi.

Ekarkiasur mai hauria dit que lluitar contra aquelles immenses bèsties havia de resultar tan fàcil. Amb els elefants llençant-se sobre les seves pròpies línies, l'eufòria l'amarà. Però no fou aquesta experiència allò que va fer més feliç Ekarkiasur; més s'estimà contemplar l'estampida dels veïns d'Ibera, corrent com conills camp a través. I, entre ells, reconegué Anartumar; havia arribat l'hora de la sacra revenja.

Ekarkiasur abandona la disciplina de la batalla per perseguir Anartumar; Ekarkiasur vol la seva batalla particular. Anartumar atura la seva carrera quan se sap salvat, lluny del centre del combat; però molta és la seva sorpresa quan, en tombar-se, veu corrent contra ell aquell vell conegut, l'Ekarkiasur. A Anartumar se li omple la cara de llum i alegria; els déus li donen l'oportunitat de rescabalar-se de la ja segura derrota de l'exèrcit del qual forma part.

Els ferros xoquen en l'aire violentament. Els talls s'esmussen, però no per això s'intimidien. Serà una lluita hispànica, amb les curtes espases de doble tall que tant presumeixen els guerrers d'aquestes terres. Fins i tot llencen els escuts a una banda; serà només la pell qui pari les laceracions. I aquestes no es fan esperar; arriben una darrere de l'altra, però ells pràcticament no les senten. La sang brolla veloç, empesa per la ràbia dels batecs dels seus cors, i així els cossos es van afeblint. Finalment, un dels dos ha de ser més hàbil i encerta una estocada enmig del cor de l'altre. La mort és instantània; el cos cau d'esquena contra el terra, com un sac de sorra.

Però la satisfacció de l'altre guerrer és efímera; ha perdut massa sang com per ser capaç de sentir l'eufòria de la victòria. Se sent tan feble que només té ganes de tombar-se a descansar. Un tel de llum li fa perdre la imatge del món, prenent cos la que crea la seva ment. A ell acudeix el record de quan ell i l'altre guerrer que acaba de morir eren nens i es banyaven junt amb altres nens en les aigües de l'iber, que en la seva llengua no vol dir cap altra cosa que riu. Ells dos i el riu. Molts altres i el riu.

Moltes guerres més, igual d'inútils, i el riu.

***

Les obres de l'autovia que ha d'unir Tarragona i València avancen inexorablement. Els morts de la Guerra continuaran dormint a sota. I ningú recordarà d'ells ni els noms.

**Lluís Gabriel Bru,
un músic de Paüls
Josep Gironès**

A tots els pobles de les Terres de l'Ebre s'hi poden trobar persones sàvies i amb un excel·lent comportament vital, dotades d'un historial que les faria mereixedores de passar a la posteritat i figurar a les cròniques locals amb tots els honors. De vegades, moltes d'aquestes persones no tenen ni grans estudis, ni llicenciatures ni màsters de reconegudes universitats; malgrat això, la cultura se'ls manifesta per la seva forma de viure i pel cultiu d'alguna activitat artística de mèrit. A la localitat de Paüls, a la comarca del Baix Ebre, aquest és el cas d'en Lluís Gabriel Bru.

Lluís Gabriel Bru va nèixer el 18 de setembre de 1943. De sempre, és el pastisser del poble i alhora pagès, si bé destaca per la seva gran afecció a la música. Ell és, de ben segur, la persona que a Paüls ha treballat més i millor per perpetuar la tradició musical que hi ha a les Terres de l'Ebre, a base d'exercir de músic, de compondre música i dedicar-se a impartir mestratge musical entre diverses generacions de joves.

D'alguna forma, en Lluís és el continuador de la llegendària Gaiteta de Paüls, un músic trobadoresc del començament del segle passat, el qual, únicament dotat amb els seus timbal i flabiol, amenitzava les festes del poble i altres ballarugues. Així mateix, és l'hereu musical del mestre Isidro Alcón qui, procedent del Pinell de Brai, arribà a Paüls als inicis del segle xx per formar musicalment uns quants joves del poble. De la mateixa forma, en Lluís continua la tradició musical del seu pare, qui li inculcà l'amor per aquesta art mil·lenària.

De jove, Lluís estudià en un col·legi religiós de Balaguer on, entre altres qualitats, va aprendre que la generositat apropa a la felicitat, un patró de conducta que sempre ha seguit. A Balaguer ja inicià estudis musicals, una disciplina que completà a Tarragona, mentre feia el servei militar en el Regiment Badajoz 26. A Tarragona, seguí el mestratge de mossèn Tapies i del prestigiós Eduardo Baixauli, alhora que pertanyia a la banda militar del regiment.

Des que acabà el servei militar, Lluís és el músic i el forjador de músics per excel·lència. Va començar a ensenyar solfeig l'any 1966 i, des d'aleshores, no s'ha deslligat de la música. Amb ell, els nois i les noies paülsencs han rebut la formació suficient per poder formar part de la rondalla Petits Segadors, de la Banda Musical Joventut Paülsenca, dels conjunts orquestrals Dalas o Atalaia, de la xaranga Tal com Sona o de qualsevol altre grup musical del poble o de fora vila.

Durant molts dies i molts anys, fins que per raons familiars va haver de deixar-ho l'any 2004, Lluís va reunir en els baixos de cal Portal els nois i les noies del poble que volien aprendre música. Al llarg de molt temps, els alumnes van poder copsar la qualitat humana i musical del seu instructor, un mestratge que es rebia només a canvi de la consideració ben amatent que els joves li dispensaven al seu bon educador.

Lluís també és un bon compositor, encara que tot sovint les seves partitures apareguin de forma anònima, com si una gran humilitat el forcés a amagar la seva identitat al darrere de cada obra. Com a mostra, juntament amb altres cinquanta músics del poble

Lluís estrenà la sardana Camí de Sant Roc, una composició del mestre Domingo Alcón cantada amb lletra d'un autor que no signava la partitura, però que tothom identificà. A partir de l'any 2004, davant l'impossibilitat d'en Lluís per continuar la seva labor, l'Ajuntament de Paüls va crear l'Escola Municipal de Música, la qual acollí tots els alumnes del poble, sota la direcció pedagògica de persones titulades musicalment i formades inicialment amb en Lluís Gabriel. De la mateixa forma, la Banda Municipal de Paüls acull des d'aleshores la majoria de músics del poble, una entitat que projecta el nom del municipi a les comarques veïnes i arreu de Catalunya, amb actuacions en llocs tant emblemàtics com la Catedral de Barcelona.

En resum, Lluís Gabriel Bru és un músic i mestre de músics que ha ampliat l'horitzó musical de moltes de les persones que habiten en aquell poble assegut còmodament a les faldes dels Ports. Gràcies a la seva il·lusió per la música i l'ensenyament musical, algunes persones han aconseguit una titulació professional relacionada amb la música o amb la pedagogia musical, s'han fet professionals del ram o gaudeixen de la capacitat necessària per formar part de grups musicals. I, definitivament, Lluís Gabriel Bru és una bona persona que ha sabut encomanar a tothom la seva gran passió per la música, i també la seva bonhomia.

La iaia i el silur **Alfred Sala**

La iaia Maria Cinta era de Tortosa. Als vint anys es va casar amb un noi de Barcelona i se n'hi va anar a viure. El seu marit, l'avi Jaume, era mecànic, i ella feia de dependenta d'un forn de pa. A finals dels anys setanta l'avi Jaume va morir d'un càncer de pulmó – val a dir que la seva pipa havia tirat sempre com la xemeneia d'una locomotora.

Aleshores la iaia, enyorosa de la seva terra, se'n va anar a viure amb un germà que era uns anys més jove i que tenia una caseta aïllada entre Rasquera i Benifallet, molt a prop del riu. El germà, el meu tiet avi –el tio Pedro–, vivia de l'hort i portava unes quantes terres del voltant, i cada dissabte baixava a Benifallet a fer la partida de dòmino.

La iaia Maria Cinta havia estat sempre molt fantasiosa. Per exemple, deia que el meu pare havia nascut setmesó durant un bombardeig a Barcelona. Que ella va sortir de la fleca corrents cap al refugi però que abans d'arribar-hi es va haver de ficar en un portal perquè li sortia la criatura. Que el meu pare havia nascut entre bomba i bomba, i que per això era tan brut.

Un altre exemple: quan jo era petit, va venir un dia a casa contant que tres nois –«tres peluts», deia– li havien intentat estirar el moneder, però que els havia fet fugir. A mi se'm feia difícil d'imaginar-me la iaia, tan prima i poca cosa com era, practicant kung-fu amb els atracadors. Perquè, de fet, era així com ho explicava: «Al primer, li vaig

fúmer una coça que va anar per terra; al segon, li vaig ventar un mastegot que li va girar la cara, i al tercer...» I d'aquestes, en tenia unes quantes.

Però la història més sorprenent i increïble va ser la del silur. Ens la va contar no fa gaires anys, un dia d'estiu que la meva família i jo la vam anar a veure. La iaia ratllava llavors els noranta, i els meus tres fills van xalar amb la història, sobretot la nena, que quan es va acabar va abraçar la seva besàvia dient-li que era tota una supermana. Aquí va, doncs, la història, i que cadascú es cregui el que vulgui.

La iaia Maria Cinta anava cada tarda que feia bo a reposar el dinar a la vora del riu. Hi anava amb l'Stalin, un quisso que duia un collar amb un cascavell i que tenia des de feia molts anys. Anava sempre al mateix lloc refrescat per l'ombra de plàtans, pollanques, acàcies i àlbers d'aquella zona de l'Ebre. Aprofitava per resar el rosari, i en acabat es descalçava, s'arromangava les faldilles i xipollejava una mica amb l'Stalin. El tio Pedro, patidor en excés, sempre li deia que aquell racó era perillós.

—Diuen que allà on vas tu, hi ha un canó dels carlins al mig del riu... Vejam si un dia trepitjaràs una bomba pensant que és una pedra i sortiràs volant!

—Doncs mira, xic —contestava la iaia—, al cel mos vorem!

—Ah, sí? Doncs vés amb compte, perquè també diuen que hi ha uns siluros com trolebusos! I aquests peixos es foten tot el que és més petit que ells!... Vés que no se t'empassi, algun!

—Doncs allavons faria de Jonassa, tu!

Una tarda de juny, la iaia Maria Cinta va interrompre el rosari en adonar-se que no sentia el cascavell de l'Stalin, que fins feia uns instants rondava la vora del riu ensumant i xipollant. Va deixar el rosari sobre una pedra, es va alçar i va resseguir la vora tot cridant-lo. Però res. Es va arribar fins a uns canyissos. Ni rastre.

En un tros de poca fondària va veure el llom d'unes carpes. Eren molt grosses. Més cap al centre, dos cabussonets s'havien submergit... A la iaia li agradava jugar a endevinar amb ella mateixa en quin lloc reapareixerien. Però, de fet, aquell parell estaven trigant molt a sortir. «Ei, i l'Stalin?» De sobte va notar que l'aire no corria. Tampoc no se sentia cap piuladissa. «Compte, Maria Cinta», es va dir parant l'orella i mirant al seu entorn, «aquest és el senyal de la natura quan n'ha de passar alguna de grossa...».

De cop i volta un cabussó va sortir disparat de l'aigua. Aletejava i xisclava embogit movent-se en esses, i al darrere, enganxat a la seva cua, un silur com un troleibús li anava a l'encalç amb la boca oberta. La iaia va reconèixer la brillantor que procedia d'entremig d'aquell fotimer de dents petites i esmoladíssimes, el cascavell de l'Stalin. Enrabiada, va entrar al riu com si volgués agafar el silur pel coll i fer-li escopir el quisso, però es va aturar en tenir l'aigua als genolls i va recordar que ni tan sols sabia nedar. Llavors, de manera imprevista, l'aleta caudal del peix va girar brusquement i el monstre va enfilat directe cap a la iaia. El cabussó es va enlairar renegant.

Temps de veure que el silur avançava cap a ella com un enorme torpede gris, que ja li havia clavat mossegada en una cama i l'arrossegava cap al fons del riu.

Quant devia fer, aquell peix? Cinc metres? Tres-cents quilos?... La iaia sentia les dentetes clavades com ganivetets a sota el genoll, i notava com anaven pujant per la cuixa. El silur s'empassava el que podia.

La iaia Maria Cinta no havia aguantat mai la respiració sota l'aigua, i no en sabia. Les poques bombolles de l'aire que havia retingut se li escapaven tan de pressa com la vida li fugia.

La iaia era més aviat escardalenca, sí, però podia ser molt rabiüda. Solia dir que havia arribat a la seva edat gràcies a l'oli d'arbequina. «Jo sóc borratxa d'oli; d'oli aspre, de primera premsada. Amb una llesca de pa i un bon raig d'oli, quedes alimentat per a tot el dia».

«Si m'embrutes, t'emmascaro», va pensar recuperant la seva ràbia, i en un ai es va doblegar, va agarrar un bigoti del silur i va estirar-lo amb fúria. No l'hi va arrencar, però el peix va obrir la boca i la iaia, per l'aire que havia quedat atrapat a l'interior de la faldilla, va pujar a superfície com un globus.

Just agafar una bocana d'aire, que el silur li va entrar per sota, i en una exhalació se la va empassar fins a les cuixes i se la va tornar a endur cap avall.

A quina profunditat l'arrossegava? Dos? Tres metres? Més, potser? La iaia va tocar fondo, i entre el llot remogut va descobrir, endevinant-se en l'aigua enterbolida, la silueta d'un canó, amb rodes i tot. El silur va fer un moviment endavant i es va empassar la iaia fins a la cintura. Ella es va agafar en una roda i va tocar un bastó. Sense aire als pulmons, en va clavar la punta al morro del silur. La bèstia va obrir la boca i va recular. Però ja li havia tocat massa el voraviu, a la iaia, i n'estava farta. Amb una mà li va tornar a agafar un bigoti perquè no fugís i amb l'altra li va estar enfonsant el bastó al cap fins que no va poder més. Instintivament, es va propulsar amb els peus cap amunt. Després, va nedar fins a la vora tal com Déu o la Verge de la Cinta li van donar a entendre. Al fons del riu quedava el silur amb el cap desfet, i la seva sang atreia altres silurs que s'afanyaven a devorar-lo.

No m'he atrevit mai a submergir-me en aquell tram de l'Ebre per comprovar si allà baix hi ha encara cap canó. És cert que l'Stalin no va aparèixer mai més; és cert que els moradets que la iaia exhibia se'ls podia haver fet en una caiguda; però és cert també que la iaia ens va ensenyar el bastó amb què havia mort el silur: era un estri acabat en una punta metàl·lica dobla i recargolada, tota rovellada, però dura, encara.

El vaig ensenyar a un antic company d'institut que és historiador. Em va dir que aquella eina era un rascador, i que es feia servir per netejar l'ànima dels canons.

—Però és un rascador molt antic! —em va dir—. Deu ser d'alguna carlinada!

Ai, iaia Maria Cinta!...

Urbano Fos, el mestre de Sant Roch Àngel Solé

Pot un mateix personatge ser real i fictici alhora? Quin autor desconegut pot veure's superat per la seva obra? Urbano Fos (1607-1658), fantasma ebrenc fins fa ben poc, visqué i pintà amb gran èxit per terres de l'Ebre i valencianes durant bona part del Segle d'Or, però la seva brillant trajectòria no impedí que el seu nom caigués ràpidament en l'oblit. Durant molts anys ningú l'identificà com l'autor d'una sèrie de quadres que els estudiosos atribuïren a l'anònim Mestre de Sant Roch, per la profusió de representacions d'aquest sant que proliferen en la seva obra. La recuperació de la figura de Fos es feu palesa sobretot a partir de la retrospectiva que hi dedicà el Museu de Belles Arts de Castelló el 2003, al fil de la qual sorgiren noves perspectives sobre la seva trajectòria artística i personal. De llavors ençà, nous testimonis i estudis com els

elaborats pel Joan-Hilari Muñoz han abocat més llum als seus orígens i anys de formació, sense que la persona hagi aconseguit mostrar-se per complet –encara– per damunt del personatge.

Obviat al llarg dels segles, avui coneixem prou dades del nostre protagonista com per fer-nos una idea aproximada de la seva trajectòria i dimensió humana. La seva infantesa és l'excepció: Urbano Fos Amargós, fill de Joan i Càndia, nasqué i fou batejat a la parròquia d'Arnes (Terra Alta) el 3 de gener de 1607, i pràcticament no en tenim més notícies fins vint anys més tard. Probablement l'artista passà part de l'adolescència a Tortosa, si bé les traces de la seva vida anterior a la seva trajectòria professional són escasses i ben diverses. El rastre de Fos es fa visible sobretot a partir de la seva arribada a la ciutat de l'Ebre, on després de rebre estudis eclesiàstics contrau matrimoni amb Jerònima Milà i comença a pintar, segurament al taller dels Desi. Les pistes que conservem d'aquest primer període sovint són ortodoxes: tenim constància, per exemple, d'un rebut per tres llibres (una *Ars poètica* i l'*Eneida* de Virgili i les *Metamorfosis* d'Ovidi) que Fos adquirí a un impressor de Tortosa el 1640. Sabem també que el matrimoni Fos - Milà tornava a residir a Arnes el 1629, el 1630 i el 1635, entremig d'una fosca estada a Perpinyà (d'on era originària la seva muller, i on nasqué el seu fill Urbano). Un document eclesiàstic d'aquest període ens evoca una figura amb gran domini de la llengua llatina i una correcta vida moral, alhora que destaca la seva condició de descendent directe dels primers repobladors d'Arnes (els seus cognoms perduren encara avui a la vila).

La trajectòria de Fos es fa més rica en testimonis a mesura que l'artista enceta la seva activitat professional, i al mateix temps que s'allunya de la seva terra natal. El context, amb tot, no era el més favorable per a un pintor que començava: Catalunya, a les portes de la terrible Guerra dels Segadors, llanguia a causa dels interminables conflictes, crisis i epidèmies; i Tortosa no n'era una excepció. Un apunt inquietant: la incidència de les successives pestes dugué a la proliferació per tot el nostre territori d'esglésies, ermites i imatges diverses dedicades a Sant Roc, o Roch, que n'era el sant protector. En aquestes circumstàncies difícils, el 1643 Fos s'instal·la a Castelló, on ja havia elaborat abans un llenç de Sant Miquel i Sant Roc per a l'església Major de Santa Maria, entre les seves primeres obres documentades. Casualitat o no, la capital de la Plana lluitava en aquell temps per tenir un bisbat propi independent del de Tortosa.

Fos, un artista obrer com pràcticament qualsevol altre del seu temps, desenvoluparia la seva carrera sota el mantell de l'Església, amb la qual prosperaria però perdria, a canvi, la seva llibertat artística -si és que l'havia tinguda mai. A partir d'aquest moment, podem resseguir la seva vida exclusivament a través dels seus treballs. Poc després de desembarcar a Castelló, representa Sant Eloi i Santa Llúcia per encàrrec de la Confraria de Ferrers de la ciutat i fa un retaule a Alcalà de Xivert. La seva biografia es condensa a mesura que la producció de quadres augmenta, i amb ella el seu prestigi: el 1648 fa un retaule de l'Anunciació i un llenç del Crist Crucificat per al santuari del Lledó de Castelló. Dos anys més tard, acaba les imatges de Sant Roc, Sant Cristòfol i Sant Sebastià per a la Casa Blanca, un hospital d'empestats de la capital castellanenca, i presenta el Sant Roc de l'església de Sant Joan de Morella, entre moltes d'altres. Sense allunyar-se ni un mil·límetre del cànon pictòric de l'època, estava ja en el camí d'esdevenir un dels pintors ebrencs més destacats del seu segle.

Amb el temps, Fos acabaria allunyant-se també de Castelló per instal·lar-se a València. El 1650 arriba a la capital levantina, que ja no abandonaria fins a la seva mort, i poc després hi obrí un taller propi. Convertit en un pintor de renom, treballa a Segorbe, Vall de Crist, San Miguel de los Reyes, la cartoixa d'Ara Christi o la mateixa ciutat del Túria, en la seva etapa més ben documentada. En l'apogeu de la seva carrera, Fos

esdevé un personatge destacat de la societat valenciana, fent-se ordenar prevere (com ho seria el seu fill) i convertint-se en Doctor en Sagrada Teologia. Els últims anys en actiu de la seva vida fou rector del col·legi del Crist Crucificat.

Urbano Fos va morir a València el 18 de març de 1658, envoltat de la seva família més íntima. Amb la seva desaparició, la memòria d'aquest destacat artista i ciutadà del seu temps cauria inexorablement en l'oblit, com correspon potser a una època grisa en què els pintors firmaven les seves obres en nom del mestre del taller de què formaven part. Que retornés de la foscor es deu exclusivament a la potència del personatge i de les seves creacions, així com a l'interès pel passat de les generacions futures: Urbano Fos no és Picasso, però tampoc de cap manera un autor intranscendent. Durant molts anys, per exemple, hi ha hagut obra seva exposada al Museu del Prado de Madrid, si bé aquesta era erròniament atribuïda a Ribalta. La recuperació del personatge en què ens trobem immersos fa palesa, en qualsevol cas, la bona salut dels nostres difunts quan se'ls tracta amb les atencions adequades; els cementiris de la memòria ebrencan estan plens de fantasmes brillants que pugnen per sortir a la llum.

Un dimarts qualsevol **Regina Bladé**

En humil homenatge a tots els voluntaris
anònims que van fer tot el possible
per ajudar els afectats per l'accident
del càmping dels Alfacs l'any 1978.

Una brisa suau va fer moure les fulles de la morera alhora que alleugerava la calor que s'havia aferrat al cos cansat del jove pagès. Cada migdia, després de cruspir-se l'entrepà que li havia fet la seva àvia, feia una merescuda becaina sota l'ombra d'aquell arbre que l'havia vist créixer. El matí havia estat esgotador, i ara gaudia d'un temps que era només seu, i que dedicava a dormir sota els rajos de sol que es filtraven entre les fulles de l'arbre.

De sobte, uns crits desesperats van treure l'Antonio del son profund on s'havia instal·lat, i es va incorporar d'un bot. Va veure al Victoret, que venia corrents i amb una cara d'espant extrem. Cridava molt, i l'Antonio era incapaç de desxifrar els sons que emetia, però estava clar que alguna cosa havia passat.

—Antonio! No ho has sentit? Que no saps què ha passat? M'ho ha dit la Rosamari, hi hem d'anar!

L'Antonio no entenia res i va intentar calmar el seu amic de la infantesa, que treballava a les terres del costat. Quan el jove va aconseguir tranquil·litzar-se, va explicar el que semblava un malson: un camió cisterna havia explotat davant del càmping dels Alfacs i havia provocat un gran desastre. L'Antonio va restar mut durant tota l'explicació del seu company i, quan aquest va acabar, una esgarrifança va recórrer el seu cos: havien de fer alguna cosa. Tots dos van tenir el mateix pensament i, sense dir-se res, van anar a buscar les motos i es van dirigir cap al càmping sinistrat.

La imatge que es van trobar semblava irreal i van comprovar que no eren els únics que havien acudit al lloc de l'accident. Els dos nois es van quedar atònits, observant una situació que no entenien. Els crits d'un policia els va tornar a la realitat i el van ajudar a introduir un ancià ferit al cotxe d'un voluntari que el duria fins a l'Hospital Verge de la Cinta, que només feia dos anys que estava en funcionament. Eren moltes les persones que s'oferien a portar a l'hospital i als ambulatoris més propers les víctimes d'aquella catàstrofe. La història de l'accident es va estendre ràpidament i molta gent anònima es va presentar al punt dels fets per tal d'ajudar en tot el possible. L'Antonio i el Victoret van fer el cor fort i van entrar cap al càmping amb altres persones a fi de buscar supervivents i dur-los cap als cotxes i les ambulàncies que gairebé col·lapsaven la carretera a l'espera dels ferits que anaven apareixent entre cendres i runes.

Tot el seu voltant estava calcinat, davant dels seus ulls s'alçava un paisatge tenebrós emmascarat per una olor molt forta que havia envaït les seves entranyes. Tots els qui entraven al càmping ho feien en grups i cridant per si hi havia algú colgat sota les runes. Cada vegada que trobaven un supervivent, l'agafaven amb precaució i el duïen cap a fora, després tornaven fins al lloc on l'havien trobat i prosseguien la cerca. La gran explosió havia tingut un efecte devastador i eren moltes les víctimes mortals que es trobaven a cada moment, però havien d'intentar apartar-ne la mirada i continuar endavant. En aquell moment el més urgent era poder evacuar els ferits, després ja s'ocuparien dels qui no havien tingut tanta sort.

Les hores passaven lentes, els minuts semblaven aturar els rellotges i la calor i les olors dificultaven molt la dura tasca que estaven portant a terme. De sobte, el Victoret es va girar i va veure que l'Antonio no estava amb ell. Va començar a cridar-lo sense resposta, fins que algú li va dir que l'havia vist anar cap a la platja. Allà el va trobar, assegut a terra, tapant-se el rostre amb les mans i plorant de ràbia i d'impotència.

—Com és possible? Ni tan sols dins l'aigua han sobreviscut! Mira, només eren famílies en busca de tranquil·litat...

El Victoret va mirar cap a la platja amb por i l'escena va resultar insuportable als seus ulls: desenes de persones surant a l'aigua que havien perdut la vida en un intent de fugida. Va ajudar l'Antonio a aixecar-se i van tornar a entrar al càmping, on encara se sentien els crits agònics dels supervivents. Els dos joves ja no podien més, les cames els tremolaven i se sentien marejats. Necessitaven sortir d'allà, tornar cap a casa i tancar-se a l'habitació, necessitaven no haver viscut mai aquella experiència.

—Marxeu cap a casa, ja heu fet prou.

Una veu suau els va treure de l'estat absort en què havien quedat en passar per davant d'una de les parcel·les arrasades. Allà hi havia una família que just en el moment de l'explosió estaven dinant, i encara romanien en la mateixa postura. Era com si el temps s'hagués aturat a quarts de tres de la tarda, mentre l'Antonio descansava sota la morera i Victoret s'afanyava amb el tractor per acabar aviat la feina i poder trobar-se amb la seva xicota.

Tots dos s'hi van negar rotundament i es van entossudir a continuar amb el grup. Tot d'una, l'Antonio va notar com alguna cosa se li aferrava a la cama dreta i no el deixava caminar. Va intentar cridar als companys però ja estaven lluny i no el sentien, el pànic es va apoderar d'ell i va abaixar la mirada amb cautela. L'espant va ser major quan va veure un nen en parracs assegut a terra que l'agafava amb una força molt poderosa. El mirava amb uns ulls cristal·lins que contrastaven amb les cremades que li cobrien tot el cos i que cada vegada es feien més extenses, fins al punt de propagar-se al cos del mateix Antonio. Va començar a xisclar però ningú no el sentia i la veu semblava no voler passar de la gola. L'ansietat el va capturar i es va desmaiar.

—Antonio, xato! Desperta't, home, ja ha passat!

Va obrir els ulls, i el rostre de la seva esposa el va dur a la realitat. Ja feia 31 anys d'aquell accident i encara hi havia nits que els malsons el segrestaven i li recordaven aquella tarda d'estiu. No havia pogut desfer-se de tot el que va veure i aquell somni recurrent es repetia sense pietat.

Però ell no n'és l'únic, aquell onze de juliol de 1978 va deixar una marca a totes les persones que van voler ajudar els afectats i que, malgrat les circumstàncies, no van tirar la tovallola i van fer mostra de gran valentia i solidaritat.

L'aprenent Ester Suñé

Era fill del metge del poble, així era conegut i així l'anomenaven a Corbera d'Ebre, això l'encaminava sense miraments a formar part del gremi. Mai vaig saber si havia escollit la seva professió, però independentment de si això va ser un fet imposat, va aconseguir deixar una empremta molt patent en aquest camp. El Jaume va anar a estudiar a Tortosa, allí hi passava els mesos més freds i assaboria l'estiu observant minuciosament el treball del seu pare.

Tot i que gaudia d'un elevat nivell de concentració i que era un jove aplicat per l'edat que tenia, també disposava d'un caràcter alegre que li feia relacionar-se i degustar el temps de lleure amb els amics del poble. De vegades passejaven i jugaven a futbol pels carrers més amples, o simplement jeien sota l'ombra d'una bona figuera i explicaven històries diverses que els avis els havien narrat. La saviesa dels grans sempre era un recurs molt utilitzat, cadascú aportava la seva informació i si plovia, com que ningú no podia anar a treballar les terres, el nombre de participants augmentava considerablement.

Un dia en Jaume va haver d'acompanyar el seu pare a visitar un malalt que vivia a la Fatarella, era un senyor d'uns cinquanta anys que tenia una febre molt alta i perllongada, fins al moment ningú havia sabut diagnosticar ni posar-hi remei. El noi no deixava ni un instant de vigilar els moviments del seu pare, però de cop una noia entrà a la cambra, tenia els ulls d'un verd cristal·lí, un cabell rinxolat natural tot aparentant dolcesa combinat amb la tristesa de no saber si la medicina podria guarir el seu pare. El jove quedà greument impactat per una bellesa d'aquesta dimensió, va haver de fer el cor fort i continuar el seu aprenentatge, i obviar com un xiuxiueig indescriptible es passejava ventre amunt i ventre avall. Al cap dels dies la febre va disminuir i en unes setmanes la normalitat tornà a la vida d'aquella casa fatarellenca. L'alegria va ser tan gran que el pare i la filla, la bonica pubilla de la Fatarella que es deia Marcela, van desplaçar-se a Corbera d'Ebre; per obsequiar el doctor, van regalar-li una quartera d'avellanes. Això va crear un encontre entre el Jaume i la Marcela, una trobada que certificava l' enamorament per part d'ell. Durant aquella dècada es parlava de la Fatarella com una vila destacada per tenir l'allau de pubilles més formoses del territori, era evident el batibull d'hereus que es congregaven, amb la intenció de casar-se amb alguna, però era complicat, totes elles es decantaven pels hereus del mateix poble, així s'asseguraven engrandir les hectàrees de terreny i ampliar collites, eren temps difícils i no es podia badar.

Acabat l'estiu del 1873, el noi va marxar a Barcelona per tal d'estudiar Medicina, tot interessant-se per la bacteriologia i les investigacions que havia dut a terme el doctor Pasteur.

Destacava entre els altres la seva capacitat de creació, que era inversemblant. Els seus companys d'estudi l'admiraven i l'envejaven constantment. Es va centrar en prevenció del còlera, una epidèmia que havia causat milers de morts, una malaltia que es va anar estenent pel territori espanyol.

Durant aquesta temporada tan atrafegada li era molt complicat visitar la seva família a la Terra Alta, però ni per un ínfim instant va deixar de pensar en la pubilla fatarellenca que l'havia encisat aquell estiu: recordava els seus atributs, les seves faccions, el seu somriure tendre, una fusió perfectament compassada d'una mossa forta, sinuosa, intrèpida i bondadosa...

Ja era el 1885 quan fou cridat pel País Valencià on inoculà 30.000 dosis de vacuna, però les autoritats alertades per alguns metges contraris al doctor Jaume, van prohibir que continués vacunant la gent. Realment no sabien la importància del tema i no creien que la Medicina, o més ben dit, una investigació, tingués la potestat de guarir les persones, però les estadístiques li van donar la raó, dels vacunats un elevadíssim percentatge es van salvar de morir per una malaltia d'efectes letals.

Tot i el seu treball innovador i eficient, en Jaume era un doctor incomprès i discutit a Espanya, però fou apreciat i honorat per la ciència europea, cosa que el va fer allunyar definitivament de la seva terra natal, del seu estimat poble i, per tant, indiscutiblement també es deslligava de la dona que es passejava pel seu enteniment.

La vida de vegades ens condueix per camins insospitats, mai no sabem què ens pot succeir, ni tampoc que aquell esdeveniment ens pot marcar per a tota la vida.

En Jaume, Jaume Ferran i Clua, va ser un gran metge que ha deixat un distintiu molt significat al nostre territori, però arreu del món han percebut el seu treball, no només una vacuna contra el còlera sinó també una vacuna contra la tuberculosi. Va lluitar aferrissadament per salvar vides, amb determinació, va ser un home entregat a la seva professió i això ha permès que les futures generacions ens en beneficiem.

Coneixem la trajectòria del doctor Ferran, però què va passar amb la pubilla fatarellenca? Doncs que mai va conèixer els sentiments del jove de Corbera d'Ebre, únicament guardava el record del metge i el seu fill que havien salvat el seu pare i durant tota la seva existència va ser la pubilla més distingida de tota la vila. Ell recordava amb afeció aquell amor platònic de joventut i progressava espectacularment en la Medicina, sense oblidar ni per un instant el seus orígens, la seva infància marcada per la puresa i encís d'una terra que ha tingut i té la capacitat de seduir.

La rebesiaia i la seua veu **Judit Ortiz**

1911, no sabem quin dia és, només sabem que fa una calor d'agost de terra ardent i cel blanquinós. La iaia té vuit mesos. Juga en les pedretes a la vora de la bassa del Mur,

aquella de la vora del camí del Convent. Sí, lo de Sant Salvador. No s'adone que la rebesiaia no hi és, sa mare. No s'adone del xip- xap de l'aigua. No pot vore que la roba de la rebesiaia flote perquè des d'on està no pot. Tampoc pot vore la voluntat d'afonà's, perquè la voluntat no la pot vore dingú. És invisible i només està dins de l'ànima. Passe un veí i li diu a la iaia: «Cinta, menuda, on està ta mare?». La iaia només mire i xale, riu i li ensenye les pedretes i com se les pose entre els dits dels peus. Preocupat, l'home mire pel voltant i veu la bassa. Solitària. L'aigua térbola, sorollosa. Com un raio s'hi tire i, en una força que ni ell creu tindre, treu la rebesiaia de la bassa. La iaia, la Cinta, la filla de la rebesiaia, la xiqueta de vuit mesos ha dixat de jugar. La seua innocència és un tel que li ennuvole la vista i no arribe a entendre per què la cara que sempre riu ara no ho fa, per què les mans que li donen minjar i li fan pessigolles ara dormen. «Sofia, Sofia! Per tots los sants, Sofia desperta!», cride l'home mentres li dóne galtades. L'aigua fangosa brille davall lo sol i damunt la pell. Un home ha plorat esta tarde d'agost quan creie que la vida d'una dona se li escapave de les mans. La montanya de Santa Bàrbara, majestuosa, retalle el cel.

La Sofia cada dia té la panxa més gran. Fa molt temps que els pits van dixar de ser com dos fruites ben posades. Primer, la Pilar; després la Mariana; després, lo Joan; ara, la Cinta. I el que ve de camí. Los seus pits no han dixat de fer llet. Les cames li pesen i en lloc de sang té xafogor a les venes. Los xiquets juguen a l'entrada fosca i fresca. A la cuina, crostons de pa i dos cebes. Avui sopa de pa. Hi posarà timó. Com ahir.

De bon matí li falten forces per anar a l'hort dels veïns. Sempre li diuen que pot agarrar el que vullgue. Quatre mançanes a repartir i de llet de cabra encara ne pot omplir mig got per cada crio. Arribe la veïna i li dóne pa i una mica més de llet, així la Sofia pot matar la gana. Quan se'n van a l'hort les cames li fan figa i les ganes de vomitar tornen. Sort que els xiquets l'ajudaran.

Avui la Sofia diu que aniran a passejar. Lo veí li ha dit que l'Eusebi està treballant en los sagals del Mas del Moro. No quede res de minjar, pero sap que pel camí trobaran fonts i horts. Los xiquets salten d'alegria, avui aniran a les montanyes. La Sofia mire els peus dels seus fills, sort que és istiu i no hi ha neu. Los pot vore els dits. Sabates foradades, cosides i apedaçades. Armada del valor que l'aigua de la bassa no va afonar, emprèn lo camí pac al Port. En la panxa pel davant. Los xiquets detràs. I la Cinta al coll. Lo camí és llarg. Costerut. Pedregós. A banda i banda, quan és pla, senten la remor de les fulles de les oliveres. Són de plata. La Sofia li explique a la Cinta que són majes, ne saben molt de tot, tenen molts i molts i anys. Los xiquets corren, juguen, criden, callen per si vénen les cabres. Aquelles de les banyes llargues. Passen per uns bancals i com que tenen gana agarren préssecs. Quan los mosseguen, suquejen, i ells s'embrutixen les galtes, les mans, la roba. Peten de riure mentres n'hi donen a la Sofia, que els mire i tamé se n'enriu. És que això s'apegue. I quan està millor, en lo préssec a mig minjar, li torne lo nugo al coll, la sensació de que començarà a plorar sense saber perquè i lo desig irrefrenable de tirar-se montanya avall. «Ai, Déu! No, ara no. Aquí no». De cop, la Mariana comence a cridar: «Mare, mare! Un mas! Allà, mireu!».

«Eusebi! No vas dir res de la teua família. Pocavergonya. Mira-la, en quatre xiquets i un a la panxa. Ja pots fotre el camp d'aquí. Torna i dóna'ls minjar. És molt fàcil fer crios, eh? I després? Marxa, marxa pac a casa! Au, espavil!»

Los xiquets no saben si riure o plorar. Ja no salten i la Sofia no diu res dels abres ni de cap altra cosa. Los agradarie molt sentir la seua veu molsuda i alegre. L'Eusebi porte la Cinta al coll i ella només fa que toca'li el nas. S'enfilen pels camins, per les sendes; caminen per damunt les pedres i lo silenci del Port és tant punxant que cap d'ells s'atreuix a trenca'l. Un embruix los vestix lo cor i l'ànima.

1945, tampoc sabem quin dia és. Fa una calor urbana i grisa, de metròpoli d'extraradi convertida en centre industrial amb un creixement desorbitat i caòtic. L'Eusebi és al llit de l'habitació petita. Malalt. La Cinta fa anys que no li parla. És el seu càstig personal i íntim des que van trobar a la Sofia, la seva mare, la besàvia, penjada pel coll al forat d'una escala. Al final ho va aconseguir. I la Cinta ha acollit el seu pare a casa seva. Ja és casada. «Sofia, Sofia, torna. Com te trobo a faltar. Ai, Déu! Dis-me alguna cosa, Sofia, la teua veu...». La Cinta, indignada i amb la ràbia i el dolor clavats al cor, cansada de sentir-lo cada tarda, trenca la promesa de silenci: «Ara la vol? Ara? I quan la tenie, què? Ara ja és molt tard».

Un gran home comú Josfin (Josefina Motis)

Aquest home de poble va néixer als anys 30, poc abans dels conflicte del trenta-sis. De pares que tenien uns trossets de terra, i molts fills, que en aquells temps, alguns es morien de nens

Per aquells anys, al poble la gent estava molt conscienciada políticament. Hi havia moltes terres que pertanyien a un mateix amo i els demés vivien de jornal, o com podien. L'Església formava part dels que vivien bé. Els pobres passaven moltes humiliacions i menyspreus. Es pot dir que tota la violència que va venir i la posició en contra dels que tenien riquesa va ser una reacció als maltractaments que havien rebut com a éssers humans.

Al final de la guerra, persones que s'havien destacat en la lluita per la igualtat van marxar del poble; algunes famílies van anar cap a França. Entre aquestes la de la persona esmentada, que era un nen molt petit, amb germans més grans i els pares. Van formar part d'aquelles caravanes que es veien caminant, carregats amb poca cosa, quan en temps de transició es van poder veure les imatges tan emotives.

Ho van passar molt malament en arribar allà. Estaven en plena resistència contra els alemanys. Com que hi arribava tanta gent, els posaven en una mena de camps de refugiats al sud de França, i el primer que es van trobar va ser que van agafar els homes per portar-los on poguessin treballar, separant-los de la resta de la família sense saber per què ni quan es tornarien a trobar, de primer moment. En aquesta situació penosa i precària, una germana va morir de part. Després, els homes que estaven ocupats van poder reclamar la família i es van ajuntar a un poble al nord, prop de París, treballant en una explotació agrícola i ramadera on van passar uns anys agradables, els més petits. Fins que una nova desgràcia va caure sobre aquesta família. Un dels germans, que era un jove maco, va anar de festa a París i es va enfonsar la barca amb què anava en travessar el Sena. Després d'això van quedar molt desanimats, i com que a Espanya ja era plena postguerra i ells tenien terres i casa a Albelda, podien tornar sense ser perseguits, i així ho van fer.

La tornada va ser molt ben acollida per la família Però per als nois que estaven adaptats al poble i a l'escola laica francesa va ser com anar a un cul de món destarotat i reaccionari. Els nois, als 11 anys es consideraven prou grans per agafar la dalla, encara que anaven a escola fins als 14 i aprenien a escriure correctament i els coneixements bàsics. Va aprendre perfectament l'espanyol i el Francès.

Ja mosso, es va casar. Cap als anys seixanta i fins a mitjan dècada dels setanta, van tenir quatre fills, en les condicions precàries del moment. Així i tot, van esquarterar tots molt macos.

En aquesta època es van canviar els desplaçaments amb animals de càrrega o amb carros per furgonetes o vehicles a motor; igualment, el treball humà al camp va ser substituït per tractors amb màquines per a cada activitat agrícola. Els diners no abundaven, però les famílies se n'anaven sortint amb les petites granges i amb l'agricultura, perquè tenien diversos trossos al terme.

El final

Els darrers temps aquest home estava una mica canviat, però no es queixava de res i ell es trobava normal. Podia ser un canvi dels que es fan en diferents etapes de la vida.

El primer ensurt: quan aquest canvi es va fer molt evident, més per l'aspecte que no pas per queixar-se es va fer una revisió mèdica on se li va recomanar una exploració a un centre, ingressat a primers de novembre de 2008. En aquesta situació provisional va estar unes tres setmanes, durant les quals l'aspecte no li va millorar però sí que les forces li van disminuir. Estava malalt d'importància, però hi pot haver diferents tipus d'enfermetats, avui en dia tractades amb eficàcia.

Segon espant. Els resultats de l' exploració no va poder ser més negativa, es va comunicar a la família un diagnòstic molt dolent amb un mal pronòstic, acordant unes pautes de tractament amb medicació i les exploracions i atenció adequada i periòdica. Ell sempre va estar conscient de tot i participant en totes les decisions que es prenen. Va tornar a casa molt debilitat, però, semblava que la Natura li havia de donar una altra oportunitat, se la mereixia. Tenia tres bones bases, un bon ànim, bon tracte clínic, i feia molta falta a casa seva.

Tercer gran impacte. Havent seguit totes les pautes establertes clínicament de controls i tot, entre les tres setmanes i quatre d' estar a casa, un dia no es podia aixecar i al següent ja no es va poder moure del llit. Era el 29 desembre.

El 2 de Gener, encara estava atent, pendent de tot amb el cap claríssim –con sempre– bon funcionament del cor, i el sistema nerviós intacte, tots els sentits i pensament li funcionaven a la perfecció. Ara eren aquestes les bases que el sostenien... Els dies 3 i 4, sempre amb tota la consciència, va anar empitjorant. Per un camí prehistòric de pedres de fortlesa, davant d' una alzina símbol de persistència, hi havia un oliver petit davant, tot sec, no mes li quedava una branqueta verda... El cel a la nit estava totalment negre, no mes hi havia una llum tènue a ponent que s'anava esvaint. El dia 5 a la matinada va deixar de respirar.

El dimarts dia 6 de gener de 2009 a les quatre de la tarda, va ser l'enterrament de Jose N. C.

Va ser com els casos e la Dra. Külber Ros, que ajudava a anar-se'n als malats terminals amb naturalitat, afecte i sense negar la realitat. Amb el realisme de les seves paraules i el convenciment de que estava en la recta final, així es van comportar ell i la família. Va poder recollir amb satisfacció tot el que ell ha sembrat a la vida fent un transit molt seré y qui sap si gratificant.

Una de les coses que ensenya la mort és que situacions aparentment terribles, que ens costa acceptar, es poden viure amb pau, tranquil·litat i consciència. En aquets cas el que s'en va.

Per els que es queden és molt trist.

Pilar Garriga i Anguera
Els meus avis, una història
d'amor

Josep Maria Anguera Castellví
(El Lloar, 1897 - 1983)
Guadalupe Masip Farré
(La Vilella Baixa, 1900 - Barcelona, 1983)

La meva àvia Guadalupe va néixer l'any 1900 i es va criar en un poblet del Priorat enfonsat en una vall amb un pont medieval encantador, la Vilella Baixa.

Era una dona moderna, avançada a la seva època, i no li feien gràcia, però tampoc mal, les crítiques sobre la seva solteria.

Tot i que ja no era una joveneta, perquè rondava els vint-i-cinc anys, encara no havia trobat un bon mosso que li fes el pes. Ella esperava el seu príncep i no tenia cap pressa. La meva àvia era una bona cosidora, feia de sastressa a casa, però en va voler aprendre més i va pujar a Barcelona a fer un curs de tall i confecció al carrer Boters del Barri Gòtic durant mig any. Per pagar-se les classes, va anar a viure a casa d'una família amiga. La Mercè de la Morera tenia dues filles petites i la meva àvia els feia de mainadera.

Quan va tornar, després dels estudis de confecció, a la Vilella Baixa, va començar a fer encàrrecs per al veïnat, perquè tothom volia saber si havia après molta costura a la ciutat, que si escurçar una faldilla, que si confeccionar una camisa, que si allargar uns pantalons... i la seva fama va arribar a altres pobles de la comarca. Que si un vestit de festa per a la Cinta, que si un altre vestit de casament per a la Consol...

Va arribar a ser coneguda per la seva bona feina com a modista i un bon dia la van cridar per fer un vestit de casament al poble del Lloar, a uns pocs quilòmetres, als peus de la muntanya de Mont-roca, amb el Nas d'en Quiuma a la façana.

Allí vivia, sense massa preocupacions, un noi ja granadet, en Josep Maria, el segon fill d'una família de sis germans. Feia de pagès a casa i també treballava a les mines de plom de Bellmunt.

La meva àvia pujà al Lloar per emprovar i enllestir el vestit de núvia a una familiar de l'alcalde. Com era costum en un esdeveniment tan important, la meva àvia passà per totes les cases del poble, acompanyant la núvia, per convidar-los al casament i per ensenyar els acabats del preciós vestit.

I així fou com, passant per la casa dels Anguera, conegué el meu avi, que havia nascut l'any 1897 i que de seguida va quedar enamorat d'una dona tan bonica, tan treballadora, tan espavilada i tan extravertida com la Guadalupe.

El meu avi era un home tranquil, d'aspecte robust, de poques paraules i amant de la vida austera de pagès.

El festeig va ser curt, però intens. El meu avi baixava camp a través per les vinyes i els sembrats fins a la Vilella Baixa, un parell d'hores d'espardenya, per veure-la una estona, encara que fos curta.

Primer, però, l'avi havia d'esquivar les pedrades del jovent quan sortia del Lloar per anar a visitar l'àvia. Es veu que les relacions entre aquests dos pobles, segons la tradició, no eren gaire bones. Les raons es perdien incomprensiblement en el temps. Tot i els pedregots, en Josep Maria i la Guadalupe es van prometre i finalment es van casar, allà cap a l'any 1926.

Una de les condicions de la meva àvia era que un cop casats havien de pujar a Barcelona. El meu avi va fer una gran prova d'amor cap a la meva àvia i, amb molta pena i després de pensar-s'ho molt, va deixar el seu estimat poble.

El meu avi va començar a treballar a la fàbrica Can Girona del Poble Nou i la meva àvia va crear un taller de modista al saló de casa, al carrer Marià Aguiló, del Poble Nou, on es van establir durant uns quants anys.

La Guadalupe va tenir molt èxit entre els amos de les moltes fàbriques que hi havia al Poble Nou i no es va cansar de fer vestits i més vestits per a les dones i amigues dels fabricants. Com que les coses anaven bé, van canviar de casa, sense canviar de barri, i l'àvia va poder disposar d'un local gran per treballar-hi al carrer Llacuna. A més, tenia una munió de noietes que l'ajudaven i que aprenien l'ofici de modista amb una excel·lent professora.

Els avis van passar la pudenta Guerra Civil com van poder, com tantes famílies del país, fora de Barcelona, a la casa familiar de la Vilella Baixa, amb les dues filles, encara petites, la Pepita i la Guadalupe.

Uns anys més tard, empès per la nostàlgia, el meu avi, que havia renunciat a les poques terres de casa seva a favor del seu germà petit, el tiet Joan, i que tornava sovint a casa del Lloar, va tenir la seva recompensa. Al meu avi li va arribar la gran oportunitat de la seva vida i la va aprofitar.

Un indiano de Falset, que havia fet fortuna a Cuba, havia tornat al Priorat i s'havia fet construir una masia semblant a les hisendes que havia conegut a Amèrica. Aquesta masia era molt a prop del mas del Metge, la casa on havia nascut el meu avi.

La masia era als peus del Collblanc, en una petita vall preciosa on s'uneixen els dos rius més emblemàtics del Priorat: el Ciurana i el Montsant.

Van arribar veus als meus avis que la masia de Can Severino, coneguda com a Mas del Camperol, es venia, i el meu avi no va dubtar a comprar-la amb l'ajuda incondicional de la meva àvia i de les seves dues filles, allà cap als anys quaranta.

La Masia, a imatge de les hisendes americanes, tenia el celler amb els canyissos, i els trulls i les tines per elaborar vi. I també un pati central, amb la cisterna on es recollia l'aigua de la pluja amb un entramat de canalons i canonades.

Hi havia tot el que calia per viure-hi: l'estable del matxo i el corral de les cabres i el tancat de les gallines i dels conills, i una cort de porcs, i la basseta i l'abeurador i un preciós hort.

La masia estava envoltada per florits ametllers i oliveres i velles vinyes, velles carinyenes i garnatxes, que havien passat la fil·loxera i la Guerra Civil i que encara tenien esma de fer un bon vi.

El meu avi continuà treballant les terres amb l'ajut del meu pare i d'uns masovers joves, que havien emigrat d'Andalusia, el senyor Milió i la senyora Engràcia, dues persones molt dignes que van estar durant molts anys a la masia, on van criar també els seus tres fills.

Hi havia oliveres centenàries al voltant de la masia, als barranquets de les rodalies i a prop d'una mina, d'on sortia, en temps de pluges, una aigua molt fresca. Totes les collites, les portaven al sindicat amb la vella mula i les sàrries i també el carro amb les portadores, i se'n feia un vi espès, que es podia tallar amb ganivet, aspre i fort i negre com la dura terra de llicorella, típica de la contrada. El meu avi estava orgullós del vi que s'elaborava i es portava al sindicat del poble. Recordo que trepitjàvem el raïm i en sortia el most, dolç i fresc, que ens bevíem sota la seva supervisió. El vi, negre com nit sense lluna, era una altra cosa. Recordo que només el tastàvem amb la llesca de pa amb vi i sucre que l'àvia ens donava per berenar en els calorosos estius de la nostra infantesa. Després de molts anys de fer un vi casolà, el meu pare, en Josep, nascut a Gironella i fill adoptiu del Priorat, va continuar treballant la terra tan estimada per tots, amb l'ajut de la resta de la família, i va engegar el nou celler, més modern, però sempre amb les bases establertes després de molts anys de treball i el mètode del bon fer tradicional dels avis. I d'aquella il·l·lusió, que havia marcat l'existència dels meus avis, en va sortir el nostre actual celler. Els meus avis ens van ensenyar moltes coses, però n'hi ha una a la qual no van renunciar mai i que porto dins del cor des de molt petita: l'amor per la terra, l'amor per la nostra terrosa i seca i dolça terra del Priorat.

A Tiano
Anna Maria Canalda

Em faltaven mesos per complir els 18. Tarragona m'esperava si finalitzava amb èxit el treball de recerca. Havent llegit ja Terres de l'Ebre i fascinada, tot i la meva joventut, per la riquesa d'adjectius al paisatge i sensacions magnes, que topaven amb la pobresa dels seus habitants, vaig decidir seguir més els passos d'aquell home, per mi admirat, i fer la meva recerca sobre ell, com a gratitud pel que ens ha deixat.

Eduard Sánchez Lopez, Lo Cartero, un personatge culte, de molt llegir i de molt de món, és el seu nebot. Qui millor que ell per parlar-me sobre Arbó?

Encara recordo el sol que feia aquella tarda, era l'any 2002, prop del bon temps; l'aire portava la dolça i jove esperança de l'estiu, i els rajos solars, cap al final del dia, li donaven un toc melancòlic.

Edu, com volia que el cridés, començà a parlar; ho feu amb aplom, amb emoció.

«A Catalunya el menysprearen per escriure en castellà i a la resta d'Espanya el menysprearen per ser català. Llavors quedà en una terra de ningú i això el ferí profundament». Arbó, amb paraules de l'Edu, era una figura dual, marcada per la Guerra Civil; d'aquí li vingué aquell caràcter dur, esquerp, seriós, rude... es mereixia que els seus propers li disculpessin el seu temperament. Fou un home reprimat, atrapat com un animal captiu... s'enfonsava en la seva senzilla vida i això l'omplí d'ira.

«Tant de bo que ara fos aquí, ben jove! Jo el vaig conèixer molt bé, m'estimà molt, i vaig tenir l'oportunitat d'estar amb ell moltes estones. Sempre vaig poder observar una

doble conducta que consistia a intentar ser amable, però jo definiria el seu interior i les seves hores de soledat com un silenci fred, descontent i frustrat. Sinó, com es podrien explicar els conflictes dels seus escrits?». Fa una llarga pausa, com si no tingués res més a dir.

«Ell fou un autor d'un lloc determinat i reflectí la manera de vida, les misèries... els sentiments d'una gent... És també qui descobreix les nostres arrels; tots els rapitencs, els de Sant Jaume, Camarles... li deuen molt! Si no arriba a ser per ell, avui dia moltes coses estarien completament oblidades (...).»

«El camí fins a Déu, per a mi, passava per Sant Carles de la Ràpita, on vaig néixer i on em vaig criar, i per Amposta, on em vaig criar», deia Arbó.

27 d'octubre. Corre l'any 1902. Prop del mar que tant estimaria, nasqué Sebastià Juan Arbó.

En terres de l'Ebre passà la seva dura infantesa. Era rebel, actiu, vital. No suportava veure passar els seus millors anys sotmès a fer vida d'adult. A Barcelona, hi romangué la major part de la seva vida. No obstant això, viatjà. Amunt i avall. Amplià la seva cultura, enriquí la seva persona.

Amb divuit anys va començar la seva primera novel·la, reflex de les seves vivències; A Terres de l'Ebre plasmà l'ambient que va respirar els seus primers anys d'ús de raó. Es distreia copiant el paisatge en paraules, descrivint-lo detalladament, però el resultat no era objectiu, sinó que s'amagava el joc de relacionar l'entorn amb els diferents estats d'ànim. Introduïa el lector en una escena real, acompanyada de les circumstàncies que viuen els personatges. Més tard es convertiria en la figura que millor va saber descriure el seu paisatge natal.

L'any 1927 es traslladà a Barcelona amb el manuscrit de dues novel·les que el convertirien en una promesa per a la literatura catalana: Terres de l'Ebre i L'inútil combat (1929).

També es dedicà al periodisme i a tasques editorials. Mentrestant, va publicar Notes d'un estudiant que va morir boig i Camins de nit.

Arriba la postguerra. Trenca els somnis d'Arbó, però momentàniament. La ciutat Comtal també se'n ressentí molt, així com els seus habitants.

Tot Espanya sofrí repressions, condemnes a mort, injustícies polítiques, socials o econòmiques...

Arbó tingué sempre molt presents aquells anys en la seva trajectòria professional, però va saber salvar la seva vida literària; després de la guerra (i durant la guerra) es tallà la continuïtat de la seva producció, però trencà el silenci amb l'aparició de Tino Costa (1947), publicada en català i en castellà degut a les exigències dels temps que corrien. L'ànima (el seu element central), el paisatge, la psicologia dels personatges (perseguits per les obsessions lligades a la infantesa i a la seva terra), feren dels seus escrits unes profundes històries farcides de realitat dura i severa que tant van enlluernar un públic reprimat, marginat per la societat.

Tiano continuà publicant obres com ara Los hombres de la Tierra y el mar (1961) i Memorias. Los hombres de la ciudad (1982).

La seva producció és extensa i variada. En conjunt, tingué una visió agra del món i dels homes, tot i els seus ideals i somnis. Ell estimava les seves terres, el seu mar, els pescadors quan partien cap a l'horitzó del qual en deia terres llunyanes, però vivia descontent amb la realitat social.

Posava la vida humana a l'alçada de la tragèdia inexplicable que feia tornar boig el més serè, de la fatalitat, de la soledat... Els seus personatges s'autoanalitzaven

exhaustivament, eren conflictius, vorejaven la follia. Foren els homes d'una terra singular i peculiar; les aventures i desventures eren un reflex de la vida d'Arbó. Cap al final de la dècada dels seixanta i en temps de maduresa personal, retornà a la novel·la en català: L'espera (1967) i La Masia (1975). Sotada fou la seva mort, a Barcelona l'any 1984, i poques dades es tenen sobre els seus últims anys abans de dir adéu. No ha pogut veure com avui dia les seves obres estan en català i castellà, ni els diversos homenatges celebrats en nom d'ell com a fruit de l'èxit que sempre tingueren els seus relats... tant de bo, estimat Tiano, des d'aquestes Terres Llunyanes on deus romandre, puguis admirar content com ha canviat la vida, com l'hauries pogut viure, i com s'estimen les teues paraules, que omplen cors catalans, cors ebrencs, i d'arreu on perdurin els teus escrits.

Bernat Neus Pallarès

Noves generacions, la joventut, han vingut a prendre-li el relleu, a fer tot el que ell féu antany, més encara. Menystenint els riscos, forts, vitals, noves metes, nous cims per assolir. Mai no és prou, sempre enfronten un repte diferent i més gran. L'únic premi, vèncer el cansament, el desànim, superar el darrer obstacle i sentir al damunt ja tan sols l'espai infinit. Atmosfera diàfana, el blau del cel, pau, silenci. La immensitat. En Bernat ho sap, ho coneix, ho ha viscut ell també. També ell es va sentir un dia senyor del món. I avui somriu tot esguardant aquests joves en les il·lusions dels quals reconeix, ja llunyà, un eco de les seves. A molts els ha tractat des de la infantesa, fou ell qui va guiar els seus inicis a la muntanya, a l'escalada. Junts revisen el material, pitons, mosquetons, cordes, calçat... el calçat és important. Motxilles i sacs, tendes, petits fogons, res necessari s'ha d'oblidar, res de superflu s'ha d'incloure. Un bon equip és essencial, bo en materials i en homes, en recursos humans. En Bernat recorda, recorda. La seva joventut i entusiasme, l'escassetat de mitjans en la dura postguerra. Cordes de cànem, espadenyes d'esparg, el tren de bon matí, la ciutat encara adormida, els companys, la muntanya, el repte d'obrir una nova via. Parets, desnivells, xemeneies. Gel, neu, roca. Companyonia per damunt de tot i davant de qualsevol eventualitat, la cordada. Prudència, seny. «Si jo perillo, tu perilles també; depenem l'un de l'altre. Si faig el cim tu arribes amb mi». Amistats que ho serien ja per a sempre. Hores de joia i plenitud, hores de tristesa. El record d'algun company perdut pel camí. Tot un món, el seu. Un món que avui ha volgut retre-li homenatge reconeixent en ell al mestre. Aquells als quals inicià, als que transmeté el seu amor a la muntanya, vénen a trobar-lo. Ells i els seus fills. El merescut homenatge després de molts anys, cents d'excursionistes i escaladors reunits, congregats al poble on ara viu, itineraris fixats per ell, vies obertes amb sa voluntat i esforç. La joventut, l'ímpetu, el bullici, envairan per uns pocs dies els carrers del llogarret. El seu poble... l'és, realment? En qualsevol cas, així és com el sent en Bernat, seu, molt seu. Aquí ha escollit retirar-se, passar els darrers anys. Ací, prop de l'imposant massís

rocallós. Potser degut a això li dolien les paraules escoltades de temps en temps d'alguns dels vilatans: «Vosaltres, els forasters...». Paraules cada cop més rares, certament, però que desvetllen amb claredat el que senten els que mai arribaran a considerar-lo un més entre ells. Foraster. En Bernat no va néixer en aquest lloc, nasqué en una gran urbs, Barcelona. Entre les imatges de la seva infantesa, la Guerra Civil, la fam, la por, la mancança del més imprescindible.

Adolescència i joventut viscudes en una ciutat que no acabava de recuperar-se, grisa, fosca, empobrida. Ben aviat el xicot s'iniciaria en el món laboral, tots els ajuts eren necessaris a casa, el pare havia mort.

Per sort el Collserola era a tocar. No, no pas el parc d'atraccions, sense cap interès per a ell, sinó la muntanya amb els seus caminois, les seves deus d'aigua fresca, les seves masies i ermites. Uns encontorns que li transmetien pau, serenor. El noi esperava amb ànsia els diumenges i dies festius. Res de cinema, ball o futbol, com molts companys, ell sentia molt fondo el crit de la natura. El Collserola i més tard el Montseny:

Montserrat, autèntica escola d'escaladors. Algun dels monjos comptava ara entre els seus amics. Els Pirineus, els Alps finalment, el Montblanc, a l'Àfrica l'Atlas i el Hoggar. I un dia el somni semblà fer-se realitat, creuaria l'Atlàntic, seria cap d'una expedició, un grup de joves forts i animosos. Els cims dels Andes els esperaven.

—Cal que algú en tingui cura, algú amb experiència que sàpiga imposar la seva autoritat i ser alhora llur company, aquests bordegassos si els deixem fer el que vulguin són capaços de qualsevol bogeria, ja saps què se sent i què es vol als seus anys. Res d'imprudències. Hem decidit que tu prenguis la direcció del grup, ets el seu mestre i el seu amic, allò que tu decideixis és el que es farà en tot moment. Ningú millor per conduir-los.

El seu mestre. Aquesta era, doncs, la realitat. Els anys havien passat. Rabent, un sospir. Enrere quedava la joventut, les paraules de l'amic li ho recordaven. A casa l'esperaven una esposa i un fill, fruit d'un matrimoni tardívol, en certs aspectes la seva vida semblava començar encara, se sentia encara jove. Però no, no era així i ho sabia. Ara, enmig del silenci andí, serien uns altres els que fessin el cim. Ell seria el guia, el conseller. Sí, els anys havien passat. I aquella nit la Mercè es preocupà, en Bernat semblava no escoltar-la, no adonar-se ni tan sols de la seva presència. El seguí a la terrassa, el seu marit contemplava abstret la fosca, els estels.

—M'han ofert acompanyar un grup a l'Amèrica del Sud, als Andes. En Josep, l'Artur, el Lluís i d'altres, ja els coneixes. Pel que sembla, a tots els il·lusiona competir amb els còndors. I algú n'ha de tenir cura. La Mercè comprèn. Sempre va comprendre. Coneix el seu marit, sap que en aquests moments el domina l'entusiasme, però també el desencís. No hi ha lluita, la decisió és presa, però serà molt dur romandre al campament mentre d'altres formen la cordada d'atac. Tot ho donaria per ser part d'aquesta cordada, per ser ell qui fes el cim.

—Hi aniràs?

—I tant que sí.

—Ho has de fer, aquests nois et necessiten.

No la sorprèn, sap que per al seu marit la muntanya ho és tot, des que el coneix sempre ha estat així. Catorze anys de matrimoni, però abans havien compartit ja en moltes ocasions llargues caminades i travesses, els refugis, el foc del campament. Dos bons camarades, dos més entre molts. Bernat, el cap de colla, el líder. La Mercè es va prometre que un dia seria el seu espòs, però ell, contràriament a tants d'altres, no semblava tenir pressa, no volia lligar-se a res ni a ningú. Cançons, riallades, els comentaris de la jornada, sopars improvisats, il·luminats per la resplendor de la foguera, aquest era el seu univers.

—Dones? Ja tindrè temps. He vist molts escaladors plegant veles després del casament. Allò que hagi d'arribar arribarà, abans vull fer unes quantes agulles. La Mercè esperava, esperava. I un dia la sortida fou a la seva terra, al seu poble, i va poder mostrar-li, orgullosa, la bellesa de les seves muntanyes, una orografia abrupta, vells camins ramaders, masos i paridores mig enderrocats, densos pinars i fagedes, rius i cascades, una contrada amarada de llegendes. Una meravella, uns paisatges que en Bernat descobria, un món que li mostrava la seva companya. Perquè ara comprenia que la Mercè era l'única dona possible, que la necessitava. Varen casar-se poc després, a l'església del poble, un poble que aquell dia rebé una nova alenada de vida amb la presència de nombrosos escaladors, els seus amics. La Mercè i en Bernat, tot un esdeveniment que els ecos d'aquelles solituds semblaven també celebrar, de roca en roca voleiaven cançons i desigs de felicitat. Mercè i Bernat. La vella casa que ja fou dels pares, dels avis, cobraria nova vida, la parella la visitaria sovint, la faria altre cop habitable després de romandre buida molts anys, la vida bategaria de nou entre aquells murs. La Mercè era feliç veient el seu marit entusiasmat amb el poble i la gent, amb l'entorn. Allí bastirien la seva llar, la vertadera, allí hi creixerien els fills, forts, sans, lliures, uns fills als quals sabrien transmetre el seu profund amor a la natura. En Bernat mai no agrairia prou a l'esposa la seva comprensió, la muntanya era sa vida i ella ho sabia, havia de continuar escalant, als cims era feliç, era ell mateix. Cap queixa de la seva banda, sempre callà la seva preocupació i ansietat en iniciar ell alguna perillosa singladura, sempre l'acompanyà als campaments d'estiu, quan es feia càrrec d'un grup d'adolescents que amb ell descobrien la natura. Sabia que el temps, inexorable, li retornaria l'home, no volia que, un cop arribat aquest moment, hi hagués entre tots dos una muralla de reserves o retrets amargs. En Bernat era lliure, lliure de continuar la seva vida, lliure de convertir el fill en un muntanyenc tan expert com ell mateix.

—El Jaume no va tenir la mateixa sort, Mercè, la seva dona no sap comprendre'l. Poc després de casar-se li demanà que deixés l'escalada, pràcticament li va exigir. Esports? L'Alícia li parlà del tennis, de la natació... aquesta xicoteta és au de corral, el pobre Jaume viu amb ella com engabiada. No, no va tenir tanta sort, no va trobar una segona Mercè, una dona com tu.

Sí, en Jaume ara enyora la muntanya, ell ho sap prou bé. És el seu fill, el coneix, el xicot s'alleuja amb ell quan el visiten al poble. Visites espaiades, a l'Alícia no li agrada l'ambient rural, és una dona urbana, se sent feliç a Barcelona.

—Ella sí, però no pas ell. Concerts, exposicions, conferències... universitària, molt culta, tot això està molt bé, però el noi es neguiteja. Botigues de roba, clubs i restaurants selectes... no és el que li varem ensenyar, Mercè, no és el seu món. El seu món és el meu, el nostre, el camp, la muntanya, l'aire lliure. Potser algun dia l'Alícia s'adoni que s'ha equivocat, potser, no ho sé, però llavors ell haurà perdut els seus millors anys. De vegades penso que vol apartar-lo de nosaltres, no ho creus tu també?

La Mercè; sap que pot parlar-li, sap que ella el comprèn. La sent al seu costat, el cap recolzat a la seva espatlla, les mans de tots dos enllaçades. «No et preocupis pel nostre fill, és un home com cal, amb els teus mateixos somnis i sentiments. Res no l'apartarà d'allò que estima, aquesta és també la seva terra i aquesta la seva casa. I tu el seu pare. L'Alícia és molt jove encara, reflexionarà, en pots estar ben cert. A la seva manera estima en Jaume, això és el que importa, i estimant-lo voldrà també que sigui feliç. El matrimoni serà un èxit, ja ho veuràs».

—Si t'hagués conegut...

No, l'Alícia no va arribar a conèixer-la, la Mercè va morir fa anys, quan el fill començava a deixar enrere l'adolescència. Una malaltia desprietada l'arrabassà en pocs mesos. Però en Bernat no l'oblida, la sent al seu costat, sempre. Lluny queden les

escalades, les grans travesses. Ara recorre incansable la comarca amb el seu cotxe, li agrada parlar amb la gent dels pobles, especialment els més grans, homes i dones de la seva edat, aprofundir en llur memòria i experiència. S'ha proposat escriure, preservar per al futur no tan sols les pròpies vivències, sinó el record d'un món que desapareix, llegendes, velles històries, tradicions i records centren ara el seu interès.

—T'hauria agradat, Mercè, hauries sabut compartir també això. Com t'hauria agradat assistir a l'homenatge que em reten. Pràcticament han vingut tots, tots aquells nois que ens acompanyaren als campaments d'estiu. Tu deies que amb mi no sols aprenien a enfrontar la mun-tanya, sinó la vida. Alguns continuen escalant. Esportistes d'elit, encara que sortosament la fama d'un muntanyenc mai no serà la mateixa d'un futbolista, així poden preservar la seva intimitat i l'equilibri. Altres s'han fet sedentaris, avui són homes de negocis, metges, arquitectes... Casats i pares de família, fins i tot crec que n'hi ha algun que ja és avi. Tots són ací, assistiran al meu homenatge. Em fa il·lusió... tanmateix... per a què vull homenatges si ja no els puc compartir amb tu, per a què? L'esperen, i avui serà amb ells. Tan sols uns moments, però, així que pugui s'excusarà i, com fa sovint, prendrà el camí que porta al petit cementiri. A les mans, un ramet de flors silvestres.

Les que ella estimava.

La invocació de les aigües **Marta Momblant Ribas**

Tres homes sols caminen.

Caminen. Caminen. Caminen.

Voregen cadascú un riu.

Tres rius baixen. Tres rius com tres germans. S'esllavis-sen, saltironen, serpegen, s'afonen i emergeixen...

Tres brolladors distints els fan compartir la mateixa terra, a prop, molt a prop, no es veuen però sí que es perceben.

Els soles que dibuixen les muntanyes conviden les seves aigües despreses, separades per la mateixa distància que les faria donar-se la mà.

Hi ha llum de tarda que es projecta ja baixa, l'ocàs esquitxa capriciós els entramats de branques de figueres, de noguers, de cirerers... i els raigs del sol taquen a ran de terra els remolins de l'aigua enlluernada, obrint-se pas entre les sargueres més despentinades.

Veiem les aigües. I després, hi veiem els homes, vorejant cadascú un riu. Tres homes grans, tres homes sols que fan cap a casa, a la fi de la seva jornada, el camí de tornada. I per les aigües, les aigües, les aigües... els tres homes hi caminen, caminen, caminen.

Els tres afluents són tendres aquí encara, perquè tot just emergits de les seves fonts d'origen, el tram alt pel qual llisquen els és nou; les aigües, juganeres. Però el pas dels tres homes que els segueixen no és novell, rebel·lant-se anyenc. I així mateix contrasta la primavera en el paisatge amb la tardor de les cares: embriac aromàtic d'espígol, timó, sadurija i romer amb mapes d'aquests tres rostres humans que assenyalen camins tancats, impossibles de ser retornats.

I si bé els tres rius distanciats se saben acompanyats, els tres homes, ignorants de la seva proximitat, es pensen aïllats.

I és que, des de l'altura, als tres homes se'ls veu caminar sols. Caminen sols. Van sols. Sols?

Potser no.

A frec, no van sols. No del tot. Les seves vides els acompanyen, els seus pensaments els persegueixen, els batecs dels seus cors els empaiten i la seva justa única esdevé desenfrenada per cada revolt al fons de les seves ànimes quan l'eco dels seus pensaments vol igualar la cursa de l'aigua.

L'un va calm. Els saltirons de l'aigua entre els còdols repiquen pausats i clars; una composició, un cor de petits tambors incessants que no han de perdre mai el ritme d'on el seu cànon dolleja fàcil i lleu, propi d'un efluvi juvenívol, impropï d'unes aigües mil·lenàries com les seves que esvaeixen entre les seves conques torrents de secrets dels homes i les dones que les voregen des de fa una eternitat. Com l'home que avui el camina, folrat d'anys que ja l'empresonen. Home petit, d'insignificança proporcionada, ni gros ni magre, s'ha mantingut desapercebuda l'harmonia que l'aplega des del cap fins als peus, del coll al tors, dels cabells a les extremitats, un tot que els anys no han deformat. Només intensificat. Una figura comuna, un rostre freqüent, encaixat a la perfecció dins la contrada, sense sorprendre, sense accentuar, sense l'atreviment per sobresortir d'entre els colors del paisatge. Acosta les mans al seu rostre per eixugar-se la mica de suor en l'esforç quotidià amb què camina amb pas temperat. No té pressa. Tampoc no s'atura. El seu pas bascula al compàs del seu ànim. No va sol. L'acompanya la seva pena. Transita pel marge de la riba. Hi va perquè hi ha anat sempre i la força del costum el guia sense saber que tampoc no sabia fer una altra ruta. Abans n'eren dos. Però el cos d'ell ara tremola i amb prou feines fa de cuirassa; dins, la flama de la vida, amolla. Lluita des de fa dies per mantenir-se. Sufocant-se, batalla amb el poc aler que li ha deixat l'absència d'ella. Abans n'eren dos. I ara en són un. Ella, qui havia estat companya de camins, de fills, de tràfecs, de collites, de feines, de neus, de pluges, de sols, de llunes plenes i mitges, de recs i de sequeres... No volia deixar-la marxar sola, però per passar aquest camí que hi ha més enllà, no s'hi ha admès més companyia. Ara ell camina. D'una passa a l'altra s'hi podria escoltar el silenci, un buit de l'aire, un sot del temps, un forat en l'ànima, però res no és mut perquè s'omple amb el so de l'aigua. L'home es fa seu aquest so i el batec del cor amb el dringar de l'aigua es fonen. A ell li puja la vida viscuda a la gargamella i el riu se li escola entre els records. Ell mira des del camí les cascades detonants vers els tolls. Brollen, brollen, brollen. I s'admira. Tan estranya li resulta la impetuositat de l'aigua, amb la seva pròpia, nul·la. Potser, si anés a cercar-la a ella entre les aigües? Per un moment s'ho mira. I de l'emmirallament de l'aigua s'hi trasllueix, venint del fons infinit de les pupil·les, la llum, petita, de la flama a punt d'extingir-se...

Però escolta l'aigua, respira...

I resisteix, resisteix, resisteix la flama minvada però decidida.

L'aigua ha contestat: ha de continuar el camí, tot i feble, tot i sol, tot i un, ell continuarà el seu camí.

Seguint l'aigua hi avança també per un altre dels rius germans, un altre home. La jornada feta al seu mas li va quedant enrere; davant, el descans, l'espera. Camina, diligent, de baixada, camina i camina trepidant, mentre es-quiva el pedregam amb els seus peus. Les seves petges s'ar-rosseguen malgrat l'agilitat amb que cameja. Arrosseguen vives el munt d'anys amuntegats. Arrosseguen el fenàs i aquest fressar contrapunta el so d'aquesta altra aigua més trepidant, per més prima, més sinuosa. Amb

prou feines hi ha pausa entre els refrecs del seu pas, el feix viscut no és una càrrega esclafant-lo contra el sòl, ans al contrari, i com si volgués fugir del clot que l'ha d'emparar aviat entre els taulons de la seva pròpia tomba, el seu ésser és pur nervi eixerit que l'espiga cap al cel i el fa esdevenir lleuger, lleuger, lleuger.

Lleuger. Tan lleuger que només l'acompanya la seva soledat. Va sol. Sol sempre. Pel camí. Per aquest camí i pel seu llarg camí caminat.

Mirant a terra, els ulls enclotats des de la faç seca, arrossega amb l'esguard el rastre de les seves passes. Vigila les traces presents i oblida d'immediat les passades per només obsessionar-se amb les petges futures. Desancorat del rastre de la seva vida sense deutes, la impetuosa força del seu alè l'empeny només cap endavant.

El sarró, penjat d'una espatlla, subjectat pel braç remagrit de pur nervi perquè no li rellisqui del cos raquític farcit només pel tremp, trontollant a cada batzegada descendent, sortejant l'amunt i avall del terreny. Prement encarcarat els lligams del cordó espallussat, amb una mà nuosa d'ossos i tendrums que es disputen el relleu entre les varices i les cicatrius que ja eren indolores en el seu origen, quan de primer la sang les provocava per qualsevol esgarrinxada de la terra i de les branques. Tacades de sang. I les mans no han vacil·lat mai en aturar el seu feinejar nerviut i efectiu. La mà grossa, motllurada al pols de les eines, prem amb duresa la petita càrrega al sarró de les seves deixalles de cada dia, d'un altre dia més. Com tots els altres dies més.

Un dia una totxana, un altre dia, una altra totxana i així, totxana sobre totxana, i dia sobre dia ha arribat a l'alçada de la seva seixantena amb la fe indiscutible que demà, sí, demà, trobarà el que tant ansieja. Camina i veu, sense ressentiment, que avui ja no podrà ser. Avui, ja acaba el dia, tornarà a la casa buida i les tasques domèstiques ja no li permetran d'esperar res més. Però ho deixarà tot preparat, tot a punt, per a quan arribi, per a quan ho trobi, per a quan ho senti. Per a demà. Un bes. Per a demà.

L'hivern ha passat i cap bri humà ha fregat la seva pell. El mateix que l'hivern passat i l'anterior, i l'anterior, i l'anterior... El seu quefer aïllat, insistent entre les terres i les bèsties de les quals pren dolça cura, l'incomunica. Passa el temps i la seva pell magra segueix ignorant l'embolcall humà.

El treball perseverant, el tarannà feréstec, la natura tossuda, el geni parc en la paraula, i així la seva comunicació amb l'altre esdevé rasa. Pel mateix camí trepitjat, potser, un bon dia escàs. Un baixa'm amb el tractor les ametles sense gaires favors. Un ha fet fred aquesta matinada tot dit de passada... Paraula dita a l'aire, no pas a la cara... Mots banals. També imprescindibles, ineludibles. No ha calgut encaixada de mans per cap nouvingut, no hi ha hagut abraçada d'un germà, no hi ha hagut frec forçat entre la multitud, no hi ha hagut cap moixaina infantil, no hi ha hagut cap presa del seu braç per anar a la missa femenina.

I ell, camina, camina i camina cap a demà.

Només un cop malalt se sotmet al reconeixement dels destres i aquest és el darrer traç que recorda la seva pell, d'haver-hi sentit el palp d'una mà que no fos la seva.

Treballa, treballa, treballa... I somia.

Talment si hi hagués mai una crisàlide atrapada en el seu capoll, dels seus ulls brolla inesgotable, l'esperança. La seva pell eixuta no ha ressecat el seu esperit i ell hi creu, hi creu, hi creu. D'alguna banda sortirà al mig del seu pas la companyia crònicament mancada. Endavant, sempre endavant els seus dits escarransits no han deixat malmetre el seu goig, ni els plecs esbarriats del seu front han permès al seu alè decaure malaltís per la resignació.

Demà sí que arribarà: el bes. Un sol bes. Un de sol.

El germà que ens manca té les aigües vigoroses; el seu home, però, va feixuc. Els plecs blans del seu cos trontollen a cada pas d'elefant, arítmics amb l'esbufec accelerat que provoca el seu balb descens. Una cama arrossegada i l'esquena corba pels anys de carregar-se ell mateix a la pròpia esquena.

No va sol. L'acompanya la seva responsabilitat.

Un nen.

L'home i el nen.

L'home s'endarrereix a contravoluntat; el nen, saltirona capdavanter. El fill d'un germà mort, el fill a qui, abans, una mare ja li hagué marxat.

I ara, per a l'home coix que voreja gambant, el pes del seu cos és equiparable al pes de la seva responsabilitat. Les natges pesades el fan sortejar la vora del riu amb dificultat. Vol equiparar-se al ritme del nen i no pot, no pot, no pot...

El nen jugarer es distancia, es va girant de tant en tant per guaitar-lo i se'l mira. Somriu. Li riu. I l'home, a qui els veïns només reconeixien la lletjor dels deutes anteriors per tota una vida tan sorrera com els seus propis membres, ara s'alleuja.

L'oposició esdevé atzarosa; el nen, tornant-se a girar, aliè a la visió grollera que els ulls dels altres sempre regiren, veu en l'home el bressol de les seves vetlles.

I el seu sobrepès pren sentit. Aquella grandària que l'immobilitzava antany resulta d'una essència desgavellada, desdibuixada, plena d'afronts grollers i sens sentit, divagant entre cercles perduts, falsament envoltat per companys d'embriac, de joc brut. Bruta també la imatge de l'ànima que tornava l'espill on no s'atrevia a mirar-s'hi dues vegades. I cada deformitat del seu volum explicava una brega, cada malura del seu cos parlava d'una batussa durant les albadades tèrboles. Cada ganyota plegada pel greix solcant el seu rostre, contava l'acidesa dels seus nombrosos, inconfessables, encontres. Emboirat per la foscor a punt d'esdevenir eterna, ensonyat per les ràfegues cícliques d'un anar i venir sense trobar-se més que a ell mateix, sol, sempre sol, el fill del germà mort, assedegat de tendreses encara, el mirà. I tota la discapacitat motriu que l'entorpia, resum de les seves creuades antigues, mudà en destra.

El nen no va tenir temps de saber-se sol. L'home li tornà la mirada i des del seu silenci, li digué, sí. Que ells, que n'eren dos, es farien de nou, en un d'únic. Que ells, que fins aleshores n'havien sigut dos de dispers, fondrien els seus trossets de solitud per fer-ne un, un de sencer.

El cadell s'avança pel tram, inconscient del seu avantatge, coneix el seu camí tot cantussejant la tornada a raser, mentre l'home que l'està perdent de vista ja només escolta el monòleg del seu parloteig, allunyant-se-li, allunyant-se-li, allunyant-se-li... S'està esvainent el so desendreçat, lleuger, infantívol, tot fent contraveu amb el gargoteig de l'aigua, alhora que el lligam amb el nen esdevé una corda tibada, i la vida que l'home hi aboca en ell, camina de puntetes, com una funambulista, segura, bella, lluminosa... Mancada de xarxa.

Sua, esbufega, s'ofega. Ell ara ja no el podrà enxampar. Emprèn l'aire una i altra vegada, no vol afluixar la marxa, el desnivell el refrena, però ell hi camina. Camina, camina, camina...

El sol s'ha apostat. El capvespre tardà de l'abril humit regna en aquest cel sense fi que, resistint-se tot fugint d'ennegrir-se, ja li és arribada l'hora. Una lluna móra, fina com un fil, talment dibuixada amb guix blanc pel pols espontani d'un infant, hi flota. Els núvols la bressolen pinzellats fins a l'infinit per la sorprenent bellesa que també provoca la paleta dels grisos.

Les tres aigües acollides per la penombra es convoquen, fan una crida a la lluna i la invoquen perquè d'aquest conjur en brolla el seu coratge.

I l'emanen cap als seus homes.

Aquells tres homes, sense ser germans, cada home pel seu riu, que hi caminen...

Caminen. Caminen. Caminen.

A ells, als fills d'aquestes aigües, als fills de la terra dels seus marges.

I perquè ells escolten el mateix brogit de l'aigua, queden units pel mateix coratge. El coratge de viure, encarant-se, fermes, a aquelles altres que s'han rendit sense esperança.

La nit caiguda esborra els camins, els homes ja han arribat a casa. La llar d'aquestes tres vides que s'han esllavissat, es perpetua.

Però les aigües que no s'aturen, satisfetes de la seva invocació, encara transiten guiades sense por per la foscor tancada. La distància que ha apropiat els tres rius germans durant la seva arrel primera, s'engrandeix, la terra que els ha vorejat durant el vertiginós tram de baixada, s'eixampla.

A l'albada, quan la intuïció d'una nova jornada es lleva, quan les tres aigües fluctuen amables a peu pla i han deixat enrere la vall, s'acomiaden.

Són l'Algars, l'Ulldemò i el Matarranya.

L'Ulldemò i el Matarranya mesclaran les seves aigües i amb les ànimes xuclades resseguiran el camí plegades. Després els dirà adéu l'Algars, allunyant-se al biaix.

I de tres que n'eren, ara en lliscaran dos.

Dues aigües seran acollides per la seva Mare de Déu.

I al gran Ebre, abocaran, plegades, la força del seu coratge, perquè és aquest el seu homenatge.